

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ VE SONRASI TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ

TURKEY AND INDIA RELATIONS DURING THE REPUBLICAN PERIOD AND AFTER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Cansu ÇEKİÇ

DANIŞMAN

Doç. Dr. H. Hilal Şahin

Giresun-2023

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 06/10/2023 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Cansu Çekiç'in, "Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Türkiye- Hindistan İlişkileri" başlıklı tezini incelemiş olup aday 06/06/2023 tarihinde, saat 16:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışması, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Doç. Dr. H. Hilal ŞAHİN	
Üye	Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ	
Üye	Doç. Dr. Şengül DEMİREL	

ONAY

...../...../2023

Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmada etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

...../...../2023

CANSU ÇEKİÇ

İmza

ÖN SÖZ

Türkiye ve Hindistan coğrafi konum olarak birbirine uzak iki ülke olsa da ikili ilişkiler yüzyıllar önce başlamıştır. Hindistan coğrafyasında eski çağlarda hüküm süren Türk devletleri, halifelik makamına sahip olan Osmanlı Devleti ve milli mücadele döneminde sömürge ülkelere bağımsızlık idealini benimseten Türkiye Cumhuriyeti, Hindistan'ın manevi olarak yakınlık hissetmesini sağlayan unsurlardan olmuştur. İki ülkenin ilişkileri Bağlantısızlar Hareketi'yle yavaşlamış olsa da 2000 yılı itibariyle gelişme göstermiştir.

Çalışmaya ikili ilişkiler açısından son yıllarda Cumhuriyet Dönemi sonrası ile ilgili kaynakların yeterli olmamasından esinlenerek başlanılmıştır. 1923-2023 yılları arasındaki ilişkileri konu alan bu tezde özellikle 1980 yılı sonrasındaki gelişmeleri inceleyebilmek adına Türkiye literatüründe ulaşabilen arşiv belgelerinden, süreli yayınlardan, bilimsel makalelerden ve raporlardan yararlanılmıştır.

Benim için uzun süren, zaman zaman zorluklarla karşılaştığım bu süreçte her şeye rağmen sabır gösteren danışman hocam Doç. Dr. Hüsne Hilal Şahin'e içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimi hazırlarken yapabileceğime inanan ve beni cesaretlendiren arkadaşım Vedat Meral'e çok teşekkür eder ve onun benden ileride olduğu bu yolda başarılarının devamını dilerim. Son olarak her zaman yanımda olan annem Filiz Çekiç'e, Babam Mehmet Çekiç'e ve Dayım Ahmet Yılmaz'a minnetlerimi sunarım.

CANSU ÇEKİÇ

Giresun-2023

ÖZET

Eski çağlardan beri gerek kültürlerinde gerek milli duygularında etkilerimiz olan Hindistan ile asırlar öncesine dayanan bir bağımız vardır. Özellikle din olgusu, 100 yıl öncesine kadar iki ülke arasındaki manevi bağları güçlü tutmuştur. Fakat geçmişten günümüze uluslararası düzenin değişkenliğine bağlı olarak ikili ilişkilerdeki diyaloglar farklılık göstermiştir. Türkiye literatüründe Hindistan ve Türkiye ilişkilerinin tarihsel sürecini anlatan bazı çalışmalar vardır. Son dönemlerde yaşanan gelişmeler açısından eksik kalmıştır. Bu çalışmada meclis tutanakları, gazeteler, cumhurbaşkanlığı arşivleri, bilimsel makaleler, dergiler ve kitaplar araştırılarak Türkiye-Hindistan ilişkileri incelenmiştir. Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, geçmişten günümüze erişilen kaynaklar doğrultusunda kronolojik sıralamaya göre işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Hindistan Cumhuriyeti, Siyasi İlişkiler, Ekonomik İlişkiler, Kültürel İlişkiler.

ABSTRACT

We have a strong bond going back centuries with India, whose culture and understanding of nationality we have influenced since ancient times. Basically, religion kept the spiritual ties between the two countries strong until 100 years ago. However, dialogues in bilateral relations have differed from past to present depending on the variability of the international order. There are studies in Turkish literature describing the historical process of India-Turkey relations. In this study, Turkey-India relations were examined with parliamentary minutes, newspapers, presidential archives, scientific articles, magazines and books. The developments during and after the Republic Period are processed chronologically in line with the sources available from past to present.

Keywords: Republic of Turkey, Republic of India, Political Relations, Economic Relations, Cultural Relations.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1914-1938 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ.....	3
1.1. Birinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Hindistan ile İlişkiler.....	3
1.2. Millî Mücadele Dönemi ve Hint Hilafet Hareketi	6
1.3. Hindistan Tarafından Sağlanan Yardımlar: Hilal-i Ahmer Cemiyeti	11
1.4. Türkiye'de Saltanatın Kaldırılması.....	13
1.5. Hilafetin Kaldırılması	14
1.6. Rauf Orbay ve Halide Edib Adıvar'ın Hindistan Ziyaretleri	16
1.6.1. Rauf Orbay'ın Hindistan Ziyareti.....	16
1.6.2. Halide Edib Adıvar'ın Hindistan Ziyareti	18
1.6.7. Atatürk Dönemi'nde Sağlanan Ticari İlişkiler.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

2.1938-1980 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ.....	22
2.1. Hindistan'ın Bağımsızlığından Hemen Öncesi	22
2.2. İnönü Dönemi Türkiye-Hindistan İlişkileri (1938-1950).....	24
2.2.1. Ekonomik İlişkiler	24
2.2.2. Diplomatik Temaslar	26
2.3. Demokrat Parti Dönemi'nde Hindistan Türkiye İlişkileri (1950-1960) ...	26

2.3.1. 1950-1960 Yıllarında Diplomatik ve Siyasi İlişkiler	27
2.3.2. Kültürel İlişkiler	32
2.3.3. Ekonomik İlişkiler	34
2.4. 1960-1980'li Yıllarda Türkiye-Hindistan İlişkileri	35
2.4.2. Keşmir Sorunu'nun İlişkilere Yansıması ve Sonrasında Yaşanan İlişkiler	36
2.5.1. Ekonomik İlişkiler	43
2.5.2. Kültürel İlişkiler	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1980 SONRASI TÜRKİYE HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ	46
3.1. 1980-1990 Yılları Arasında İlişkiler	46
3.1.1. Diplomatik ve Siyasi İlişkiler	46
3.1.2. Ekonomik ve Kültürel İlişkiler	49
3.2. 1990-2000'li Yıllarda Türkiye Hindistan İlişkileri.....	50
3.2.1. Diplomatik Temaslar ve Siyasi İlişkiler.....	50
3.2.3. Kültürel İlişkiler	53
3.2.4. Ekonomik İlişkiler	54
3.3. 2000-2014 Yılları Arasında Türkiye-Hindistan İlişkileri	56
3.3.1. Siyasi İlişkiler ve Diplomatik Temaslar.....	56
3.3.2. Ekonomik İlişkiler	60
3.3.3. Kültürel İlişkiler	64
3.4. 2014 ve Sonrası Türkiye-Hindistan İlişkileri.....	66
3.4.1. Siyasi İlişkiler ve Diplomatik Temaslar.....	66
3.4.2. Ekonomik İlişkiler	72
3.4.3. Kültürel İlişkiler	76
SONUÇ.....	80

KISALTMALAR

ASSOCHOM: Hindistan Ticaret ve Sanayi Odası Birliği-The Associated Chambers of Commerce and Industry of India

CII: Hint Endüstrileri Konfederasyonu-The Confederation of Indian Industry

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DR: Doktor

FICCI: Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları Başkanı-The Federation Of Indian Chambers Of Commerce And Industry

G-20: Group of Twenty-Yirmiler Grubu

INSA: Hindistan Ulusal Bilim Akademisi-Indian National Science Academy

IRCON: Hindistan Demir Yolları İnşaat Şirketi-Indian Railway Construction International Limited

LİMAK: Lider Makine

Mou: Uzlaşı Belgesi-Memorandum of Understanding

NELP: Yeni İcat Lisans Politikası

s: Sayfa

S: Sayı

STFA: Sezai Türkeş-Feyzi Akkaya Ortaklığı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCDD: Türkiye Cumhuriyeti Demir Yolları

THY: Türk Hava Yolları

TİKA: Türk İş Birliği ve Koordinasyon Başkanlığı

TPCI: Hindistan Ticaret Geliştirme Konseyi-Trade promotion council of India

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TUSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

TUSKON: Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu

TÜRSAB: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

GİRİŞ

Güney Asya coğrafyasında yer alan Hindistan, ilk çağlardan itibaren Batı ve Doğu'da bulunan medeniyetler tarafından bilinmektedir. Hindistan, federal olarak yönetilen yedi bölgeden ve yirmi sekiz eyaletten oluşmaktadır. Hindistan, dünya nüfusunun en yoğun olduğu ikinci ülke olarak bilinmektedir.

Bin yıldan daha uzun bir geçmişe dayanan Hint-Türk ilişkileri, İslam öncesi dönemde de Saka, Ak Hun ve Kuşan gibi devletlerle Hindistan coğrafyasında varlık göstermiştir. Hindistan'ın sosyal, siyasi ve dinsel tarihinde, kurulan bu devletlerin önemli ölçüde etkisi görülmüştür. Hindistan Müslümanları ve Osmanlı Devleti ile yapılan ilk temas Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethedilmesiyle gerçekleşmiştir. İstanbul'un fethinden dolayı Behmenî Devleti Sultanı, Mehmet Şâh'ın veziri Hoca İmâdü'd-dîn Mahmud Gavan'i, Fatih Sultan Mehmet'i tebrik etmek için İstanbul'a elçi göndermiş, Osmanlı Devleti buna karşılık olarak Salim Bey'i elçi olarak Hindistan'a göndererek bu görüşmelerin devam etmesini sağlamıştır. (Malkoç, 2017, 110; Özcan, 1997, 5)

Osmanlı Devleti ile Hindistan arasında bağları güçlendiren ikinci bir olay, Mısır ve Hicaz'ın 1517'de Osmanlı hâkimiyetine alınmasıyla, hilafet makamının Yavuz Sultan Selim'e geçmesidir. Bu dönemde Güney Hindistan'daki yöneticiler Yavuz Sultan Selim'e onu tebrik eden mektuplar göndermiş ve onun üstünlüğünü kabul etmiştir (Özcan, 1997, 5). Bu dönemden itibaren Hindistan'da yaşayan müslümanlar ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkinin genel itibarıyla dine dayalı bir ilişki olarak devam ettiğini ifade edebiliriz.

Siyasi ilişkilerin başlaması da Gucerat Hükümdarı II. Muzaffer Şah tarafından Yavuz Sultan Selim'e gönderilen bir mektupla başlamıştır. 1531 tarihinde, Türk donanması Portekiz'in Hindistan'a yaptığı baskıya karşılık yardıma gitmiş, fakat başarı gösterememiştir. 18. yüzyılda ticari ilişkiler de kurulmuş, Hint malları (ipekli kumaşlar, pamuklu bezler, şallar ve ince yünlü kumaşlar) Diyarbakır üzerinden İstanbul'a ulaştırılmıştır (Yılmaz, 1992, 776-778; Duman, 2014, 391).

1883 yılında Osmanlı Devleti ilk Başşehbenderliğini (başkonsolosluk) Hollanda denetimindeki Batavya'da açmış, siyasi baskılar nedeni ile hemen kapatılmıştır. Anadolu Türkleri ile Hindistan Müslümanlarının ilişkilerinin en yoğun

dönemini 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşadığını söyleyebiliriz. Babür İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Hindistan'ın İngiliz hâkimiyetine girmesiyle Osmanlı Devleti ve Hindistan Müslümanları yakınlaşmıştır. Osmanlı Devleti'ni İslam'ın merkezi, Osmanlı sultanını da halife olarak kabul eden Hindistan Müslümanları, Osmanlı'ya yardım etmişlerdir. Trablusgarp Savaşı, 93 Harbi ve Balkan Savaşları'nda siyasi, maddi, politik ve sağlık alanlarında Osmanlı'ya destek olmuşlardır (Yürük, 2022, 1; Tetik, 2020, 94).

Birinci Dünya Savaşı döneminde Hindu ve Müslüman, tüm halka hitap eden ve iki kesimin de desteğini almaya yönelik antiemperyalist bir söylem oluşturulmuştur. Bazı Türk ve Hindistanlı aydınlara göre siyasal önceliklerin artık dinsel olguları geride bıraktığı fikri öne çıkmıştır (Sadiq, 2018, 44). Tüm Hindistan halkına yönelik olan bağımsızlık söylemi, kitleleri daha fazla etkisi altına almış ve antiemperyalist temelde kurulan dayanışma ruhunu ortaya çıkarmıştır (Yürük, 2022, 64). Savaş bittiğinde İngiltere'nin gerçek amacının anlaşılmasından sonra sadece Hindistanlı Müslümanların değil Türkiye'yi temelinde bir Asya devleti olarak gören Hinduların da destekleyecekleri zemin hazırlanmıştır (Sadiq, 2018, IX).

Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Hindistan, İngiltere hükümeti gözetiminde Osmanlı Devleti adına kamuoyu çalışmaları başlatmıştır. Bunların arasında din alimleri, tüccarlar ve batı eğitimi almış aydınlarda mevcuttur. Savaş bitiminde, 1918 Aralık ayında Delhi'de Tüm Hindistan Müslümanları Birliği (All India Muslim League) tarafından her yıl düzenlenen toplantıda, İtilâf ve İttifak devletlerinin arasında yapılacak barış konferansları başlamadan önce Türkiye'nin lehine bir halk desteği başlatmayı hedeflemişlerdir. 1919 yılının ortalarında hilafetçiler Chotani başkanlığında bir merkez komitesi etrafında örgütlenmiş ve böylece sağlanan destek düzenli bir mücadele haline gelmiştir (Qureshi, 1998, 110).

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1914-1938 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ

1.1. Birinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Hindistan ile İlişkiler

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Hindistan ile ilişkiler Osmanlı Devleti açısından iki farklı perspektiften ele alınmıştır. İlk olarak İttihad-i İslam ve Cihad-ı Ekber politikası çerçevesinde dini bir propaganda başlatılmıştır (Keleşyılmaz, 1999, 36). Sultan Mehmet Reşat, dünyadaki 300 milyona yakın Müslümanı Cihad'ı Ekber'e çağırması, 2 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı Enver Paşa, Afganistan ve İran'ı Rusya ve İngiltere'ye karşı ayaklandırıp örtülü faaliyetlerle Hindistan'ı kışkırtmaya başlamıştır (Öğün, 2018, 93-97).

Cihad-ı Ekber propagandasına karşı İngiltere, Osmanlı'nın Almanya ile müttefik olduğunu her söyleminde kullanmıştır. Osmanlı ile savaş ilanından sonra ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesi için Müslüman Siyonist olan ve İngilizlere çalışan Ağa Han, yapılacak çalışmalara öncülük etmiştir. Haydarabat valisi de halka çağrıda bulunarak İngiltere'nin Türkiye'ye savaş açmasının, Almanya'nın işin içinde bulunmasından kaynaklı olduğunu ve bunun Müslümanlar üzerinde bir etkisi olmadığını bildirmiştir (Keleşyılmaz, 1999, 45-46).

İngiltere'nin himayesi altında bulunan Hindistan Müslümanlarının İngilizlere karşı yükümlülükleri ve Osmanlı ile kurulan manevi bağ arasında savaşa girmesi kaçınılmaz olmuştur. Böylece Hindistan Devleti'nin çıkarlarıyla, Hindistan'da yaşayan Müslümanların hilafete olan bağlılıkları arasında ikilem yaşanmıştır (İzmir, 2022, 63).

Hindistan Müslümanları Osmanlı'ya desteğini sürdürmüş, basın yoluyla propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Bundan hoşnut olmayan İngilizler, savaşın ilk zamanlarında kamuoyunu yönlendirecek yayınlar yapan gazeteleri kapatıp Eb'ül Kelam Azad ve Mevlâna Muhammed Ali gibi önemli aydınları tutuklamıştır. Aynı zamanda Müslümanların kutsal belgeler ile hilafetin mevcut durumuyla ilgili beklentilerini karşılayacak güvenceler vererek ve bazı din adamlarına da baskı yaparak

Osmanlı Devleti aleyhine fetvalar yayınlamıştır. Dolayısıyla halkı sakinleştirmeyi bu şekilde başarmışlardır (Kişi, 2020, 758).

İngiltere tarafından yapılan etkili propagandalardan biri de İttihatçılar aleyhinde yapılmıştır. Savaşıkları Türklerin, Müslüman olmadığı yönünde yapılan bu kampanyanın gerekli olduğu savunulmuştur (Yaylagül, 2020, 43-44). Başka bir söylemde bulunan İngiltere, *“Almanlar, Halife’yi tutsak aldı onu kurtaracaksınız.”* diyerek Osmanlı Devleti’ne karşı, Irak ve Çanakkale cephesi için binlerce Hindistanlı Müslüman askeri kullanmıştır (Kişi, 2020, 759).

Ergün Aybars, I. Dünya Savaşı’nda Cihad-ı Ekber Konusuyla ilgili olarak, *“İngiltere’nin çoğunluğu Hind Müslümanlarından oluşan 550 bini savaşçı ve 391 bini geri hizmetlerde olmak üzere 941 bin kişiyi seferber ettiğini ve bu kuvvetlerin 428 bin kişisi savaşçı ve 328 bin kişisi geri hizmetlerde olan 756 bin kişinin Türk cephelerinde savaştığını”* belirtmiştir (Keleşyılmaz, 1999, 47).

İngilizler, Osmanlı cephelerinde Hindistanlı askerleri kullanırken, Osmanlı Devleti de Hindistan halkını özellikle Müslüman kesimini İngiliz esaretinden kurtulsunlar diye ayaklanmaya teşvik etmiş ve çeşitli propaganda faaliyetleri yürütmüştür (Yürük, 2022, 66). Buna istinaden, Singapur’da, Müslümanlardan oluşan bir grup Hindistanlı asker, Osmanlı ve Alman propagandasının etkisiyle isyan etmiştir (İzmir, 2022, 66). Savaş süresince bazı Müslüman Hintli askerler Osmanlı tarafına geçmiş, iş birliği yaparak İngiliz ordusuna dair bilgiler vermişlerdir (Şahin, 2017, 13).

Savaş sırasında gayrinizami harp yürüterek Osmanlı ordusuna destek olan Teşkilat-ı Mahsusa, Hindistan halkını teşkilatlandırmaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Hindistanlılar, Almanlar ve Türkler arasında bir kurul oluşturulmuştur. Raca Mahendra Pratap İstanbul’a gelmiş ve üst düzey görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kurulda Raca’ya *“Afganistan yönetimini İngiltere’den soğutmak ve Kuzey Hindistan’a devrim tohumları ekmek”* rolü atfedilmiştir. Raca Mahendra Pratap eşliğinde bir heyet bölgeye ulaşmış fakat tam anlamıyla başarı gösterememiştir (Keleşyılmaz, 1999,102).

Hindistan’da genel bir Müslüman ayaklanması çıkmaması için, savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu’nun paylaşılmayacağını taahhüt eden İngiltere, aynı zamanda propagandalarına devam etmiştir. Hindistan Müslümanları bu vaatlerin

yerine getirilmesini istemişlerdir (Cöhçe, 1997, 82). Savaş sırasında bağımsız bir Arap Krallığı kurmak isteyen Mekke emiri Şerif Hüseyin, 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış, Mekke, Cidde ve Taif'i ele geçirmiştir (Hussain, 2012, 41). Bu durum Hindistanlı Müslümanlarda birtakım soruların oluşmasına yol açmıştır ve Hindu aydınlarıyla aynı fikir doğrultusunda birleşmişlerdir (Bayur, 1991, 564).

İlişkilerde ele alınan bir diğer konuyu Hindu ve Müslüman, iki kesimin de desteğini almaya yönelik antiemperyalist söylem oluşturmuştur. Siyasal olayların öne çıkması, ulusal bakış açısını desteklemiş ve ulusal bağımsızlığa geçişi kolaylaştırarak süreci hızlandırmıştır (Sadiq, 2018, 44). Tüm Hindistan halkına yönelik olan bağımsızlık söylemi, kitleleri daha fazla etkisi altına almış ve antiemperyalist temelde kurulan dayanışma ruhunu ortaya çıkarmıştır (Yürük, 2022, 64).

15 Şubat 1915'te Tercüman Ali Akhar'ın yapmış olduğu tercümeler ile çıkartılan beyannameler buna örnek gösterilmiştir. Hindistan'da yayınlanan dört beyannamenin özetinde, İngiltere'nin Hindistan'a savaşımadan hile ile hâkim olduğu, Hindistan'a özerklik verileceği söylemlerinde bulunup bunun gibi vaatleri yerine getirmediği için İngiltere'ye yönelik ayaklanma çıkarmanın zamanı ve koşullarının uygun olduğu, bağımsızlıkları için kaçırılmayacak bir fırsat olduğu uyarısı yer almıştır (Kişi, 2020, 758).

İstanbul'da 17 Eylül 1916 tarihli müracaatla Champakaraman Pillai tarafından Hind Haber Ajansı (The Indian News) kurulması teklif edilmiştir. Hint Milliyetçi Partisi adına İngilizlere karşı propaganda amacı güdülen bu ajansın Türk Hükümeti tarafından tanınması kararlaştırılmıştır. 'Tamamen milliyetçi' olarak görülen bu hareket Hindu-Müslüman çatışmasının önüne geçmek ve meydana getirdiği sıkıntıları engellemek adına uzlaşmacı bir yaklaşımın teminatı olarak kabul edilmiştir (Keleşyılmaz, 1999, 125).

1918 yılının sonuna doğru Bulgaristan savaştan çekilmiş, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile bağlantısı kesilmiştir (Arslanyürek, 2019, 17). Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır. Savaşın bitişi Hindistan tarafından mutlulukla karşılanmıştır. Hindistan'ın ilk Müslüman devlet yöneticisi olan Yüce Majesteleri Nizam bugünü resmî tatil olarak ilan etmiş ayrıca ihtiyaç sahiplerine de iki yüz elli bin rupi vermiştir (Hussain, 2012, 41).

Mustafa Kemal, Hindistan Müslümanlarının tüm Müslüman milletlere duyduğu ilgiyi 26 Şubat 1921’de Public Ledger muhabirine verdiği röportajda, “*Türk milletinin mevcudiyeti ve kudreti sultanlık ve hilâfetin gerçek istinatgâhıdır.*” sözleriyle açıklamıştır (Uysal, 2012, 1).

1.2. Millî Mücadele Dönemi ve Hint Hilafet Hareketi

Millî Mücadele dönemi için Türklerin kurtuluşu olarak değerlendirilmiştir. Atatürk Nutuk kitabında, “*Milletin dahili ve harici istiklalinin tanıtılması ve her milletin kendi kaderine kendisinin hâkim olması, hakkımızın bilâ-kayd u şart tanınmasıdır.*” diyerek milli kurtuluş mücadelesinin dış politikasının temel ilkesini ifade etmiştir (Armaoğlu, 2015, 275). Hindistan Müslümanları savaş sırasında ve sonrasında Türkiye’nin yanında olup Times Gazetesi’ne 20 Ocak 1919’da mektup göndermiştir. Gönderilen mektupta, Hindistan Milli Kongresi’nin Türkiye’nin toprak bütünlüğü ve ayrıştırılmaması hususu üzerinde durdukları görülmüştür (Duman, 2014, 392).

Daily Telgraph Gazetesi’nde de yer aldığı üzere 22 Mart 1919’da İngiltere’de bulunan Hindistanlı Müslüman liderler, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na bir muhtıra sunmuştur. Onlar bu muhtıra ile Türkiye’nin itibarının korunması üzerinde durmuşlar ve Türkiye’nin bölünmesine karşı çıkmışlardır. Yine 30 Nisan 1919’da Muhammed Şevkat Ali, Hindistan Genel Valisi’ne 7 maddelik bir öneri sunarak, Osmanlı Devleti’nin daha güçlü kalmasını istemiştir (Duman, 2014, 392).

İzmir’in işgalinin ardından Kurtuluş Savaşı’nın başlaması kaçınılmaz olmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın, Samsun’a çıkarak başlatmış olduğu, Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi ile oluşan milli irade ve Misak-ı Millî ruhıyla ortaya konan milli sınırlar içinde, “*Milli egemenliğe dayalı, tam bağımsız yeni bir Türkiye kurma*” ideali, İslam dünyası ve Hindistan Müslümanlarında da yankı ve destek bulmuştur (Kişi, 2020, 763).

Hindistan’ın kurucu lideri Mahatma Gandhi’de önde gelen davaları arasında Türk-Müslüman davasının geldiğini ilan etmiş ve 14 Mart 1919 tarihli bir belgede, Türkiye’nin bağımsızlığını ortadan kaldıracak bir durum oluşursa Hindistan’da isyan başlayacağını haber vermesi için Avrupa ve Amerika’ya birer heyet gönderileceği

belirtilmiştir (İzmir, 2022, 76; Duman, 2014, 392). Hinduların Müslümanlara yardım etmesi, bağımsızlığa daha kolay ulaşabilecekleri yol olarak görülmüştür.

Buna halkın dini duygularından faydalanmak, İngiltere'ye karşı siyasal değil dini bir dava eylemi olduğunu belirtmek ve İngiliz halkına karşı daha kolay çalışabilmek için “*Hilafet Meselesi*” adı verilmiştir (Bayur, 1991, 566).

20 Mart 1919'da Muhibbi Halisim Seyyid Chotani başkanlığında, Türkiye'nin savaş sonrasında yapacağı barış anlaşması için halkın desteğini sağlayabilmek adına bir merkez komitesi kurulmuş ve Türkleri savunmak adına örgütlenme süreci başlamıştır (Aziz, 2014, 17). Diğer taraftan Hindistan'da milli mücadeleyi destekleyen mitingler ve propagandalar artmıştır. Bombay'da 18 Eylül 1919'da Hilafet Komitesi'nin düzenlediği bir mitinge on bin Hindistanlı Müslüman katılmıştır (Kışı, 2020, 764).

Yine bu mitinglerden birinde Türkiye'deki, İstanbul ve Trakya gibi mukaddes yerlerin başka bir ülkeye verilmemesi konusunda İngiltere hükümetini bilgilendirmek adına kararlar alınmıştır. 21 Ekim 1919 tarihinde, 17 Ocak 1919 tarihi Hindistan'da “Hilafet Günü” olarak kabul edilmiştir (Hussain, 2012, 59). Hülagü'ye göre, “*Hint Hilafet Komitesi'nin İngilizlere karşı başlatmış olduğu hareketin; Ağa Han'ın İngiliz Hükümeti'ne yaptığı başvuruların ve hatta Hindu olan Mahatma Gandhi'nin yönettiği direnişlerin oldukça önemli derecede etki ve katkıları olmuş, bu noktada önemli görevler üstlenmişlerdir*” (Hülagü, 1999, 916).

Başka bir mitingde konuşma yapan Hindistanlı lider Gandhi, Yeni Delhi'de, 24 Kasım 1919'da Bütün Hindistan Hilâfet Konferansı'nda Müslümanların davasının Hinduların da davası olduğunu şu şekilde ilan etmiştir:

“...Dostluğun mihenk taşı fena günlerde gerçekten yardımda bulunmaktır; biz Hindu, Parsi, Hristiyan ve Yahudi ne olursak olalım eğer bir tek ulus gibi yaşamak istiyorsak herhangi birimizin işi hepimizin işi olmalıdır. Hindu-Müslüman birliğinden bahsediyoruz. Eğer Müslümanların en can alacak menfaatleri bahis konusu olduğu sırada biz Hindular aldırışsızlık edersek bu birlik boş bir lâftan ibaret kalır. Bazıları diyorlar ki biz Hindular, Müslümanlara ancak bazı şartlarla yardım etmeliyiz. Şarta bağlı yardım bozuk çimentoya benzer, yapıştırmaz” (Bayur, 1991, 567).

Hindistan Hilafet Konferansı'nda Türk meselesi olumlu bir şekilde çözülmezse, İngiliz-Hint iş birliğinden kaçınılması ve İngiliz mallarına karşı boykot kararı alınmıştır (Duman, 2014, 392).

Diğer yandan İstanbul'un işgaliyle birlikte, Hindistanlılar, Anadolu için hem para toplamış hem de İngiliz makamlarına dilekçeler ve muhtıralar düzenlemişlerdir. Ayrıca İstanbul'un halifenin yaşadığı şehir olması yardımların artmalarına neden olmuştur (Kişi, 2020, 764).

31 Aralık 1919 yılında Muhammet Cinnah ve Gandhi'nin katılımıyla Hilafet Konferansı toplanmıştır. Konferansta halifeye bağlılıkları bildirilmiştir. Bunun üzerine mücadeleyi anlatabilmek adına İngiltere ve Amerika'ya heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Hilafet Komitesi'nin sekizinci oturumunda bir önerge kabul edilmiştir. Önergeye göre İngiliz Hükümeti, Ankara Hükümeti'ne karşı gizli veya açık, dolaylı veya dolaysız bir düşmanlık başlatırsa, Hindistanlı Müslümanlar Kongre ile birlikte iş birliği içinde başkaldırmaya ve kongrenin gelecek oturumunda da Hindistan'ın bağımsızlığını açıklamaya ve Hindistan Cumhuriyeti'ni kurma yoluna başvuracaklarını ifade etmişlerdir (Yüksel, 2010, 242).

Şubat 1920'de Bombay'da toplanan başka bir konferansta Müslümanların beklentileri açıklanmıştır. Hinduların İngiltere'yi desteklediği fakat Türkiye'ye karşı uygulamış olduğu siyaseti değiştirmezse sonucun değişeceği ifade edilmiştir. 30 Haziran'da Allahabad'da Hilafet meselesini görüşmek üzere Hindu-Müslüman konferansı toplanmıştır. "*Non Cooperation*" (İşbirliğinden kaçınmak) hareketine başlatılması kararına varılmıştır (Bayur, 1991, 568).

10 Ağustos 1920'de Mondros Mütarekesi'nin sonucuyla Sevr Anlaşması ortaya çıkmıştır. San Romeo Konferansı'nda, Paris Konferansı ve Londra Konferansı'nın belirlediği ilkelere dayanılarak bir taslak hazırlanmıştır. Taslağa göre; Fransa ve İngiltere mandater devlet olacak şekilde kararlaştırılmıştır. İngiltere, Filistin ve Irak'ta, Fransa, Suriye'de mandater devlet olacaktır. Oluşacak olan İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri Güney ve Güneydoğu Anadolu'da İç Anadolu'ya kadar uzanacak, Doğu Anadolu Ermenilere verilecek, İngiltere'nin koruyuculuğu altında bir Kürdistan Devleti kurulacak, Yunanistan İzmir, Batı Trakya ve Doğu Trakya'nın

büyük bölümünü alacak ve son olarak boğazlar uluslararası bir komisyona bırakılacak maddeleri yer almıştır (Bozkurt, 2003, 487).

Hindistan'da, Osmanlı'nın parçalanması durumunda, hilafetin de otoritesini koruyabilmek adına bir siyasi oluşum ortaya çıkmıştır. Hindistanlı Müslümanlar, Hindular karşısında kendi siyasi güçlerinin büyük oranda azalacağı kaygısına kapılmıştır. Bundan hareketle Şevket Ali ve Muhammed Ali isimli Müslüman iki kardeşin liderliğini yaptığı Hint Müslüman Hareketi ya da Hint Hilafet Hareketi olarak bilinen bir girişim başlatılmıştır (Şahin, 2019, 742).

Muhammed Ali, Anadolu'ya gelmiştir. Millî Mücadele önderleri ile görüşerek yapılan işgale karşı verilen mücadeleyi yakından görmüştür. Bu ziyaretinde Mustafa Kemal ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa, ondan Hindistan'da, Anadolu'daki mücadele adına propagandada bulunması rica etmiş ve bu yolda yapacağı çalışma için ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu sormuştur. Muhammed Ali bunu bildirmek için, Hindistan'a gitmesi gerektiğini belirtmiş ve 17 Eylül 1920'de Anadolu'dan ayrılmıştır (Hülagü, 1999, 916).

Bombay'daki Türk Konsolosu vasıtasıyla, Millî Mücadele liderleri, Muhammed Ali ile görüşmeleri sürdürmüş, Avrupa'da bulunduğu sırada Türk Büyükelçisi ile yakın temasta bulunarak kendisine iki bin Türk lirası da maddi yardımda bulunmuştur (Hülagü, 1999, 918). Diğer taraftan ise:

“Hindistan Müslümanlarının liderlerinin Türklere destek verilmesi konusunda aynı fikirde oldukları görülmüştür. Eylül 1920 tarihinde toplanan konferansta, Türk Barışı ve Pencap zulümleri konusunda tatmin edilmedikleri takdirde, İngiltere ile hiçbir şekilde iş birliği yapmama kararı almışlardır. Bu dönemde İngiliz idaresinden sıkıntı çeken bir kısım Hintliler Osmanlı vatandaşlığına geçmişlerdir. Bunlar; 28 Ekim 1920 tarihinde Hindistan Vatandaşı Ali Muhammed oğlu Abdulkerim ve 12 Aralık 1920 tarihinde alınan karar gereğince Hindistan vatandaşı Mehmet Oğlu Şükrü'nün Osmanlı vatandaşlığına kabul edildiği görülmektedir” (Duman, 2014, 393).

Hindistanlı Müslümanlar, Anadolu'da verilen mücadelenin başarıya ulaşmasının, İngiltere üzerinde baskı oluşturacağına ve bu durumun bağımsızlıklarına kavuşturacağını düşündürmüştür (Durmuş, 2019, 14). Şöyle ki Türkiye'deki literatürlere göre Hint Hilafet Hareketi, Hindistan'daki bağımsızlık hareketine bir

zemin hazırlamış ve bu hareketin etkisiyle şiddetlenen antiemperyalist tepkiler, Hindu-Müslüman birliğine giden yolu açmaya zemin hazırlamıştır (İzmir, 2022, 86).

2 Ocak 1921’de toplanan Hilafet Konferansı’nda, halifenin savaş öncesi durumuna getirilmesi görüşülürken, Lucknow’da bir ay sonra yapılacak toplantıda halifeye danışılarak Kuva-yı Milliye’yi tanınması ve destek vermesi istenmiştir (Yüksel, 2010, 243). Buradan anlaşılacağı üzere, Hint belgelerindeki literatürlerde de Hint Hilafet Hareketi’nin dini motivasyondan daha fazlasını ifade ettiği görülmüştür (İzmir, 2022, 81). Şöyle ki:

“İngiliz Hükümeti, Hindular ve Müslümanlar arasındaki iş birliğinden rahatsız olmuştur. Kral Naibi Lord Reading’in Hindistan’ın durumunu yatıştırmak ve Müslümanları Türk meselesinde tatmin etmek için 7 Mart 1922’de Hindistan’dan sorumlu bakan Lord Montagu’ye çektiği telgraf da bunun bir kanıtıdır. Kral naibinin telgrafında bulunan ve Hintli Müslümanların üzerinde ısrarla durduğu mevzular: İstanbul’un boşaltılması, sultanının kutsal yerler Mekke ve Medine üzerindeki egemenliğinin devamı, Osmanlı Trakya’sı ve İzmir’in Türklere geri verilmesidir. Montagu de Kral Naibi ile aynı fikirdedir ancak bu fikirler İngiliz hükümeti tarafından kabul edilmemiştir” (Yüksel, 2010, 244).

11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve Türk-Yunan savaşı sona ermiştir. Aynı zamanda bu durum Hindistanlı Müslümanlar tarafından da sevinçle karşılanmıştır. Çünkü onlar Asya ve İslam’ın kaderinin olumlu bir dönüş yapacağına inanmışlardır (Hussain, 2012, 67). Şer Muhammad Garewal, Türk Kurtuluş Savaşı’nın Hindistan’daki yansımalarını ifade edebilmek adına şöyle demiştir:

“Mustafa Kemal Hintli Müslümanların kahramanı haline geldi. Yunanlılar karşısındaki zekice zaferleri her yerde konuşuluyordu. Adı her Müslüman evinde takip edilen bir isime dönüştü. Artık, Mücahid-i Hilafet (Hilafet Mücahidi), Batl-i Hurriyet (Özgürlük Kahramanı), Halid-i Sani (İkinci Halid), Kaid-i Azam (Büyük Önder) ve Gazi Mustafa Kemal Paşa gibi vasıflar eşliğinde saygıyla anılıyordu. Cephede farklı pozlardaki portreleri çizim odalarında ve dükkânlarda sergileniyordu” (Yaylagül, 2020, 51-52).

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 15 Şubat 1923’te Hint Hilafet Komitesi Başkanı Chotani’ye göndermiş olduğu telgrafında, Hindistan’ın yardımlarına yönelik söylemiş

olduğu sözler, Hindistan'ın yapmış olduğu yardımları bir nevi gözler önüne sermiştir: *“Türkler zaferlerinin kazanılmasında, Hindistan'a çok şey borçludurlar. Türkler, her fırsatta Türk davasına bağlılık ve sevgilerini gösteren ve cömertçe maddi yardımda bulunan Hindistanlı kardeşlerinin desteğini unutmayacaklardır”* (Kişi, 2020, 768).

24 Temmuz 1923'te Lozan imzalanmış, Misak-ı Milli sınırları büyük ölçüde geri alınmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu İslam alemi tarafından bir kurtuluşu sayılmıştır (Malkoç, 2016, 113). İstiklal mücadelesi sömürge olarak yaşayan diğer toplumlara da örnek olmuştur. Bundan sonraki süreçte bağımsızlık düşünceleri oldukça artmıştır. Anadolu'da bulunan Hindistanlılar ve Hindistan'dan yardım gönderen Müslümanlar, Millî Mücadeleyi kendilerine örnek almışlardır (Durmuş, 2019, 18).

1.3. Hindistan Tarafından Sağlanan Yardımlar: Hilal-i Ahmer Cemiyeti

Günümüzde Türk Kızılay Derneği olarak bilinen Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 11 Haziran 1868'de *“Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti”* adıyla kurulmuştur. Dönemin şartlarına uygun olarak ihtiyaçların giderilmesinde destek olan cemiyet Trablusgarp ve Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı da dahil olmak üzere birçok savaşta faaliyet göstermiştir (Altıntaş, 2023, 1). Kapsamlı bir faaliyet gösterebilmek adına farklı ülkelerde de bu kurumu açmışlardır.

Hindistan'dan ulaştırılan yardımların bazıları bu kurum üzerinden gerçekleştirilmiştir. 2 Ekim 1911 yılında, Trablusgarp Savaşı sonrasında, Kalküta'da Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım komitesi oluşturulmuş, toplanan tıbbi ve insani yardımlar Hindistan Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir (İzmir, 2022, 57).

Birinci Balkan Savaşı sırasında, savaş haberinin Hindistan'a ulaşmasıyla yardım faaliyetlerine başlanmıştır. Okutulan hutbe ve verilen fetvalarda Osmanlı Devleti'ni desteklemenin farz olduğu belirtilerek zekât, kurban ve sadaka bağışlarının toplanabileceği ve gönderilebileceği söylenmiştir. Bunun üzerine Hindistan'da, Müslüman yayın organları olan Comrade, el-Hilal, Zemindar gazetelerinin düzenlediği yardım kampanyalarında büyük bir bağış toplanmış ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Osmanlı Bankası aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne ulaştırılmıştır. Yine Balkan Savaşlarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla savaşta yaralanan askerlere

tıbbi hizmet vermek için aralarında Dr. Muhammet Ensari'nin olduğu, doktor ve hasta bakıcılardan oluşan üç heyet gönderilmiştir (Kişi, 2020, 754-756).

Buna karşılık olarak Dr. Adnan Adıvar başkanlığındaki heyet ile Hindistan'a teşekkür ziyareti yapılmış ve yaşanan temaslar güçlenmiştir. Ardından Hacı Sami Bey'in Hindistan'a gitmesi ve onun da İttihat ve Terakkinin önde gelen isimlerinden olması ittihatçılarla güçlü bağlar kurulmasına ve ideolojik ve kültürel bağlar kurulmasına zemin hazırlamıştır (İzmir, 2022, 60). 2 Şubat 1913'te Mevlâna Azad, Kalküta'da Osmanlı'ya yardım amaçlı bir konuşma yaparak, halkı para toplama yardımına çağırmıştır. Toplantıda 30.000 rupi toplanmıştır. 27 Mayıs 1914 tarihinde çıkan dergisindeki yazısında 4.000 abonesinden aldığı ve her birinin ödediği 8,5 rupiden, 7,5'unu Türklere yardım olarak göndereceğini açıklamıştır (Yaylagül, 2020, 39).

1914 ve 1918 yılları arasında Hindistanlılar da savaşta oldukları için, doğrudan para yardımı olmamıştır. Ali Asghar Khan makalesinde bize bu bilgiyi şöyle aktarmıştır: *“Sadece bu dönemde, İngiliz Kızıl Haç Cemiyeti Başkanı Hintli Emir Ali aracılığıyla yardım gönderildi. Onun bu konudaki beyanatından anlaşılacağı üzere, 1914-1918 arasında Türkiye savaş felaketzedelerine 1631 euro gönderildi”* (Khan, 1993, 208). 11 Temmuz 1921-8 Ağustos 1921 arasında da Emir Ali Hazretleri tarafından 7.000 İngiliz lirası gönderilmiştir (Hilal-i Ahmer Mecmuaları, 2020). Millî Mücadele boyunca da Türk Hilal-i Ahmer Cemiyetine, Hint Hilafet Komitesi ile Hint Hilal-i Ahmer Heyetinden 55 bin 439 lira gönderilmiştir (Khan, 2013, 212). Ayrıca bu yardımlar sadece cemiyet üzerinden olmamıştır.

26 Aralık 1921- 25 Ocak 1923 tarihleri arasında Hint Hilafet Komitesi önderliğinde, Hindistan'daki diğer cemiyetler ve bireysel çabalarla toplanan yardımlar 74 milyon 175 bin 735 kuruşu bulmuştur. Yine 26 Aralık 1921- 9 Ağustos 1923 tarihleri arasında Hint Hilafet Komitesi tarafından doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın emrine gönderilen para ise 254 bin 38 Osmanlı Lirasına ulaşmıştır (Khan, 1993, 213-216).

Bu süreçlerde, Türk Kızılay Heyeti para toplamak için iki defa Hindistan'a gitmiştir. İlki Besim Ömer Paşa ve Hikmet Bey'in başkanlığında gerçekleşmiştir. Diğeri ise Şubat 1924'te, Tefik Bey, Hacı Bey, Kemal Enver ve Rasih Efendi'den

oluşan bir heyetin Hindistan’a politik görüşmeler yapmamak şartıyla gerçekleştirmiş olduğu ziyaretidir. Heyet, Lozan sonrasında Yunanistan’la, nüfus mübadelesi sonucunda Anadolu’ya gelen halk için para toplamıştır (Khan, 1993, 216).

1.4. Türkiye’de Saltanatın Kaldırılması

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması, Müslüman dünyası tarafından “*İslam âleminin kurtuluşu*” olarak görülmüştür. 1 Kasım 1922’de TBMM’de karar alınarak saltanat kaldırılmış ve hilafetten ayrılmıştır. Saltanatın kaldırıldığı gün uzun bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa: “*Bugünkü Türkiye Devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Milletın saltanat ve hakimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisidir.*” ifadelerini kullanmıştır (Çerkezköy Gazetesi, 2022). Hindistan’dan da haberler gelmiştir;

“İlk gelen haberler, TBMM’nin bu kararını olumlu karşıladığı şeklindedir. Hint Ulema-yı İslâm Cemiyeti, Ankara’ya sahip çıkılması ve Millî Kuvvetlere güvenilmesini önermektedir. Delhi’de bir toplantı yapılmış, hem Hindistan Ulema-yı İslâmiye Cemiyeti ve hem de Hilafet Komitesi katılmıştı. Bu toplantıda her iki kuruluştaki, TBMM’nin saltanattan, hilafetin ayrılma kararını onaylamışlardır” (Gülmez, 2006, 253-254).

Dönemin padişahı olan Sultan Vahdettin, padişahlık yetkisinin elinden alınması üzerine halife sıfatını kullanarak hayatının tehlikede olduğuna dair bildiriler yayınlaması İngiltere için fırsat olarak değerlendirilmiştir (Çelik, 2016, 187-188). Konuyla ilgili olarak Hindistan’da önde gelen din adamlarının, Avrupa’ya bir heyet gönderecek olmaları Hindistanlı Müslümanların konuya çok önem vermesinin göstergesi olarak kabul edilmiştir (Yaylagül, 2020, 58). Dr. Ensari, Hint Hilafet Komitesi ile Cemiyet-i Ulema’nın ortak toplantılarında:

“İngiliz kamuoyunun Türkiye hakkındaki birçok yanlış fikirden kurtulmuş olmasına karşın Lord Curzon’un hâlâ Harbiye Nezareti’nde kalmasından dolayı üzüldüğünü söyleyip, başka bir konuşmasında, düşman propagandası, Türk milliyetçilerine olan ilgimizin yok edilmesi için uğraş veriyor ama biz bunun önemini uzun zaman önce anladık. Avrupa’nın siyasî ve iktisadî bağlarından kurtulabilmek için Asya ülkeleri arasında dayanışmaya ihtiyaç vardır.” demiştir (Gülmez, 2006, 253-254).

Hint Hilafet Komitesi Reisi Cütanî, Türkiye'nin Roma temsilcisi Celalettin Arif Bey'e bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına Hindistan Müslümanlarının saygı beslediklerini ve kendilerine güvendiklerini belirtmiş, Abdülmecit'in ismini hutbede okutabilmek adına halife seçilip seçilmediğini sormuştur. Seçildiğini öğrendikten sonra da Hint Hilafet Merkez Komitesi'nin Kalküta'da yaptığı toplantıda yine Cütanî, *"Bu mutlu seçimden dolayı İslam dünyasını ve özellikle Türk milletini tebrik etmiş, hilafetin Müslümanlar üzerinde sürekli kalmasını ve feyiz kaynağı olmasını"* dilemiştir. TBMM'nin bu kararından sonra hutbelerde, Abdülmecit'in adının anılacağını belirtmiştir (Gülmez, 2006, 254).

Aynı zamanda, Mustafa Kemal Paşa'ya, Hindistan Müslümanları Cemiyeti Uleması tarafından "Hilafet'in Halaskârı (Kurtarıcısı)" unvanı verilmiştir (İzmir, 2022, 118).

Saltanatın kaldırılması bazı sorgulamalara yol açmış olsa da Hindistan Müslümanları tarafından gereklilik olarak görülmüştür. Öte yandan Muhammed Ali tarafından yazılan bir raporda; *"Türkiye'nin Millî Mücadelesindeki haklılığı ve meşru müdafaasının gerekliliği belirtildi, bu süreçte gelişen milliyetçi duyguların Halifelik kurumunun önemini azaltmayacağı temenni edilmiştir"* (İzmir, 2022, 118).

1.5. Hilafetin Kaldırılması

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmesiyle laik ve modern bir devlet anlayışı benimsenmiştir. Mustafa Kemal, cumhuriyetin ilanından sonra, cumhuriyetin varlığına zarar getirecek, Cumhuriyetin ilanına fikir olarak karşı olanların siyasi çıkarlarına uygun olarak kullanabilecekleri sebebiyle halifeliği rejim için zararlı bulmuştur. Mustafa Kemal, kişisel saltanatın kaldırılmasından sonra, başka unvanla aynı nitelikte bir makamdan ibaret kalması gereken halifeliğin de kaldırıldığını kabul ediyor, bunun için uygun bir zaman ve fırsat bekliyordu (Aytepe, 2002, 20).

Muhallif kesimin halifeyi sultan yerine koyması ve onu desteklemesi bu kişilerin halife ile görüşmeleri, Abdülmecit Efendi'nin *"Halife-i Müslimin, Hadimülharemeyn ve Hazret"* lakaplarının dışında kullandığı *"Halife-i Rasuli Rabbilalemin"*, *"Abdülmecit b. Abdülaziz Han"* gibi terimleri kullanması ayrıca dış

Leknev’de toplanan 3 Mart 1927 tarihindeki Hilafet Kongresi’nde Mustafa Kemal, Hindistan Müslümanlarına, dini semboller yerine “*özgür bir Hindistan idealini*” benimsemelerini önermiştir. Bu görüşlerin tartışıldığı kongrede din ve millet kavramlarının yanı sıra Hindistan’ın istiklali ve Müslümanların geleceği de konuşulmuştur (İzmir, 2022, 172). Halifeliğin Mustafa Kemal Paşa tarafından kaldırılması ilişkilerde bir kopukluğu meydana getirmişti. Fakat Atatürk’ün kurmuş olduğu laik devlet sistemi Hintli devlet adamlarının birçoğu tarafından benimsenmiştir (Sertel, 2015, 852).

1.6. Rauf Orbay ve Halide Edib Adıvar’ın Hindistan Ziyaretleri

1.6.1. Rauf Orbay’ın Hindistan Ziyareti

Londra’da rahatsızlığından dolayı bulunan ve İzmir suikastine adının karışmasıyla 10 yıl sürgün cezasına çarptırılan Rauf Orbay, 1935 yılına kadar yurt dışında hayatını sürdürmüştür. Saltanat ve hilafetin kaldırılması fikrine sıcak bakmaması nedeniyle gerçekleştirdiği Hindistan ziyareti hem Türk basını hem de Hindistan basını tarafından büyük ilgiyle takip edilmiştir (Ataseven, 1997, 149-150).

Rauf Orbay, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti’ne yardım etmek için, Hindistan sıhhiye heyeti içinde görevli olan Dr. Ensari ve Ş. Kuşeri gibi tanıştığı eski dostlarından bir davet mektubu almıştır. Bunun üzerine, kendisine uzak ülkelere yaptığı seyahatlerde şeref misafiri olmasını isteyen İngiliz deniz nakliyatı şirketinin teklifini, yemek masrafını ödemesi şartıyla kabul etmiştir (Doğan, 2022, 163).

Rauf Bey’in, Hindistan’a geleceği haberini alan İnkılap gazetesinde: “*Bir ananın muhabbet ve hasretle evladının gelmesini bekleme*” olarak bahsedilmiş, Türk milletinin büyük savaşlar yaşadığı ve yapılan bu savaşların başka hiçbir yerde yapılmadığı yazılmıştır. Devam eden yazıda, Türk milletinin son 20-25 yılda başka milletlerin çıkaramayacağı büyük devlet adamlarını yetiştirmiş olduğu ve Enver, Talat, Cemal, Mustafa Kemal gibilerine bir daha rastlanılmayacağı ve bu insanların İslam yolunda her türlü fedakarlığı yaptığı konusunda bilgi verilmiştir. İslam milletlerinin minnettarlığına dair vurgu yapılan haber: “*Rauf Bey ise bu şahsiyetlerin arasında en seçkin ve üstün olanıydı.*” cümleleriyle sona ermiştir (Çelik, 2019, 246-247).

Rauf Bey, ilk olarak Bombay'a, dostlarını ziyarete oradan da Delhi'ye geçmiştir. Delhi'ye geçtiğinde Müslümanlar tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Delhi'de kendisini istasyonda bekleyen National Call Gazetesi muhabirine siyasi bir amaçla değil, Camia- Milliye-i İslamiye üyelerinden Dr. Zakir Hüseyin'in kendisini davet etmesi üzerine geldiğini belirtmiş ve Türkiye'nin mevcut siyaseti hakkında konuşmayacağını söylemiştir. Yine ısrarlar üzerine dostlarıyla görüşmek için geldiğini ifade etmiştir (Çelik, 2019, 247, Doğan, 2022, 164).

Rauf Bey'in öncelikli olarak 9 Mart'ta, Dr. Ensari tarafından şerefine verilecek resmi kabulde bulunacağı, 10 Mart'ta "Osmanlı- Türk Zemini ve Değişikliğinin Başlangıcı", 12 Mart'ta "Nasyonalizm, Panturanizm ve Panislamizm Arasında Mücadele", 14 Mart'ta "Türkiye ve Cihan Harbi" ve 16 Mart'ta "Bugünkü Türkiye ve Müstakbel İmkânlar" başlıklı konularda konferanslar verileceği bildirilmiştir (Yürük, 2022, 47, Duman, 2014, 395).

2 Nisan 1933'te Nedvetü'l Ulema'daki konferansında da Hilafet meselesindeki yanlış anlaşılmaları gidermek üzere konuşmalar yapmıştır. Hilafetin bütün Müslümanlara ait olduğu, tüm dünya Müslümanlarının bir konferans yaparak hilafetin geleceğine karar vermesi gerektiğini belirtmiş, 600 yıl boyunca ağır bir sorumluluk taşıyan Türklerin Milli Mücadele sonrası yorgun ve güçsüz çıktığını söyleyerek son kez hilafetin sadece Türklerle ilgili bir kurum olmadığını vurgulamıştır (Çelik, 2019, 245-252).

Rauf Orbay uzun bir süre Hindistan'da kalmış ve orada birçok toplantı ve konferanslarda, Birinci Dünya Savaşı, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar, Anadolu, Millî Mücadele ve padişahın Milli Mücadele konusundaki tavrı, hilafet konusu gibi konular üzerinde geniş kapsamlı açıklamalarda bulunmuştur (Duman, 2014, 395). Rauf Bey'in Türk Hükümeti tarafından, Hindistan ziyaretine şüpheyle yaklaşılsa da yapmış olduğu konuşmalardan şüphelenilmemesi gerektiğine karar kılınmıştır. Türkiye'de ki yeni rejimi içselleştirmesinden dolayı olumsuz konuşmalar gerçekleştirmemiştir (Doğan, 2022, 169).

Rauf Bey'in Hindistan ziyareti özellikle Hint kamuoyunda büyük bir gelişme olarak görülmüştür. Konuşmalarında Türk Millî Mücadelesi, İslam dünyasının uyanışı olarak yorumlanmış ve Hindistan basınında Türk İstiklal Savaşı, Hindistan için bir

“uyaniş ve aydınlanma” olarak vurgulanmıştır. Yapılan bu ziyaret, Hindistan’ın hilafetin kaldırılmasından sonra da etkileşimlerin sürdüğünü ve Türkiye’nin yeni rejimine de büyük bir ilginin olduğunu göstermiştir (Yürük, 2022, 215).

1.6.2. Halide Edib Adıvar’ın Hindistan Ziyareti

Halide Edib, Millî Mücadele dönemi ve sonrasında, yeni rejimi kuranlarla fikir olarak ters düşmesinden dolayı ABD, Fransa ve İngiltere’deki önemli kurum ve kuruluşlarda birçok seminer ve ders vermiştir. Bu dünyanın kendisini tanınmasına neden olmuştur.

Hindistan tarihsel bağlar dolayısıyla yakın hissettiği ve bağımsızlık savaşında galip gelmiş Türkiye’yi rol model aldıkları için, Halide Edib’i inkılapçı ve modern Türkiye’yi anlatacak kişi olduğunu düşünerek daha da yakından takip etmiştir (Aydın, 2021, 257).

1934’te Halide Edib Adıvar, Dr. Ensari tarafından İslam Üniversitesi’ne konferans vermesi için davet edilmiştir. Adıvar, Hindistan’da Mahatma Gandhi, Muhammed İkbal, Dr. Ensari, Sarojini Naidu ve Mevlâna Ebu’l Kelam Azad gibi öncü isimlerle görüşmüştür. Bulunduğu süre boyunca Aligarh, Lahor, Peşaver, Lucknow, Benares, Kalküta, Haydarabat ve Kalküta gibi önemli şehirlere gitmiştir (Adıvar, 2014, 35-197).

Hindistan ziyareti 3 ay süren Halide Edib, birçok konferans vermiş, bu konferanslarla birlikte Amerika’daki tecrübelerini ekleyerek Türkiye’de Şark Garp ve Amerikan Tesirleri olarak kitabını yayımlamıştır. 19 Ocak 1935’te Camia-ı Milliye-i İslamiye’de bir konferans vermiş, konferansa başkanlık eden Mahatma Ghandi, Halide Edib için Hindistan’ı kopmayacak bir bağ ile birleştirecek insan diyerek övgülerini dile getirmiştir (Ar, 2021, 179). Verdiği konferanslara binlerce kişi katılmış ve ilgiyle karşılanmıştır.

Adıvar’ın ziyaretinin, Hindistan Milliyetçileri açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Yapmış olduğu köy ziyaretlerinde, istiklal hareketlerine katılımı teşvik etmesi, Hint İstiklal Mücadelesini süreç olarak Türk tarihine benzetmesi ve “birleşik ve tek bir Hindistan” fikrini savunması, kongre tutanaklarına aktarılmıştır

(İzmir, 2022, 217). Bu konferanslar Hindistan'ın bağımsızlık hareketine katkı sağlamıştır.

Hindistan'da ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri içinde Hindu ve Müslüman Birliği, kast sistemi olmadan herkesin eşit yaşayabileceği bir bağımsızlık hareketidir. Adıvar'ın vermiş olduğu bu konferansların özetinde, tek Hindistan düşüncesiyle bütünlüğün korunması, Hindu-Müslüman Birliği olması, barış ortamı içinde yaşanması vardır (Aydın, 2021, 263).

Halide Edib, Jamia Üniversitesi'nde “*Türkiye’de Doğu- Batı Çalışması*” başlıklı dersler de vermiştir. Büyük Hint Tarihçisi Muşirul Hasan, Adıvar için ‘Inside India’ kitabının Oxford Klasik baskısına yazmış olduğu önsözünde “*Halide Edip’in sadece Türkiye’deki Doğu-Batı çatışmasının*” izini sürmekle kalmayıp, aynı zamanda “*Doğu ve Batı’nın Gelecekteki Karışımından*” söz ettiğini anlatmıştır. Süregelen bir çatışmayı iş birliğine dönüştürmek için çözüm olarak bahsetmiştir (Daily Sabah, 2014).

Halide Edib’in Hindistan ziyareti ve vermiş olduğu konferanslar Hint basınında da büyük bir yankı uyandırmıştır. Haber başlıklarında kendisinden, “*Demokrasi Müdafii ve Hürriyet Kahramanı*”, “*Türkiye’nin En Büyük Kadını*”, “*Türkiye’nin İstiklali İçin Mustafa Kemal Paşa ile Yanyana Çarpışan Meşhur Türk Hanımı Halide Edib*” gibi yorumlarla bahsedilmiştir (Bilkan, 2005, 130). Bombay, The Madras Mail, The Hindustani Times, The Muslim Revival, The Bombay Chronicle, The Star of India ve Illustrated Weekly of India gazeteleri, Adıvar’ın Hindistan’da bulunduğu zaman diliminde ve sonrasında yazmış olduğu kitap ve makaleler hakkında da haberler yapmıştır. Haberlerde sömürgecilik, bağımsızlık ve kadın konuları ön plana çıkmıştır (Aydın, 2021, 262).

Ayrıca Halide Edib, Hindistan’da bulunduğu sıralarda tutmuş olduğu günlükleri “*Inside India*” adlı bir kitap olarak yayınlamıştır. 1937 yılında yayınlanan kitabın Türkçe çevirisinde bazı kısımlar çıkarılmıştır. Hülya Adak bununla ilgili olarak:

“Türkçesinin ise İkinci Dünya Savaşı dönemi basıldığını düşünürsek, (kitapta) siyasi tartışmaların olmamasını sansür olarak yorumlayabilir, bu sansürün savaş dönemi siyasi hassasiyetlerle/kaygılarla

alakalı olduğunu iddia edebiliriz. Inside India'da olup da Hindistan'a Dair'e alınmayan bölümler arasında Halide Edib'in İngilizlere ve sömürgeciliğe yönelttiği sert eleştiriler gelir” demiştir (Cumhuriyet, 2014).

Rauf Orbay gibi Halide Edib'in de Hindistan'da konferanslar vermesi, Türk Hükümeti açısından Hindistan'ı önemli kılan meselelerden olmuştur. Kendisi için çalışmaları yakinen takip edilmiştir (Yürük, 2022, 53). Yapmış olduğu konferanslarda Türk tarih ve devrimlerinden bahsetmesi ve Millî Mücadeleyi anlatmış olması, kötü bir maksatla orda bulunmadığını göstermiştir.

Adıvar Hindistan'dan döndükten sonra bile Müslümanların kurmuş olduğu Jamia Millia Islamia Üniversitesi, Aligarh Müslim Üniversitesi, Haydarabad Üniversitesi ve Usmania Üniversitesi gibi üniversiteler “*Conflict of East and West in Turkey ve Inside India*” adlı kitapları edebiyat ve felsefe derslerinde yıllarca okutmuştur. Günümüzde hala dijital kütüphanelerinde bulunmaktadır (Aydın, 2021, 262).

1.6.7. Atatürk Döneminde Sağlanan Ticari İlişkiler

Atatürk döneminde, Hindistan ve Türkiye arasında asgari bir düzeyde ticari ilişkiler de gerçekleşmiştir. 12 Ekim 1924'te, Hindistan'dan Adana'ya pamuk almak için bir heyet gelmiş ve oldukça memnun ayrılmışlardır. 6 Ocak 1932 yılında, Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey'in araşit yağı ve Hindistan cevizi ithalinden gümrük uygulanmaması önerisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından başbakanlığa yazı olarak gönderilmiştir (Duman, 2014, 394).

3 Eylül 1930 yılında, tarafları İngiltere, Hindistan ve Türkiye olan, gümrük geçişi, ithalat ve ihracat gibi alanlarda karşılıklı kolaylık sağlayacak olan anlaşma imzalanmıştır. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Türkiye'de bulunan İngiliz Büyükelçiliği arasında imzalanan bu anlaşma, Türkiye'de cari açığa sebep olmasından kaynaklı olarak, TBMM tarafından, 22 Kasım 1934 tarihinde tek taraflı olarak feshedilmiştir (İzmir, 2022, 221).

14 Eylül 1934'te, iki ülkenin ekonomik çıkarlarını korumaya ve karşılıklı ticareti arttırmaya yönelik, Türkiye – Hindistan Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (Yürük, 2022, 54). Bu dönemde, Hindistan ve Türkiye ticari ilişkileri İngilizler

üzerinden yürütüldüğünü söyleyebiliriz. 17 Mayıs 1935'te George Clark ve Tevfik Rüstü Aras arasında yapılan yazışmalar sonucunda yeni bir ticaret anlaşması imzalanmış, Türk- İngiliz ticaretinin geliştirilmesi ve kolaylaştırılması amaçlanmıştır (İzmir: 2022, 223).

Bombay'da, 1936 yılında Türkiye ve Hint yarımadası arasındaki ticareti yönetmek için, Ticari Ataşelik açılmıştır. Turhan Celal Baray görevli olarak tayin edilmiştir. Tütün satmak amacıyla, Bombay'ın en büyük firmasıyla anlaşma yapılmıştır (Yürük, 2022, 54). 15 Aralık 1937 tarihinde çıkan bir kararnameye göre, Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları müteahhidi H. A. Brassert and Co. Ltd. Tarafından getirilmesi istenen levhaların değeri 25 bin sterlindir, ilgili şirket ve Sümerbank arasında karara bağlanmıştır (Duman, 2014,394; Yürük, 2022, 55).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1938-1980 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ

2.1. Hindistan Bağımsızlığından Hemen Öncesi

Türk Kurtuluş Mücadelesi, kazanılan zaferlerle dış ülkelerin kamuoylarında büyük bir yankı uyandırmıştır. Dönemin en ünlü gazetelerine, “*Hakimiyet-i Milliye, Anadolu’da Yeni Gün vs.*” kutlama telgrafları gönderilmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk inkılapları doğrultusunda çağdaş Türkiye örneği, İran, Afganistan, Tunus, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerde de sömürgecilikten kurtulma ve bağımsız olma hareketleri olarak etkisini göstermiştir (Öztoprak, 2003, 157-158).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Hindistan’da, İngiltere’nin sunmuş olduğu idari ıslahat değişiklikleri yenilik olarak sunulsa da Britanya Hindistan’ı anayasası devam ederken bu teşebbüslerin Hint milliyetçileri tarafından oyalama sayılması istiklal mücadelesini arttırmıştır. Milli Hint Kongresi, milletlerin kendi kaderini kendi tayin etmesi üzerine girişmiş olduğu bu harekete “*Sawaraj*” adını vermiştir. Gandhi önderliğinde devam eden hareketin ilk hedefi bağımsızlık olarak belirlenmiştir (Abadan, 1951, 216-217).

1924-28 arası dönemde İngilizlerin de kışkırtmalarıyla, Hindu-Müslüman çatışmaları yaşanmış ve istiklal mücadelesinde herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Bu çatışmaların, bağımsızlık düşüncesini zayıflatacağını düşünen Hindu ve Müslüman liderler, ortak bir paydada buluşarak Hindu-Müslüman birliğinin sağlanmasının, Hint İstiklal Hareketi açısından önemli olduğunu dile getirmiştir (İzmir, 2022, 143). Hint Müslüman liderlerinden Asaf Ali, Hintli lider Motilal Nehru ve Mevlana Ebul Kelam Azad, Dr. Ensari ve Ağa Han, Hindu ve Müslüman birliği yönünde uzlaşma sağlanarak, istiklal mücadelesine odaklanılması gerektiği yönünde demeçlerde bulunmuşlardır (İzmir, 2022, 144-145).

1930’lu yıllarda, Hint milliyetçileri, Hindistan için dominyon statüsü talebinde bulunmuşlardı. Buna karşılık İngiliz hükümeti, imparatorluğa bağlı kalınmasını daha uygun görmüşlerdir. Bundan sonra Hindistan’da yaşanacak gerginliğin boyutu, İngiliz

hükümetinin vermiş olduğu imtiyazlara ve takındığı tavra göre değişmiştir (Abadan, 1951, 214-215).

Gandhi, Hindistan Ulusal Kongresi'nin liderliğini üstlenerek ülkede yoksulluğun azaltılması, kadın özgürlüğü, din ve etnik gruplarda kardeşlik, kast ve ayrımcılığın sonlandırılması, ülkenin ekonomik anlamda yeterli refaha yükselmesi ve Hindistan'ın sömürgelelikten kurtulması için kampanyalar yürütmüştür. Hindistan halkını pasif direnişe ve İngilizlerle iş birliği yapmamaya çağırmıştır (Altunel, 2011, 455). İngilizler bunu şiddetle bastırıp Gandhi'yi hapse atmıştır (Durmuş, 2019, 28).

1919'da yapılan anayasa ile Hindistan'daki idare yarı federatif bir durumdadır. Yasamaya ait organlar, merkez ve eyalet meclisleri olarak ikiye ayrılmıştır. Hükümet seçimiyle ilgili durumların hangi meclis tarafından seçileceği umumi valiye aittir. 1935'te, Hindistan'ın idaresini ele alacak federal hükümet, merkez, eyaletler, federal mahkeme ve sermayeye mahsus bir bankadan ibaret dört grup organdan oluşmuş ve bütün yetkiler bunlar arasında paylaşılmıştır (Abadan, 1951, 215).

Yaşanan bu süreçte 1935'te yeni Hindistan Anayasa'sı kabul edilmiştir. Anayasaya göre, olağan dönemlerde halkın seçmiş olduğu hükümetler varken, olağan dışı dönemlerde yetki İngilizlerin elinde olacağı karara varılmıştır (Durmuş, 2019, 28). Anayasa pratiklerinden bir diğeri de siyasi partileri kapsayacak şekilde doğrudan seçim yapılacak olmasıdır. İlk seçim 1937'de Hint Ulusal Kongresi ve Müslüman Birliğinin katılımıyla gerçekleşmiştir. İlk kez ayrı temsil hakkıyla seçime giren Müslüman Birliği, kongre karşısında yenilmiştir (İzmir, 2022, 155).

Nehru başkanlığındaki Kongre Partisi; Bombay, Madrad, Merkezi Eyaletler, Birleşik Eyaletler, Bihar, Orissa ve Kuzey Batı Sınır Eyaletlerinde seçim kazanırken, Müslüman Ligi; Pencap, Sind ve Bengal eyaletlerinde yani Müslümanlara ayrılan bölgeleri kazanmıştır (Şahin, 2019, 31). Müslümanlar sayılarına oranla, temsil edilmeleri konusunda ısrar ederek, bağımsız bir Müslüman devleti kurma yönünde söylemlerde bulunmuşlardır. Hindu ve Müslümanlar arasındaki gerginliğin daha da artmasına sebep olmuştur (Abadan, 1951, 216).

3 Eylül 1939'da İngiliz İmparatorluğu, Almanya'ya savaş ilan ettiğinde, Hindistan'ın kendisi için savaşa girmesini istemiştir. Bu sırada Kongre Partisi, Hindistan halkının fikri alınmadan savaşa sokulmasını protesto etmiş, kendi

anayasalarının yapılması ve tam bağımsız bir devlet olmak istediklerini belirtmiştir. Buna karşılık olarak Müslüman Ligi de bağımsız bir Pakistan kurulması karşılığında İngilizlerle iş birliği yapabileceklerini bildirmişlerdir (Şahin, 2019, 39).

Savaş sonunda, İngiltere ile Hindistan arasındaki çıkarları uygun hale getirmek amacıyla girişimlere başlanmıştır. Son Hindistan Genel Valisi Lord Louis Mounbatten'inin, 19 Nisan 1947'de Hindistan ve Pakistan olmak üzere, Hindistan'ın taksimini onaylamasıyla karşılıklı anlaşma sağlanmıştır. 15 Ağustos 1947 tarihli İstiklal kanunu ile Hindistan'da İngiliz hâkimiyeti fiilen ve hukuken sona ermiştir (Abadan, 1951, 216-217).

Türk basını tarafından da Hindistan meselesi, Hint milliyetçiliği tarafından ele alınmıştır. İngiltere'yi sömürgeci olarak nitelendiren Türk basını bundan çekinmemiş, Hint İstiklal Hareketini meşrulaştırmış, aktif bir destek sağlamıştır. Ancak, Türkiye tarafından, Hindistan bağımsızlığına ilişkin resmi bir kaynağa ulaşılmamıştır (İzmir: 2022, 280-286)

2.2. İnönü Dönemi Türkiye- Hindistan İlişkileri (1938-1950)

2.2.1. Ekonomik İlişkiler

İnönü döneminde, Türkiye'nin dış politikası tarafsızlık üzerine inşa edilmiştir. Bunu sağlayabilmek adına İkinci Dünya savaşı boyunca, İngiltere, Almanya, Sovyet Rusya baskısına maruz kalan Türkiye'nin temel stratejisi, ülkenin bir savaşa girmesini engellemek adına olmuştur (İlyas, Turan, 2012, 319-338).

Diğer ülkelerle olduğu gibi, İngiliz sömürgesi olan Hindistan'la yakın ilişkilerden kaçınan Türkiye, kendisini herhangi bir savaşın içine çekecek bir temastan kaçınmıştır (Yürük, 2022, 58). İngiliz emperyalizmi sebebiyle, Demokrat Parti dönemine kadar, Hindistan-Türkiye ilişkileri ağır ve mesafeli bir şekilde ilerlemiştir.

Sertel'e göre; ikili ilişkilerin genelde ticari ilişkiler olarak ilerlemiştir. İnönü döneminde Hindistan-Türkiye ilişkisine ait ilk belge, 12 Kasım 1938'de Bakanlar Kurulu kararnamesiyle, Türkiye'de jüt elyafı dokuma sanayisi kurulması düşüncesine yönelik kayıtlara geçmiştir. Bu nedenle 5 bin kilo jüt tohumunun alınması için harcanacak olan 3 bin liranın verilmesine müsaade edilmiştir (Sertel, 2015, 858).

Türk-Hint ticaretini geliştirmek adına karşılıklı heyet ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Ticaret Bakanlığına bağlı bulunan Ticaret Vekleti Standardizasyon Müdür Muavini Turhan Boray, Türk-Hint ticari ilişkilerini geliştirmek için Hindistan hükümeti ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. 1941 yılında üç aylığına Bombay başta olmak üzere birçok şehri gezen Turhan Bey, tarihi, siyasi ve ekonomik bağların dışında diğer alanlarda da etkileşimin arttırılması gerektiğini belirtmiş bunu sıklıkla vurgulamıştır (İzmir, 2022, 269).

uval ve kanaviçe ihtiyaının tedariki, bu tedarik için gerekli imkanların sağlanması ve karşılık olarak Hindistan'a mal ihracatıyla ödenmesi sebebiyle Hindistan'ın Türkiye'den alabileceği malların örneklerinin tanıtılması üzerine gönderilecek olan Turhan Bey'e, İzmir uval İthalatçılar Birliği tarafından, eşlik etmesi adına şefik Kavukçu'yu temsilci olarak Hindistan'a gönderilmesi istenmiştir. Bakanlar Kurulu kararıyla, Boray'ın seyahati için 3 bin lira deneğin, Kavukçu için de 300 İngiliz lirası dövizin verilmesi onaylanmıştır. Ayrıca, 13 Haziran 1941'de Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Hindistan'a gidecek olan Turhan Bey'e siyasi pasaport verilmiştir (Sertel, 2015, 858).

Boray, Mayıs 1942'de, Hindistan'dan alınacak olan ul ve çuval ihtiyaının takas yoluyla alınamayacağını bildirerek, bu malların alınabilmesi için 35 bin sterlinlik akreditif istediğini belirten bir telgraf göndermiştir. Türkiye Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ihtiyaını karşılamak üzere Hindistan'dan 750 ton jt ve çuval alınacağı üzere 50 bin sterlinlik akredite istenmiştir (Yürük, 2022, 61).

16 Haziran 1942'de, İktisat Bakanlığının talebi zerine, Maliye Bakanlığı'nın Başbakanlığa olan yazısında; Sümerbank'a bağlı deri ve kundura fabrikasının ihtiyaı için, Hindistan'dan getirilecek olan 25 bin kuru manda derisi. 30 bin de inek derisi alınabilmesi adına 59 bin sterlinlik bir döviz için akreditif istenmiştir (Sertel, 2015, 859). Yine 1943 yılında, Hindistan'daki satın alma ve sevk işlerini düzenlemek ve takip etmek üzere, Türkiye Ticaret Vekleti tarafından geçici bir memur atanmıştır. Bu işin sürdürülebilirliği açısından da 1944'te Delhi'de ataşelik açılmıştır (İzmir, 2022, 269).

Zirai araştırmalar gerçekleştirilmiş ve çay bitkisinin de Türkiye'de yetiştirilebileceği düşüncesi zerine Bakanlar Kurulu kararnamesi ile Hindistan'daki

ay ziraatı ve sanayisi hakkında bilgi toplamak için Rize ay Atölyeleri Müdürü Asım Zihnioğlu, Hindistan'a gönderilmiştir. 28 Mart 1947'de Gümrük Bakanlığı'nın Başbakanlığa yazısında; Hindistan'dan 82 tonluk bir parti çay alındığı ve Rize'den elde edilen ayın Hindistan ayından yarı yarına daha pahalı olduğu, bir yandan çay ticaretinin geliştiği fakat Hindistan'dan çay ithalinin tercih edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Yürük, 2022, 62, Sertel, 2015, 859).

Türkiye'nin çay ihtiyaını karşılayabilmek adına Kalküta, itagon, ve Kolombo gibi çay merkezlerinde inceleme yapmak için bir heyet seçilmiştir. Pakistan, Hindistan ve Seylan'a gönderilecek bu heyette, başkanı Tekel İnceleme ve Denetleme Kurulu yesi Nevzat Korur, Tekel Satış Uzmanı Memduh Moran ve çay eksperisi Kemal Uslu yer almıştır. 18 Nisan 1950 tarihindeki Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle ekibin iş dağılımı yapılarak, ödenekleri tahsis edilmiştir (Sertel, 2015, 859)

2.2.2. Diplomatik Temaslar

Hindistan ve Pakistan arasındaki sorunlar ve Türkiye'nin Pakistan ile olan temasları, Hindistan tarafından hoş karşılanmasa da diplomatik ilişkiler kısa sürede başlamıştır. 2 Mart 1948'de Hindistan Hükümeti, ilk Hindistan elçisi olarak Dewan Chaman Lall'i, Türkiye'ye atamıştır (nal, 2019, 336). 26 Mart 1948'de Hindistan Başbakanı Nehru, Hasan Saka'ya bir mektup yazmış, Dewan ChamanLall'in Hindistan'ın Türkiye'deki ilk büyükelçisi olarak görevlendirdiğini, Lall'in Hindistan'ın özgürlüğü için mücadele ettiğini, kendisinin Hindistan hükümeti ve halkını en iyi şekilde temsil edeceğini bildirmiştir (Sertel, 2015, 857).

8 Temmuz 1948'de Hindistan Büyükelçiliği'ne Ali Türkgeldi'yi Hindistan elçisi olarak atayan Türkiye, faaliyetlerine de aynı tarihte başlamıştır. Hindistan elçiliğini, 1951'de büyükelçilik seviyesine yükseltmiştir (nal, 2019, 336). Bakanlar Kurulu kararnamesiyle, 13 Haziran 1948 tarihinde merkezi Ankara'da olan Türkiye-Hindistan Kültür Derneği'nin kurulması onaylanmıştır. Hindistan ve Türkiye'nin diplomatik ve kültürel anlamda iş birliği içinde olması amacı güdülmüştür. (Adıgüzel, 2022, 9; Sertel, 2015, 860). Demokrat Parti Dönemi'nde derneğin amacı ve faaliyetleri daha da artış göstermiştir (Sertel, 2015, 297).

2.3. Demokrat Parti Dönemi'nde Hindistan Türkiye İlişkileri (1950-1960)

Bu dönemde DP'nin, Batı ile ilişkilerini geliştirecek şekilde bir siyaset geliştireceğini söylememiz mümkündür. Rusya'nın yayılmacı politikasına karşılık olarak özellikle ABD'nin geliştirdiği Kenar Kuşak Stratejisi'nin bulunduğu coğrafi konuma sahip olmamız, Batı ve ABD tarafından kontrol edilmesi gereken bir durum olmuş ve Türk dış politikası, dış gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir (Duman, Birsell, 2012, 300). Bu süreçte Hindistan'ın Bağlantısızlar Bloğunun liderliğini yapması, Pakistan-Hindistan arasında anlaşmazlıklar yaşanması ve Türkiye'nin Pakistan ülkesine olan yakın temasları ikili ilişkilerin yeterli düzeyde gelişmesini etkilemiştir (Önal, 2019, 336). Bu gelişmelere rağmen, ikili ilişkiler genel olarak değerlendirdiğimizde olumlu ilerlemiştir.

2.3.1. 1950-1960 Yıllarında Diplomatik ve Siyasi İlişkiler

23 Mayıs 1950'de Hindistan'ın ikinci Ankara elçisi olarak C.S. Jha atanmıştır. Türkiye'ye gelen büyükelçi, 3 Temmuz 1950'de İstanbul valisi ve belediye başkanı ile görüşmüştür (Sertel, 2015, 294). 9 Ağustos 1951'de Dışişleri Bakanının, başbakanlığa yazısında; Yeni Delhi Büyükelçiliği'nden Hindistan Dışişleri Müsteşarı Menon'un Türkiye Maslahatgüzarını yanına davet ettiği ve Ankara'da Hindistan Maslahatgüzarı Orta Elçi Shidri Chandra Shektar Jhe'yi, Ankara Büyükelçiliği'ne terfi ettirmek istediğinin ve uygunluk talebinde bulunduğundan bahseden bir yazı alındığını ve bu durumun Cumhurbaşkanına ileterek, onayının bildirmesini istemiştir (Yürük, 2022, 73). Böylece Hindistan, 1951 yılında elçiliğini Büyükelçilik seviyesine yükseltmiştir (Önal, 2019, 336).

Ocak 1952'de Hindistan Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümüne istinaden, Ankara'da, Hindistan Büyükelçiliği'nde bir kokteyl partisi verilmiş, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de partiye katılmıştır (Sertel, 2015, 294). Yürük; Türkiye ve Hindistan arasındaki ilişkiler, Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda daha yakındır, diyerek yorumlamıştır. 26 Ocak 1952 tarihli Akşam gazetesinde, "*dost memleket bundan iki yıl evvel cumhuriyeti ilan etti.*" örneğiyle bu tezini kuvvetlendirmiştir (Yürük, 2022, 74).

19 Aralık 1952'de Hindistan Büyükelçisi C.S. JHA tarafından, Hindistan Parlemantosuna Başkanı adına, TBMM'de bir davet mektubu sunulmuştur. Mektupta,

bir parlamento heyetinin Hindistan'a gönderilmesini, böylelikle iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin kuvvetlendirileceği üzerinde durulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de uygun gördüğü takdirde heyetin Hindistan'ı Şubat 1953 ortalarında ziyaret etmesi ve orada üç hafta kalması tavsiye edilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 9, toplantı 3, cilt 18, birleşim 19, 19 Aralık 1952, s.312). Önerilen bu gezi için heyet belirlemek adına bir seçim yapılmış, 266 milletvekili katılımıyla oylama gerçekleştirilmiştir (Malkoç, 2016, 117). Oylamada, Hamdi Dayı, Tezer Taşkınar, Samih İnal, Salih Fuad Keçeci, Avni Yurdabayrak, Nail Geveci, Müfit Erkuyumcu, Niyazi Ünal Alçılı, Tarık Kozbek, Nusret Kirişcioğlu, Emin Develioğlu, Behzat Bilgin, Halil Atalay ve Halûk Şaman seçilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 9, toplantı 3, cilt 20, birleşim 43, 13 Aralık 1953, s.274-289).

7 Mart 1953 tarihinde Hindistan'a giden parlamento heyeti, 15 Mart'ta Mahatma Ghandi'nin mezarını ziyaret edip çelenk bırakmıştır (Sertel, 215, 294). Yeni Delhi'ye giden meclis heyeti, 16 Mart 1953'de Başbakan Nehru tarafından karşılanmıştır (Yürük, 2022, 75). Türk temsilciler, merkez ve eyalet parlamentoları olmak üzere kamu kuruluşlarını, araştırma enstitülerini, üniversiteleri, eğitim merkezlerini, sınai ve zirai tesisleri, tarihi ve mimari abideleri ziyaret etmişlerdir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 9, toplantı 3, cilt 21, birleşim 72, 24 Nisan 1953, s. 480-481). Bu süreçlerde Türk Dışişlerinde 40 yıl boyunca görev yapmış N.T. Seymen Hindistan'a büyükelçi olarak atanmıştır (Yürük, 2022, 75). 5 Nisan 1953'te, Türk Parlamento heyeti yurda dönmüş, dönmeden önce görüşmüş oldukları Hindistanlı meslektaşlarını Türkiye'ye davet etmiştir (Sertel, 2015, 294).

Hindistan gezisinin ardından, 24 Nisan 1953 tarihinde Bursa Milletvekili Haluk Şaman, Meclis'te bir konuşma yaparak, gezi sırasında oradakiler tarafından gösterilen misafîrperverliği övmüş, Hindistan'ın Türk milletine karşı dostluk, takdir ve hayranlık hislerinin duyulduğunu söylemiştir (Malkoç, 2016, 117). 15 Temmuz 1954'te kısa süreliğine boş bırakılan Ankara Büyükelçiliği'ne Sundar Narain Haksar atanmıştır. Ankara Büyükelçiliğinde görev yapacak üçüncü elçisi olmuştur (Sertel, 2015, 294).

2 Kasım 1954'te Hindistan Parlamento heyeti, TBMM'nin daveti üzerine 20 gün kalmak üzere Türkiye'ye gelmeye karar vermiştir. 14 kişinin geleceği bilinirken,

15 kişi olarak gelmişlerdir. Heyet başkanı Atatürk'ün, memleketine gelmenin kendilerinde heyecan uyandırdığını ve Türkiye'nin milli mücadeledeki kahramanlıklarından bahsetmiştir (Dağ, 2019, 6). Heyet, Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultanahmet ve Süleymaniye camilerini, daha sonra İzmir, Bursa, Balıkesir, Ankara, Samsun, Trabzon, Rize, Sivas ve Çanakkale illerini ziyaret etmiştir (Yürük, 2022, 75). Hint Parlamento heyeti 13 Kasım 1954 tarihinde Adnan Menderes ile görüşmüş, heyet başbakana Türkiye'yi düşündüklerinden daha gelişmiş gördüklerini dile getirmiştir. 23 Kasım'da Çanakkale'yi ziyaret etmişlerdir ve 25 Kasım'da Hindistan'a geri dönmüşlerdir (Sertel, 2015, 295).

1955'li yıllara kadar ilişkiler olumlu ilerlese de 1955 Bandung Konferansı'ndan sonra ilişkilerin sarsıldığını söylemek mümkündür. Soğuk Savaş yıllarının iki kutuplu dünya düzeninde Doğu ve Batı blokları içerisinde yer almak istemeyen, sömürgecilikten bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler söz konusudur. Hindistan'ın sömürge geçmişinin de etkisiyle soğuk savaş döneminin taraflarından biri olmayı reddeden Nehru tarafsızlık düşüncesini ortaya atmıştır (Aydın, 2018, 38-42). 18-25 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde Bağlantısızlar Toplantısı yapılmıştır. Konferans bağımsızlığını yeni kazanan Asya-Afrika Devletlerini bir araya getirmiştir. 29 ülkenin temsilcilerinin katılımlarıyla toplantı gerçekleşmiştir (Sertel, 2015, 295).

Bandung Konferansı'na Türkiye, Asya'da geniş topraklarının bulunması sebebi ile çağırılmıştır. Başta tarafsız bir dış politika izlemenin mümkün olmayacağını düşündüğü için daveti reddetmiş fakat ABD'nin ısrarı üzerine Mart 1955'te konferansa katılma kararı almıştır (Murat, 2018, 371-372). Konferansa katılan Türkiye heyetinde yer alanlar;

“Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Dışışleri Bakanlığı 2. Daire Genel Müdürü Orhan Eralp, BM Türkiye Daimî Temsilciliğı Delegatesi Turgut Menemencioğlu, Dışışleri Bakanlığı 3. Daire Genel Müdürü Muavini Talat Benler, NATO Konseyi nezdinde Türkiye Daimî Delegatesi Zeki Kuneralp ve Başbakan Yardımcısı Özel Kalem Müdürü Hayrettin Ozansoy'dur.” (Yürük, 2022, 84).

Bandung Konferansı'na katılan Türkiye Delegasyonu Başkanı Fatih Rüştü Zorlu, konferans sırasında Asya-Afrika delegeleri şerefine bir davet vermiştir. Hindistan Başvekili Nehru da dahil birçok delege katılmıştır (Murat, 2018, 372).

NATO üyesi olan Türkiye'nin, batı yanlısı bir politika sürdürmesi SSCB karşıtlığıyla konferansta öne çıkmasını sağlamıştır (Armaoğlu, 1992, 624). Hindistan ve Mısır gibi devletlerin, Türkiye'yi tehdit eden SSCB'yle yakın ilişkileri görüşlerde ayrılıklar meydana getirmiştir (Aydın, 2018, 33).

Konferans'ta Nehru, Sovyet komünizmine karşı yapılan tepkilere kayıtsız kalmayıp, atom ve hidrojen bombalarının kullanımının ve üretiminin durdurulması gerektiğini dile getirmiştir. Çünkü bazı tecrübeler sonucunda bu kullanımların milyonlarca insanın hayatına sebep olacağını ve bunun sonuçlarında bir savaşın yaklaştığına işaret ettiğini ifade etmiştir. Bunları engellemek adına *“barış içinde birlikte yaşamak”* idealinin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Türk delegesi bu düşüncüyü zorlu ve şüpheli olduğunu söylemiştir. Yine Nehru, Batı ittifakını ve Pakistan'ı eleştirerek askeri ittifakların savaşı davet etmekten başka bir işe yaramadığını belirtmiştir (Murat, 2018, 372).

Hindistan Başbakanı Nehru, NATO'nun uyguladığı faaliyetleri göstererek eleştirel bir söylemde bulunmuş ve ardından Türkiye'nin izlemiş olduğu siyaseti ve imzaladığı paktları da bu çerçevede değerlendirerek suçlayıcı bir konuşma gerçekleştirmiştir. Buna cevaben Zorlu; *“Türkiye, NATO azası olarak gerek Pakistan ve gerekse diğer devletlerle imzaladığı paktlarla iftihar eder. Şunu bilhassa belirtelim ki; NATO azası olmamıza rağmen Şimali Afrika'daki müstemlekeciliği takbih ettik. Bu da gösterir ki, maksadımız barıştır.”* diyerek Türkiye'nin dış politikasını savunmuştur (Aydın, 2018, 44).

Bir sonraki konferansta Nehru, yaptığı konuşmadan dolayı özür dilemiştir. Bu olaydan sonra Nehru ve Menderes Hükümeti arasındaki mesafe uzun süre devam etmiştir (Sertel, 2015, 295). Konferansın ardından Nehru, Kahire'ye yapmış olduğu bir gezide düzenlenen konferansta Türkiye-Irak-Pakistan Paktı'nı, *“Bir harp faktörü ve harp kıvılcımları saçmaktır.”* diye eleştirmiştir.

Aynı zamanda Hindistan halkı tarafından da Türk Dış Politikasına karşı kayıtsız kalınmadığı söylenebilir. Şöyle ki, Sitangnshu Bhuson Mitra adlı bir kişi

Adnan Menderes'e Kıbrıs Meselesi'nden dolayı bir mektup yazmış, üçüncü bir dünya savaşı çıkmaması adına bu meseleyi Yunanistan Hükümeti ile anlaşarak çözmesini tavsiye etmiş, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın bir araya gelerek konu hakkında toplantılar yapmasını istemiştir (Yürük, 2022, 86).

Yine bu dönemde bir siyasi olay daha dikkat çekmiştir. Dönemin muhalefet partisi CHP'nin, Hindistan-Pakistan mücadelesinde taraf tutmaması gerektiği söylemi, Hindistan basını tarafından büyük yankı uyandırmıştır (Yürük, 2022, 86). Hindistan ile bozulan ilişkilerin yeniden düzelebilmesi adına, Demokrat Parti bazı temaslar gerçekleştirmiştir. Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatih Şükrü Zorlu, Nehru'ya birer tebrik mesajı yollamıştır. 18 Şubat 1957 tarihli arşiv belgesine göre, tebrik mesajına karşılık Nehru, her ikisine de teşekkür etmiştir (Sertel, 2015, 296).

1 Mayıs 1958 tarihinde, Adnan Menderes Hindistan'a gitmiş ve Hindistan Başbakanı Nehru ile görüşmüştür. İki ülkeyi ilgilendiren sorunlara değinilmiştir (Adıgüzel, 2022, 13). Menderes Nehru'dan sonra Cumhurbaşkanı Rajendra Prasat ile görüşmüş ve Hindistan Parlamentosunu da ziyaret etmiştir. Onuruna öğle yemeği verilen Menderes, Nehru tarafından havaalanına kadar uğurlanmıştır. Nehru, Hindistan'da bir konuşma yaparak iki ülkenin ilişkilerinin daha da geliştiğini dile getirmiştir (Sertel, 2015, 296). Hindistan basını tarafından bu ziyaret, ilişkilerin daha da gelişeceği yönünde yazılmıştır (Malkoç, 2017, 118).

Dışişleri Bakanı Zorlu, Adnan Menderes'in Delhi'de Nehru ile görüşmesinin ardından Jawaharlal Nehru'yu Türkiye'ye davet etmiştir. (Yürük, 2022, 88). Nehru, 20 Mayıs 1960 yılında Ankara'ya gelmiş, Adnan Menderes ve F. Rüştü Zorlu'yla görüşmeler gerçekleştirmiştir (Malkoç, 2017, 119). 24 Mayıs 1960'ta Nehru, Türkiye'den ayrılmıştır. İki ülke arasındaki siyasi gelişmelerde yumuşama olsa da ilerleyen süreçte Bağlantısızlar Hareketi'ne karşı olan tutumundan dolayı Kıbrıs konusunda yalnız kalmıştır (Sertel, 2015, 297).

Bu dönemde, 20 Ocak 1959'da Dışişleri Bakanı, Başbakanlığa bir yazı yazmıştır. Yazıda Hindistan Maslahatgüzarı'nın bakanlığa başvurarak Jai Kumar Atal'ın Hindistan Ankara Büyükelçiliğine tayin edildiğini ve agreman (Uygunluk) talebinde bulunduğu bahsetmiştir. Bakan bu durumun cumhurbaşkanına

bildirilmesini ve onayının alınmasını istemiştir. Atal, Türkiye’de görev yapan beşinci Hindistan elçisi olmuştur (Sertel, 2015, 294).

2.3.2. Kültürel İlişkiler

1950’li yılların başında kültürel temaslarında geliştirilmesi adına düzenlemelere gidilmiştir. 7 Mart 1951’de, Bakanlar Kurulu tarafından, Hindistan hükümeti ile dostluk ve kültür anlaşması yapabilmeye yönelik, müzakere yürütmek ve anlaşmayı imzalayabilmek için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı yetkilendirilmiştir. Mayıs sonlarında Türk hükümetinin resmi davetlisi olarak Mevlâna Ebülkelam Azad’ın Türkiye ziyareti gerçekleştirileceği haberi gazetelerde bildirilmiştir (Malkoç, 2017, 512).

Hindistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanı Mevlâna Ebü’l-Kelam Azad’ın Türkiye ziyaretinde bulunduğu dönemde (Malkoç, 2016, 116). 29 Haziran 1951’de Ankara’da, Kültürel Münasebetlere Mûtaallik anlaşması imzalanmıştır (Millet Meclisi Tutanak Raporu, 4 Ağustos 1951, s.158). Türkiye Cumhurbaşkanı adına, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’nün imzaladığı anlaşma, on seneliğine imzalanmış olup, her iki hükümetin aralarında, üniversitedeki akademisyenlerin mübadelesini, öğrencilere karşılıklı olarak burs ve eğitim sağlanmasını, memurların karşılıklı olarak staj yapabilme olanağını, bir tarafın diğer ülkede sanatsal veya bilimsel olarak faaliyetler gerçekleştirebilmesi adına organizasyonlar yapılması şartlarını taşımıştır (Resmî Gazete, 1952).

Anlaşma imzalandıktan sonra Azad, temaslarını sürdürmüş, 1 Temmuz’da Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu’nu ziyaret etmiştir. Aynı gün Yapı Enstitü Atölyeleriyle Gazi Eğitim Enstitüsü’nü gezen Azad (Malkoç, 2017, 512), İstanbul’a gelerek, 2 Temmuz’da İTÜ’de Hint kültürü hakkında bir konferans vermiştir (Yürük, 2022, 73). 5 Temmuz günü İstanbul’da radyo evini ziyaret eden Azad, Ankara Radyosu aracılığıyla plak kaydettirmiştir. Bahsi geçen kayıta, Türk halkına samimi bir şekilde teşekkür etmiş, her yerde yakın ilgi duyduğunu dile getirmiştir. 7 Temmuz’da Türkiye’den ayrılmıştır. Azad, Hindistan’a döndüğünde *“Türkiye’de, Cumhurbaşkanı da dahil herkesten büyük yakınlık gördüm. Daima minnetle anacağım bir şey varsa o da Hindistan’a karşı Türkiye’de duyulan sevgidir”* diyecektir (Malkoç, 2017, 513). Hindistan Başbakanı Nehru, Hindistan Milli Eğitim Bakanı Mevlana Ebul

Kalam Azad'ın, Türkiye'de iyi ağırlanması sebebiyle teşekkür mektubu yollamıştır (Yürük, 2022, 74).

14 Aralık 1951'de dostluk ilişkilerini geliştirebilmek adına bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya Türkiye adına Fuat Köprülü, Hindistan adına Türkiye Büyükelçisi Chandra Shekhar JHA imza atmıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 9, toplantı 2, cilt 15, birleşim 68, 5 Mayıs 1952, s. 52-89). Taraflar, diplomasi ve konsolosluk ilişkilerini devam ettirmeyi, havacılık, ticaret ve gümrük, suçluların iadesi, Seyrisefain gibi iki ülkeyi de ilgilendiren meseleleri yürürlükte bulunan ve aralarında imzalanacak olan özel anlaşmalara göre düzenlemeye karar kılmışlardır (Malkoç, 2016, 116). Türkiye ile Hindistan Dostluk Antlaşmasının onanmasına dair kanun, 5 Mayıs 1952'de biri çekimser olmakla beraber 278 oy ile kabul edilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 9, toplantı 2, cilt 15, birleşim 68, 5 Mayıs 1952, 52-89). 13 Mayıs 1952'de, 9 Maddeden oluşan anlaşma yürürlüğe girmiştir.

1953 Temmuz'unda Türkiye'ye bir dostluk ziyareti amacıyla İstanbul Limanı'nda bulunan Hint filosunun komutanı Tuğamiral N.V. Dickinson bir toplantı düzenleyerek Hint donanması hakkında bilgiler vermiştir. Yine Aralık 1953'te İstanbul milletvekili Salih Fuat Keçeci, Aligarh İslam Üniversitesi'ne Keçecizade Fuat Paşa'ya ait olan bir el yazması hediye etmiştir. Üniversite rektörü adına yazılan, Keçeci'ye ithaf edilen bir mektupta, eseri Hint- Türk dostluğunun sembolik bir hatırası olarak saklanacağı ve üniversite salonunda teşhire koyulacağı bildirilmiştir (Sertel, 2015, 299).

16 Kasım 1955 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Hindistan vatandaşı olan Manilal Patel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Türk Tarihi kürsüsünde Hintçe ders vermek üzere görevlendirilmiştir. Yine Hindistan, 1956 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim gören bir Türk öğrencisine burs vererek Hindistan'da eğitim görmesini sağlamıştır (Sertel, 2015, 299). Yine Sertel kültürel yaşanan kültürel gelişmelerde şu bilgilere yer vermiştir:

“2 Mart 1956 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Hindistan'ın Bihar eyaletinde Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü veteriner eksperisi olarak Etlik Bakteriyoloji ve Seroloji Enstitüsü şeflerinden Dr. Salih Zeki İleri'yi

görevlendirilmiştir. 27 Mayıs 1957 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Hindistan donanmasına ait üç geminin İstanbul limanına gelmesine ve bu limanda Türk sularıyla telsiz iletişimi kurmalarına izin verilmiştir” (Sertel, 2015, 299).

30 Mayıs 1958’de Bakanlar Kurulu kararıyla merkezi İstanbul olmak üzere Türkiye-Hindistan Kültür Cemiyeti’nin kurulmasına izin verilmiştir. Cemiyet etkinlikleri kapsamında önemli gün ve kutlamalarda Hint dans gösterimleri ve film gösterimleri yapmış, kokteyller düzenlemişlerdir (Malkoç, 2017, 523).

2.3.3. Ekonomik İlişkiler

Bu dönemde ticaret hacminin artırılması için iki ülkenin girişimiyle tasarlanan Türk-Hint Ticaret Anlaşması için 1950 Mayıs’ında müzakerelere başlanmıştır. Hindistan ve Türkiye arasında bir ticaret anlaşması imzalanacağına dair haberler 14 ve 18 Aralık 1951 basında yer almıştır. Yeni anlaşmanın ticari ilişkileri daha da artıracığı, anlaşmanın yakın zamanda imzalanacağından bahsedilmiştir (Sertel, 2015, 300).

4 Haziran 1953 tarihinde Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 11 Mart 1954 tarih ve 6398 sayılı kararla kanunlaştırılmıştır (Kronik, 1954). Anlaşmayı Türk tarafı adına Numan Tahir Seymen, Hindistan adına ise Shri Bhoothalingam imzalamıştır. Sertel; anlaşma müzakerelerinin üç yıllık bir süreç almasını iki ülkenin ticari ilişkileri açısından olumsuz bir gelişme olduğunu söylemiştir (Sertel, 2015, 302).

İki ülke ticaretinde her zaman para kullanılmamış, değiş tokuş usulüyle de ticaret gerçekleşmiştir. 1954 Aralık’ında Ticaret Bakanlığı çuval ve kanaviçe ihtiyacı için Hindistan’a başvurmuştur. Hindistan karşılığında Türkiye’den pamuk almıştır (Yürük, 2022, 104). Ocak 1955’te Ankara’ya gelen Hint ticaret heyeti, valilik ve ticaret odasını ziyaret etmiştir (Adıgüzel, 2022, 12).

Türkiye Ocak 1960’ta, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi için Hindistan’da yeni bir Fahir konsolosluk kurmayı amaçlamış, 19 Ocak 1960’ta Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Dışişleri Bakanlığı’nın Hindistan’ın Madras şehrinde bir fahri Başkonsolosluk kurması ve bu göreve Mustafa Hussain’in atanması talebi onaylanmıştır (Sertel, 2015, 303).

2.4. 1960- 1980’li Yıllarda Türkiye- Hindistan İlişkileri

27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası süreçte, bir anayasa hazırlanmış ve çeşitli örgütlerin fikirlerini sunmasına olanak sağlanmasından dış politikada bir arayışa gidilmiştir. Batı’ya bağımlı dış politika eleştirilmiş, Bağlantısızlık hareketi ile yakınlaşmaya dayalı bir dış politika izlenilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. 1960’lı yılların yarısında, ABD ile ilişkiler gözden geçirilmiş, Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakınlaşma başlamış ve SSCB ile ekonomik ilişkiler geliştirilmiştir (Demir, 2023, 1).

1960 yılında gerçekleştirilen darbe, Hindistan’daki siyasetçilerin fikir ayrılıkları yaşamasına sebep olmuştur. Hint meclisindeki Komünist Parti üyeleri, Türkiye’deki Hint Büyükelçisinin Mayıs 1960’taki darbeden önce, Türkiye’de yaşanan politik gelişmeleri doğru raporlayamadığına dair eleştiride bulunarak, yönetimden düşen bir hükümetle anlaşma yapmanın ne kadar yararlı olacağı konusunda bir soru önergesi vermiştir. Nehru, bu anlaşmanın Hint ve Türk devletleri açısından bu anlaşmanın çıkarlarına uygun olduğunu dile getirmiştir (Yürük, 2022, 107).

Yaşanan temaslara rağmen Türk-Hint ilişkilerinin sınırlı çerçevede sürdüğü bir dönemde, tarafların temasları çizgisinde farklı kabul edilebilecek bir yazışma yaşanmıştı;

“1962 baharında Türk Hükümeti tarafından Ankara’daki Hindistan Büyükelçiliği’nin su tesisatına yönelik bir tadilat için 6.850 TL’lik yardım yapılmıştı. Yaklaşık bir yıl sonra 6 Mart 1963 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü, Hindistan Büyükelçisi Kanhaiya Lal Mehda ile görüşmüştü. Hindistan Büyükelçisi Nehru’nun selamlarıyla birlikte Türkiye’nin Hindistan’a silah yollamak istemesinden ve Hindistan-Pakistan ihtilafının çözümü için sergilediği girişimlerden ülkesinin memnuniyetini ifade etmişti. Ayrıca Başbakan’a Pakistan ile yaşadıkları ihtilaf hakkında bilgi vermişti. Büyükelçi Çin ile Pakistan’ın sınır anlaşmasından yakınırken, İsmet İnönü’nün isteği üzerine Çin ile kendi ülkesinin yaşadığı sorunlu süreç hakkında da açıklamalarda bulunmuştu” (Malkoç, 2016, 120).

Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Zakir Hüseyin, 1965 yazında Türkiye’ye iyi niyet seyahati yapmış ve 1 Haziran’da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile

görüşmüştür. Zakir Hüseyin, Dışişleri Bakanı Hasan Işık ile de görüşme gerçekleştirmiştir (Adıgüzel, 2022, 13). Cumhuriyet Senatosu'nda 1966 yılında Hindistan Başbakanı Lal Bahadır Şastri'nin vefatı nedeniyle Elâzığ üyesi Celal Ertuğ, meclise üzüntülerinin Hindistan Parlamentosu'na iletilmesi adına bir önergede bulunmuştur. Önerge ittifakla kabul edilmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, dönem 1, toplantı 5, cilt 31, birleşim 32, 13 Haziran 1966, s.681).

Haziran ayında, hükümetin resmi davetlisi olarak Hindistan Turizm Bakanı Taleyar Han Türkiye'ye gelmişti. Bu görüşmeler sırasında TBMM'yi ziyaret etmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 2, toplantı 1, cilt 7, birleşim 98, 13 Haziran 1966 s.103).

2.4.2. Keşmir Sorununun İlişkilere Yansıması ve Sonrasında Yaşanan İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin SSCB tehdidi karşısında duymuş olduğu güvenlik endişesi 1960'lı yıllara kadar dış politikada çekimser kalmasına sebep olmuştur. Uluslararası ilişkiler açısından ABD ve SSCB arasında bir yumuşa dönemi gerçekleşmiştir (Özelgün, 2007, 69). Bu süreç Türkiye'nin Keşmir Sorunu'yla ilgilenmesini sağlamıştır.

Keşmir sorunu, Pakistan ile Hindistan'ın 1947'de ayrılmasından sonra gelişen bir durum olarak değerlendirilmiştir. Keşmir, Hindistan'ın kuzeyinde Çin, Tacikistan ve Pakistan ile çevrelenmiş bir bölgedir ve nüfusunun çoğunluğunun Müslümanlar oluşturmuştur. İngilizler, 562 prenslik ve racaları Hindistan'a ya da Pakistan'a bağlanması konusunda kendi kararlarını vermeleri için serbest bırakıp bölgeden çekilmişlerdir (Eryüksel 2017, 47-50).

Bağımsızlığını sürdürmek isteyen Keşmir racası Hari Singh, Pakistan ve Hindistan'a mevcut durumunun sağlanması adına anlaşmalar talep etmiştir. Pakistan kabul etmiş fakat Hindistan olumsuz cevap vermiştir. Mihrace Pakistan'la 15 Ağustos'ta gerçekleştirdiği '*hareketsizlik anlaşmasına*' rağmen Doğu Pencap'tan silahlı Hindu ve Sihlerin Keşmir'e gelmesini sağlamıştır. Bölgede Müslümanlara karşı şiddet unsurlarının artması üzerine Pakistan'ın Kuzeybatı Serhad Eyaleti Müslümanları Keşmir'e doğru ilerleyip Müslümanları kurtarmak istemiştir. Bunun üzerine Mihrace Hindistan'dan yardım isteyerek 26 Ekim 1947'de Hindistan'a katılım

anlaşmasını imzalamıştır. Böylece Hindistan birlikleri Srinagar'a girmiş, çatışmalarda Pakistan topraklarına ulaşmıştır (Duman, 2019, 1512).

Nehru, Keşmir'i Ana-altkaranın savunması açısından stratejik öneme sahip olan bir bölge olarak görmüştür ve *“laiklik için güçlü bir araç”* olarak değerlendirmiştir. Cinnah ise Keşmir'in Hindistan'a katılmasını “İslami devlet” düşüncesine zarar vereceğini düşünmüştür (Ataöv, 2014, 97).

Ocak 1948'de Güvenlik Konseyi, Hindistan ve Pakistan arasında arabulucu olması ve sorunları giderebilmesi için Birleşmiş Milletler Komisyonu kuran bir karar almıştır. Hindistan ve Pakistan devletleri, 1949'da gözlemciler tarafından denetlenen ateşkes hattı oluşturulmasına dair olan Karaçi Anlaşması'nı imzalanmıştır (Özelgün, 2007, 62).

Hindistan, Cammu'yu ve Pounch'un bir parçasını almış, Pakistan Baltistan, Gilgit, Poonch, Keşmir Eyaleti'nin dar bir şeridini ve Cammu'nun Batı Pencap sınırındaki topraklarını almıştır. Barış anlaşmasının 27 Temmuz 1949 tarihinde yürürlüğe girmesiyle geçerli olan sınırlar 1965'e kadar değişmeden kalmıştır (Ataöv, 2014, 99).

1962 yılında Çin-Hindistan ihtilafı dolayısıyla Hindistan, Türkiye'den silah yardımı talep etmiş, fakat kamuoyu gereği olarak silah vermeyi kabul ettiği halde Pakistan sebebiyle vazgeçmiştir. Türkiye, Kasım 1962'de Pakistan ve Hindistan arasında arabulucu olmuş, 1962-1963 yıllarında müzakereler gerçekleşmiş fakat sonuç alınamamıştır.

Pakistan'ın Bağdat Pakti'nda yer alması, Cento'ya üye olması, manevi ve tarihi duygularla Türkiye'ye yakın olması, Türkiye'nin Keşmir konusunda Pakistan'a yakın olmasına sebep olmuştur. Diğer yandan Hindistan ile Türkiye'nin aralarının açılmasına da sebebiyet vermiştir. Kıbrıs ve Keşmir konularında benzerlik kuran Hindistan, Keşmir sorunundan dolayı Rum kesimini desteklemiştir.

Kıbrıs meselesi konusunu görüşmek üzere 27 Kasım 1964 tarihinde Türkiye Büyükelçisi, Hindistan Başbakanı Shastri'yi ziyaret etmiştir. Hindistan Kıbrıs'ın bağımsız olması taraftarı olduğunu vurgulamış, iki tarafı da memnun edecek bir yol olmadığını ifade etmiştir. Buna rağmen Hindistan, Kahire'deki Bağlantısızlar Konferansı'nda kabul edilen bir tebliğin Kıbrıs'a ait kısmını kendi elleriyle yazmıştır:

“Buna göre Rum Delegasyonu BM’de Kahire’deki Tarafsızlar Konferansı’nda Kıbrıs meselesi hakkında kabul edilmiş metnin benzerini karar tasarısı olarak hazırlamış ve buna Hindistan’ın “co-sponsor” olacağını duyurmuştur. Türkiye’ye göre bu istek self-determination hükmünün aslında Kıbrıslı Rumların ENOSİS isteklerini maskeleyerek için kullandıkları bir taktiktir. Türkiye, her ne kadar Hindistan’ın ENOSİS’e taraf olmaması için çaba gösterip çeşitli sözler almışsa da Hindistan’ın nihai kararında bir değişiklik olmamıştır” (Duman, 2019, 1519).

Türkiye’nin 1960 yıllarındaki en önemli dış politikası Kıbrıs olmuş fakat Pakistan’ı desteklemeleri nedeniyle Hindistan’dan yeterli desteği alamamıştır.

1965 yılında Pakistan ve Hindistan arasında bir savaş başlamıştır. Savaş devam ederken CENTO Paketi’nin üyelerinden İran ile Türkiye konuyu görüşmek için bir araya gelmiş ve ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride BM barış gücüne asker gönderebileceklerini, aynı zamanda Pakistan’ı desteklemeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Pakistan 24 savaş uçağı istemiş olmasına rağmen, ABD yardımının bir parçası olarak NATO tarafından verilen silahların verilemeyeceği gerekçesiyle, yardım gerçekleştirilememiştir (Duman, 2019, 1521).

Yine de Türkiye tarafından 5 milyon değerinde askeri malzeme ve silah gönderilmiştir. Hasan Işık bu durum için, askeri bir yardım değil ticaret anlaşması gereğince gönderilmiş malzeme olduğunu ifade etmiştir (Yürük, 2022, 116).

Türkiye’nin savaştaki tutumu nedeniyle Hindistan’ın Türkiye Büyükelçisi, mevcut dönemin Başbakanı Ürgüplü’ye mesaj göndermiş, ancak mesaj dışişleri bakanına teslim edilmiştir. Mesajda, Türkiye’nin her iki tarafı da dinlemesi gerektiği, Hindistan’ın Pakistan’a saldırmadığı, bu olayların zincirleme olayların sonucu olduğundan bahsedilmiştir (Yürük, 2022, 116).

1966 yılı sonlarında bazı milletvekili ve senatörler ilişkileri geliştirebilmek adına Türk-Hindistan Parlamentolar arası Dostluk Grubu kurmuş, grubun Mütteşebbis Heyet Başkanı Balıkesir Milletvekili Ahmet İhsan Kırmılı gereken işlemlerin yapılması için Senato Başkanlığına başvurmuştur (Malkoç, 2016, 121).

17 Mayıs 1967 tarihinde TBMM’nde Tokat Milletvekili Cevdet Aykan, Hindistan’da bir Müslümanın Cumhurbaşkanı seçilmesinin manasını belirtmek üzere

söz olarak Hindistan’da yeni cumhurbaşkanı olarak görevine başlayan Dr. Zakir Hüseyin’e tebriklerini iletmişti. Konuşmasında, Hindistan toplumunun, Türk milletiyle daima iyi ilişkiler içinde bulunduğuna, bir Türk dostunun Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin dış politikamızda yeni imkânlar sağlayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Dr. Zakir Hüseyin’in kardeşinin Pakistan Hükümeti’nin Keşmir sorunlarıyla ilgilenen bakanı olmasının da Pakistan Hükümeti ve Hindistan Cumhuriyeti arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözülmesinde yardımcı olmasını ümit ettiğini dile getirmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 2, toplantı 2, cilt 17, birleşim 103, 17 Mayıs 1967, s.17).

R. Goburdhan, Hindistan Büyükelçisi olarak Türkiye’ye tayin olmuştur. 4 Eylül 1967’de İtimatnamesini Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a sunmuş ve Atatürk’ün vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesine duymuş olduğu saygıyı dile getirmiştir. Sonrasında bir basın toplantısında yaşanan olaylarla Türk-Hint ilişkilerinin durgunlaştığını fakat bozulmadığını söylemiş, Türkiye ile ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin gerçekleştirilmesi için çaba sarf edeceklerini belirtmiştir (Yürük, 2022, 129).

2-10 Ocak 1968 yıllarında, dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in başkanlığında bir heyet Pakistan ve Hindistan ziyareti gerçekleştirmiştir. Ziyarete giden heyet içinde yer alan Çanakkale Milletvekili Baykan bu geziyle ilgili, *“bir davete icabetten öteye taşan ve karşılıklı olarak daha iyi anlaşma atmosferi hazırlamaya yarayan bir ziyaretti”* demiştir. Baykan, öncelikle Pakistan ziyaretinden bahsetmiş daha sonra Hindistan’da, Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil ve Başbakan Sayın İndira Gandhi’nin görüşmesiyle ilgili bilgi vermiştir. Heyet toplantılarının gerçekleştirildiği bu ziyarette, Hindistan devlet adamlarına, Pakistan’a yakınlığın Hindistan aleyhine olan bir yakınlık olmadığı anlatılmış, bu görüşmelerin Türk- Hint ilişkilerinde olumlu sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir. Daha sonra Baykan, Hindistan meclis ve meclis üyeleriyle görüştüğünü ve Türkiye’nin yeteri kadar tanıtılmadığını dile getirmiş bu konuyla ilgili Tanıtma Bakanlığı’na tavsiyede bulunmuştur (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 2, toplantı 3, cilt 23, birleşim 26, 16 Ocak 1968, s.264-266). Ayrıca yapılan bu resmi ziyarette Kıbrıs meselesi, Ortadoğu, Vietnam ve diğer dünya meseleleri görüşülmüştür.

Mevcut dönemde, 30 Mart 1968’de Bakanlar Kurulu tarafından bir kararname çıkarılmıştır. Bu kararnamede, Hindistan’da görevli Türk Misyon Şefine, Türk diplomatlarıyla aile fertlerine karşılıklılık şartıyla ve görev süresince giriş çıkışların geçerli olması üzerine vize hakkının tanınması konusunda nota teatisi suretiyle bir anlaşma yapılması için Dışişleri Bakanlığı yetkilendirilmiştir (Malkoç, 2016, 124).

Bu süreçlerde Hindistan Büyükelçiliğinde tutulan raporlarda, Türkiye’nin Hindistan ile ilişkilerini geliştirmek adına hamlelerde bulunduğu fakat aynı zamanda da 1968 yılının sonunda ABD ve Türkiye’nin, Pakistan’a 100 adet NATO tankının teslim edilmesi üzerine anlaşmaya varmalarının Hindistan’ı endişelendirdiği belirtilmiştir. Hindistanlı yetkililer bu durumu Türk yetkililerle görüşmüş, tankların Pakistan’a ait olmadığı sadece kullanma haklarının olduğu cevabını almışlardır. Hindistanlılar tankların ABD’ye dönmesi gerektiğini dile getirmişler fakat durumda herhangi bir değişiklik olmamıştır (Yürük, 2022, 133).

Nisan ayında, ilk kez Türkiye-Hindistan ilişkilerine değinen Gandhi, iki ülke arasındaki gelişmelerin ilerlediğini ve tarafların ilişkilerinde itimat ve anlayış havasının hâkim olduğunu dile getirmiştir. Bu açıklamalar Türk basınında yer almıştır (Malkoç, 2016, 124).

İlişkileri etkileyen diğer bir olay 1969 yılının sonunda, Fas Rabat’ta toplanacak İslam Konferansı’nda yaşanmıştır. Fas, Hindistan’a organizasyona katılması için davetiye göndermiş fakat açılış oturumunda Pakistan delegesinin konferansı terk etme tehditi karşısında Türkiye ve Ürdün Dışişleri Bakanları bir öneri sunarak Hindistan’ın çıkarılmasını istemiştir (Malkoç, 2016, 124). Bu olaydan bir sene sonra, Eylül 1970’de Zambiya’nın başkenti Lusaka’da Bağlantısız Zirve Toplantısı yapılmıştır. Rabat olayına karşılık olarak Hindistanlı başkanın verdiği destekle birlikte Türkiye büyükelçisinin binaya girişi engellenmiştir (Yürük, 2022, 134).

1970 yılının şubat ayında Türkiye- Hindistan Dostluk Cemiyeti tarafından, Hindistan Parlamento Heyeti’ne Hilton Oteli’nde bir resepsiyon verilmiştir. Törene Trabzon Valisi Vefa Poyraz, Hindistan Büyükelçisi U.S. Bajpai, Türkiye-Hindistan Dostluk Cemiyeti Başkanı Haldun Gürmen, cemiyet üyeleri ve birçok basın mensubu katılmıştır. İlişkilerin normalleşmesi adına atılan ilk adım 4 Kasım 1970’te Millet

Meclisi'ni Hindistan Dışışleri Bakanı Sardar Swaran Singh ziyaret etmesi olmuştur (Adıgüzel, 2022, 15).

Bu süreçte gerçekleştirilen görüşmelerde Kıbrıs, Vietnam, Keşmir konuşulmuş, ikili ilişkilerin iyileştirilmesi üzerinde durulmuştur. Ortak bir bildiri yayınlanarak, Kıbrıs'ta her iki kesimin barış ve tam güvenlik içinde yaşamasına dayanan bir düzen temenni edilmiştir. Keşmir sorununun çözümünde de Hindistan, Taşkent Deklarasyonu'na dayandırılmasını istemiş, Türkiye ise sorunların barış yoluyla çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Malkoç, 2016, 124-125).

TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin başkanlık yaptığı, dokuz kişilik bir heyet Yeni Delhi'ye gitmiştir. 1971 Ekim sonlarında bu ziyaret sonrasında, İsmail Cem kaleme almış olduğu bir yazı dizisinde, Hindistan'ın Türkiye'ye özel önem verdiğini, Hint yetkililerin Türkiye ile çok daha güçlü ilişkiler kurmak istediklerini, Türkiye'yi Asya politikası ve kıta dengesinin önemli bir ağırlık merkezi olarak nitelendirdiklerini aynı zamanda Türkiye'nin Yeni Delhi Büyükelçisi Mahmut Dikerdem'in "Pakistan'la dost olmanın Hindistan'a düşman olmak anlamına gelmediği" yaklaşımından etkilenmişlerdir (Malkoç, 2017, 125).

10 Mart 1972'de Celal Kargılı, Hindistan ve Pakistan arasındaki ihtilafın silahlı bir çatışmaya dönüştüğünü, bu çatışma konusunda her iki tarafın müttefikleri olan ve devletleri de içine alacak bir yayılma ve genişleme ihtimaliyle karşı karşıya olduğunu, bu konu üzerinde hükümetin hassasiyetle durması gerektiği ve hükümetin izlemiş olduğu ve izleyeceği politikaları parlamentoya izahatını yapması gerektiği konusunda önergesi sunmuştur. Prof. Dr. Nihat Erim yazılı bir şekilde;

"Doğu Pakistan sorunu, Pakistan'ın bir iç sorunudur... Hindistan-Pakistan anlaşmazlığının diğer bir vechesini de mülteciler sorunu teşkil etmektedir. Bu sorunun Hindistan'ı birinci derecede ilgilendiren bir sorun olduğu inkâr edilemez. Ancak, bunun çözüm yolu da şüphesiz ki, silâh yolu değildir. Bu itibarla, bölgede ateşkes yapılarak, işgal edilmiş topraklar derhal tahliye edilmelidir. Doğu Pakistan ve mülteciler sorunlarına ancak bu şart yerine geldikten sonra taraflarca siyasî çözüm yolları bulmak mümkün olabilecektir cevabını vermiştir. Diğer yandan 16 Aralık 1971'de yeni Hükümet programında da Pakistan'ın durumu hakkında şu ifadeler yer verilmişti 'Müttefikimiz Pakistan'ın, içinde bulunduğu olağanüstü şartlardan

Hükümet ve millet olarak büyük üzüntü duyuyoruz. Bu dost ve kardeş ülkenin millî bütünlüğüne yönelen tehlikelerden basan ile kurtulmasında Türkiye kendisine destek olmaya çalışacaktır. Dostumuz ve müttefikimiz Pakistan'a milletlerarası alanda elimizden geldiği nispette destek olmaya çalıştık. Teşebbüslerimiz sona ermiş değildir. Gerekğinde yeni teşebbüslerde bulunuyoruz ve bulunacağız' diyerek nasıl bir politika izleyeceğini ifade etmiştir" (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 3, toplantı 3, cilt 23, birleşim 58, 13 Mart 1973, s. 217-218).

1973 yılında Ankara'ya büyükelçi olarak Kocheril Raman Narayanan atanmıştır. Narayanan, Türkiye ile özel olarak ilgilenen ve Pakistan- Türkiye ilişkilerinde ekonomik temelli ilişkiler kurmayı planlayan bir diplomattır. Türkiye-Hindistan Kültür Cemiyeti, 24 Mart 1973 tarihinde Hindistan'ın yeni Ankara Büyükelçisi K.R Narayanan ve eşinin ilk kez İstanbul'a gelmeleri dolayısıyla kokteyl partisi vererek iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır (Malkoç, 2017, 127).

Aynı dönemlerde Türk Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken, Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sonrasında taraflar arasında bir bildiri yayınlanmış ve Kıbrıs Sorununa barışçıl bir çözüm getirileceği konusunda ifadelere yer verilmiştir (Adıgüzel, 2022, 16).

Nitekim Türkiye 1974'te adaya asker çıkarmış, Hindistan ise bu durum için adadaki sorunun çözümünü birleşik, bağımsız, egemen ve toprak bütünlüğünü sağlamış bir devletin BM kararlarına uygun bir şekilde kurulmasında görmüştür. Hindistan'ın bu tavrı, Türkiye tarafından Keşmir sorununa karşılık alınan politik bir tavır olarak algılanmıştır (Sönmezoğlu, 1984, 253-256).

Hindistan Dışişleri Bakanı Y.B. Chavan, 31 Mart- 4 Nisan 1976 tarihleri arasında Türkiye ziyaretinde bulunmuştur. Politikadaki çelişkilerin sosyoekonomik kökenli etkenlerle değişeceklerinin habercisi olarak görülmüştür. Daha sonra, 9 Temmuz 1978'de Türk Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, Türkiye'nin Bağlantısızlara katkıda bulunacağı görüşünü benimseyerek Hindistan gezisine başlamaya karar vermiştir.

Ökçün, Türkiye'nin Bağlantısızlara katılması için girişimlerde bulunmuş, Hint yetkililer bunu uygun görse de gerçekleşmesinin birkaç yılı bulabileceğini ifade

etmiştir. Fakat Hindistan, Kıbrıs Meselesi'nde, Birleşmiş Milletlerde oyunu Yunanistan ve Kıbrıs lehine kullanmıştır (Malkoç, 2017, 128).

2.5.1. Ekonomik İlişkiler

1970'te Türk Ticaret ve Sanayi Heyeti Başkanı Şaban Gazioğlu başkanlığında on kişilik bir heyet, Hint hükümetinin daveti üzerine ticari incelemelerde bulunmak üzere 15 günlüğüne Hindistan'a gitmiştir. Bu davette dikkat çeken durum ise Hindistan'ın 10 yılığına İran ile yaptığı geniş kapsamlı ticaret anlaşmasını Türkiye ile de yapma isteğıdir. Hindistan hükümetinden böyle siyasi ve ticari manevranın gelmesi, Pakistan'a 1965 Savaşı sırasında destek veren iki devleti de yanına çekme çabası olarak değerlendirilmiştir (Yürük, 2022, 139).

7 Eylül 1973'te 7/7137 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile verilen yetkiye dayanılarak, 19 Eylül 1973 tarihinde Yeni Delhi'de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında bir Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre:

“İki ülke arasındaki ekonomik ve ticarî ilişkileri geliştirmek ve genişletmek arzusu ile imzalanmıştır. Karşılıklı olarak ülkelerinde Ticaret Fuarları ve Sergiler açılması ve Fuar ve Sergilere iştirak edilmesi hususlarında ve iş adamları ile Ticaret Heyetlerinin ülkelerine yapacağı ziyaretlerde yardım ve kolaylıklar sağlanacaktı. Ülkelerindeki ticarî kuruluşlara, diğer tarafın ticarî kuruluşları ile ilişki kurma hususunda, yürürlükte bulunan kanunlar ve mevzuat çerçevesinde mümkün olan azamî kolaylığı sağlayacaklardı. Her iki Tarafın temsilcilerinden oluşan ve taraflardan birinin talebi ile, müştereken kararlaştırılacak tarihlerde sırasıyla Ankara ve Yeni Delhi'de toplanacak bir Karma Komite kurulması hususunda anlaşmaya varmışlardı. Antlaşmayı Türkiye adına Ahmet Türkel, Hindistan adına D. P. Chattopadhyaya imzalamıştır. Antlaşma maddeleri Türkçe, Hintçe ve İngilizce olmak üzere üç ayrı dilde yazılmıştır” (Resmi Gazete, 1973).

13 Temmuz 1978'de Yeni Delhi'de imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti arasında beş yılığına imzalanan Ekonomik-Teknik İş birliği Anlaşması Bakanlar kurulu kararı ile 21 Eylül 1978 tarihinde onaylanmıştır. Hindistan'ın Dışışleri Bakanı Atal Behari Vajpayee ve Türkiye Dışışleri Bakanı Ahmet Gündüz Ökçün tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ikili ilişkileri

ilerleteceği öngörülmüş, iki ülkenin ekonomik, sınai ve teknik işbirliğini özendirmek ve güçlendirmek amaçlanmıştır. Aynı zamanda resmi düzeyde Türk-Hint Ortak Komitesi kurulmuştur. Komite uygun zaman ve aralıklarla, Türkiye ve Hindistan’da toplanacak ve gündemini diplomatik kanallarla haberleşmek suretiyle saptayacaktır. Taraflardan biri diğerine anlaşmayı sona erdirmek niyetini anlaşmanın geçerlik dönemlerinin bitiminden altı ay önce yazılı olarak bildirmediği Anlaşmanın geçerliliği her seferinde birer yıllık dönemler için otomatik olarak uzatılmış olacaktır (Resmi Gazete, 1978).

2.5.2. Kültürel İlişkiler

1968 yılında UNESCO’nun Gandhi yılı ilanı ile Türkiye’de posta pulları çıkartılmış, bir caddeye de Gandhi adı verilmiştir. 1970’li yılların ortalarında kültürel açıdan bir durgunluk yaşanmış fakat 1951 tarihli ‘Türk- Hint Kültür Anlaşması’na dayanılarak 1976 yılında bir program gerçekleştirilmiş. Bu program kapsamında Yeni Delhi’de bulunan bir üniversitede “Centre of Turkish Studies” açılması ve bu merkezde Türkçe, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi okutulması ayrıca araştırmalar yapılması planlanmıştır (Önal, 2019, 338).

2 Nisan 1976 tarihinde Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile Hindistan Dışişleri Bakanı Chavan “Bilim ve Teknoloji Alanlarında İş birliği Anlaşması” imzalamıştır. Türkiye ve Hindistan’ın sadece siyasi ve ekonomik alanlar değil, bilim alanında da iş birliği hedeflediği görülmüştür. Bilim adamlarının, öğrencilerin, uzmanların karşılıklı değişim yapması bu konuda önemli bir yol olarak düşünülmüştür. Bunun yanı sıra bilimsel seminerler ve kurslar düzenlenerek ortak araştırma programları kurulmuştur. Chavan’ın Türkiye ziyareti sonrasında ortak çıkarları gözetken bir kurum kurulmuştur. Çağlayangil’e göre Türk iş adamları ve kamu sektörü karşılıklı fayda sağlayan ekonomik iş birliği düzenlemeleri yapmak için Hintli meslektaşlarıyla temas kurabilmelerinin önü açılmıştır (Yürük, 2022, 145-147).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1980 SONRASI TÜRKİYE-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1. 1980-1990 Yılları Arasındaki İlişkiler

Bu dönemde Hindistan ve Pakistan ilişkileri iyileştirilmiştir. Hindistan'ın Kıbrıs konusundaki politikası Ankara açısından daha az rahatsız edici olmuştur. Türkiye'nin dış politikasında siyasi, ekonomik ve kültürel olarak yeni adımlar atılmıştır.

3.1.1. Diplomatik ve Siyasi İlişkiler

31 Ekim 1984'de Hindistan tarihindeki tek kadın başbakan olan İndhra Gandhi'nin silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmesiyle meclise bir tezkere sunulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Necmettin Karaduman 'Hindistan'ın değerli Başbakanı Ekselans İndira Gandhi bugün uğradığı menfur bir silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu müessif olay bir kere daha terörizmin yok edilmesinde tüm ulusların iş birliği içinde bulunmaları gereğini ortaya koymaktadır. Başkanlık olarak ailesine ve dost Hint Halkına içten taziyelerimizi sunarken, Başkanlık Divanınca alınan karar uyarınca Yüce Heyetinizi hatırası önünde bir dakikalık saygı duruşuna davet ederim' diyerek taziyelerini iletmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 17, cilt 8, birleşim 19, 31 Ekim 1984, s.5-6).

Ayrıca bir dostluk örneği olarak Devlet Bakanı Sudi Türel ve Başbakan Yardımcısı İ. Kaya Erdem 2-4 Kasım 1984 tarihleri arasında Hindistan Başbakanı İndira Gandhi'nin cenaze törenine katılmak üzere Hindistan'a gitmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 17, cilt 8, birleşim 21, 6 Kasım 1984, 87).

27 Mart 1986 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla Parlamentolararası Türk-Hindistan Dostluk Grubu kurulmasına ilişkin Başkanlık tezkeresi sunulmuş ve Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkındaki 16.1.1964 tarih ve 378 sayılı Kanunun, 27.6.1972 tarih ve 1599 sayılı Kanun ile değişik 4'üncü maddesi uyarınca meclis tarafından onaylanmıştır. Oluşturulan temsili kurucular kurulu heyette; "Ercüment Konukman, Ferruh İlter, Leyla Yeniay Köseoğlu, Fahir Sabuniş, İbrahim Ural, Yılmaz Önen, Göksel

Kalaycıoğlu, İlker Tuncay, Ogan Soysal, İsmail Şengün yer alıyordu” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 17, cilt 27, birleşim 85, 27 Mart 1986, s.15).

Turgut Özal, 8-14 Nisan 1986 yılları arasında Hindistan’a bir ziyaret gerçekleştirmeyi planlamıştır. Gezi başlamadan önce Hindistan basınında yer almış, Milliyet gazetesinde Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi ile yapılan bir röportaja yer verilmiştir.

Rajiv Gandhi, Pakistan ile olan dostluğunun iki ülke ilişkilerini etkileyen bir durum olmadığını, Kıbrıs konusunda ise Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez de Cuellar’ın fikirlerini desteklediğini, sorunu iki devletin çözmesi gerektiğini ve Kıbrıs’ın kendi kendini yönetmesi gerektiğinden bahsetmiştir (Dağ, 2019, 10) Turgut Özal ziyaret öncesinde:

“New York'ta Gandhi ile görüşmesinden bir gün önce Pakistan Devlet Başkanı Muhammed Ziya Ül Hak'ı ziyaret etmiş ve kendisine Hindistan'la ilişkileri iyileştirme niyetinden söz ederek, bunun Türkiye'nin Pakistan'la olan ilişkilerinde herhangi bir değişiklik getirmeyeceği konusunda güvence vermişti. Özal, başlayacak olan Hindistan ziyareti sırasında da Türkiye'nin Pakistan'a yakın desteğine devam edeceğini vurgulayarak, Yeni Delhi'den Islamabad'a aynı mesajı göndermiştir” (Cumhuriyet, 1986).

Özal ziyaretinde, Yeni Delhi’de, Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları ile, Bombay’da Hindistan ihracatçılar Federasyonu’nun düzenlemiş olduğu toplantılara katılmış, Türkiye-Hindistan arasındaki ticarî ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi yolunda sağlanabilecek imkanlar hakkında görüşlerini bildirmiştir. Birçok Hindistanlı iş adamı Türk iş adamlarıyla ilk temaslarını gerçekleştirmiş, Hindistan İhracatçılar Federasyonu, Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği, önümüzdeki aylarda Türkiye’ye heyetler göndereceklerini ifade etmişlerdir. Ziyaretin üzerinden geçen bir haftanın ardından Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Turgut Özal’ın Hindistan ziyareti hakkında mecliste şunları söylemiştir:

“Bir Türk 'Başbakanının Hindistan'a vaki ilk resmî ziyaretini ve 'Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru' nun 1960 Mayıs ayında ülkemize yaptığı ziyaretin iadesini teşkil eden bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar canlandırılması anlamını taşımaktadır. Ziyaretin amacının beklentilerimizin de üzerine çıktığını gönül rahatlığıyla huzurunuzda ifade

edebilirim” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 17, cilt 28, birleşim 95, 22 Nisan 1986, s.9-16).

Karşılıklı temasların olduğu bir dönem olmuştur. 1986 Kasım’da Yeni Delhi Uluslararası Fuarına katılmak üzere Devlet Bakanı M. Vehbi Dinçerler’in Hindistan’a gitmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 17, cilt 32, birleşim 26, 18 Kasım 1986, s. 527). 11 Mayıs 1987’de Menon’un Türkiye’yi ziyaret edeceği bildirilmişti. Menon’un ziyareti Türkiye’nin Hindistan ile Pakistan arasında arabuluculuk yapması açısından da önemlidir (Malkoç, 2016, 134).

5 Nisan 1988 tarihinde de Birleşmiş Milletler İskân (HABİTAT) Komisyonunun 11 inci dönem toplantısına katılmak üzere Bayındırlık ve İskân Bakanı İ. Safa Giray Hindistan’a gitmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 18, cilt 5, birleşim 43, 30 Mart 1988, s.452).

20-23 Nisan 1988 yılında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Nüzhet Kandemir Hindistan’ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretle siyasi ilişkiler sağlamlaştırılmış, Rajiv Gandhi’nin Türkiye’ye ziyaret tarihi netleşmiştir (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, Ocak 1988, s.41). Bu resmi ziyaret, iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirilmiştir. Başbakan Özal’la görüşen Gandhi aynı zamanda Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ve Bülent Ecevit ile de görüşme gerçekleştirmiştir (Malkoç, 2016, 134). Gandhi ziyaretinde Cumhurbaşkanı ve Başbakanımızı ülkesine davet etmiştir.

7 Ekim 1988 tarihinde mecliste, Hindistan Millet Meclisi Başkanı ile beraberindeki Parlamento Heyetinin ülkemize davet edilmesi tezkeresi sunulmuş ve kabul edilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 18, cilt 15, 25 Ekim 1988, s.376). Ardından Cumhurbaşkanı Kenan Evren 22-26 Şubat 1989’da Hindistan’a seyahat planlamıştır (Önal, 2019, 336). Hindistan Cumhurbaşkanı Venkataraman’ın davetlisi olarak ziyarete gidecek olan Evren (Millet Meclis Tutanak Dergisi, dönem 18, cilt 23, birleşim 59, 15 Şubat 1989, s.142), milli mücadele döneminde Hindistan’ın Türkiye’ye yapmış olduğu yardımları hatırlatmış, son yıllarda gelişen ikili ilişkilerin gelişmesinden memnun olduğunu dile getirmiştir. İlk kez bir Türk Cumhurbaşkanı’nın Hindistan’a gitmiş olması bakımından anlamlı bir gezi olmuştur (Malkoç, 2016, 135).

Gelişen ilişkilerle 80'li yılların sonunda Hindistan Parlamento Başkanı TBMM'yi davet etmiştir. Resmî davet üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'nın, refakatinde bir heyetle, ziyarete gidilecek olması meclis tarafından kabul edilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 18, cilt 32, birleşim 14, 10 Ekim 1989, s.285). 9-12 Ocak 1989'da Ticaret Bakanı Şükrü Yürür'ün davetlisi olan Hindistan Gıda Endüstrileri Bakanı Jagdish Tytler Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1989, s.37).

3.1.2. Ekonomik ve Kültürel İlişkiler

1980'li yıllarda İstanbul'da da bir fahri konsolosluk kurulmuş, 1983 ve 1994 yılları arasında faaliyet göstermiştir (Dağ, 2019, 11). Hindistan ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari iş birliği ikili ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturmuştur. 1983'te, Hindistan ve Türkiye arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi (JCETC) karma anlaşması imzalanmıştır (Önal, 2019, 337).

Bu dönemde Turgut Özal'ın, Hindistan ziyareti sırasında iki önemli anlaşma imzalanmıştır. 10 Nisan 1986'da Hindistan Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kendi ülkeleri arasında ve ötesinde Hava Ulaştırma Anlaşması yapılmıştır (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, 1986).

Bu anlaşma, Türk Hava Yollarına, Bombay ve Yeni Delhi ile Singapur ve Avustralya veya Uzakdoğu'da ileride belirlenecek bir diğer nokta arasında sınırsız yolcu taşıma hakkı vermektedir. Turgut Özal'ın ziyareti sırasında imzalanan ikinci anlaşma, iki ülkenin radyo ve televizyon kurumları arasında iş birliği ile ilgilidir. Bu anlaşma ile program ve yayın alışverişinde bulunmak suretiyle, iki ülke halkının birbirlerini daha yakından tanıma imkânları ortaya çıkacaktır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 17, cilt 28, birleşim 95, 24 Nisan 1986, s.9-16). 3 Haziran 1988'de Ankara'da Türkiye-Hindistan Kültürel ve Bilimsel Değişim programı imzalanmıştır (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1988, 45).

Rajiv Gandhi'nin ülkemizi ziyaretinde de iktisadi bazı anlaşmalar yapılmıştır. 17-20 Temmuz 1988 aralıklarında yapılan bu anlaşmalar aşağıda verilmiştir;

- Denizcilik Anlaşması
- Sivil ve Ticari Konularda Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması

- Cezai Konularda Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması

Sincan-Eskişehir demiryolunun elektrifikasyonu konusunda da bir sözleşme imzalanmıştır (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1988, 49).

3.2. 1900-2000'li Yıllarda Türkiye-Hindistan İlişkileri

3.2.1. Diplomatik Temaslar ve Siyasi İlişkiler

Soğuk savaş sonrası dönem olan 1990'lı yıllarda iki ülkenin temasları devam etmiştir. İkili ilişkilerin sağlamlaşması açısından karşılıklı ziyaretler 10-13 Mayıs 1990'da Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tugay Özçeri'nin davetiyle gelen Hindistan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Muckund Dubey ile başlamıştır (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1990, 56).

Annesi gibi suikastle öldürülen Rajiv Gandhi'nin cenaze törenine katılmak için 23-25 Mayıs 1991 tarihleri arasında Devlet Bakanı M. Vehbi Dinçerler Hindistan'a gitmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 18, cilt 61, birleşim 122, 28 Mayıs 1991, s.168-169). Yine ikili siyasi görüşmelerde bulunmak amacıyla 16-17 Mart 1992'de Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Özdem Sanberk Hindistan'ı ziyaret etmiştir (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1992, 55).

Bu dönemde de Hindistan- Pakistan arasındaki anlaşmazlık devam etmiştir. Hindistan'ın Ayodha şehrinde Türk- Moğol İmparatorluğu 6 Aralık 1992 tarihinde Babri Mescid Camiine, fanatikler tarafından bir saldırı düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti konuyla ilgili resmi açıklamasında din ve vicdan özgürlüğünün, ibadet serbestisinin ve ibadet yerlerine saygının çağdaş insan hakları ve evrensel değerler arasında özel bir yeri bulunduğunu vurgulayarak, saldırının sonuçlarının ortadan kaldırılmasını ve ülke genelindeki toplumsal barışın yeniden tesisini içtenlikle istediğini dile getirmiştir (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1992, 506). Ayrıca 12 Mart 1993 tarihinde Bombay'da gerçekleşen ve çok sayıda insanın yaşamını yitirdiği bombalama olayları ile ilgili terörizmi kınayıp baş sağlığı dilemiş Hint Hükümeti aracılığıyla Hint Halkına geçmiş olsun dileklerini iletmıştır (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1993, 109).

Üst düzey bir görüşme gerçekleştirilmiş, 16-20 Temmuz 1993'te Süleyman Demirel'in davetlisi olarak Cumhurbaşkanı Dr. Shanker Dayal Sharma ülkemizi ziyaret etmiştir (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1993, 58). Bu ziyaret Cumhurbaşkanlığı nezdinde ilk kez yapılmıştır. Sharma yapılan görüşmelerde Türk istiklal mücadelesini, Türkiye'nin modernleşme çabalarının etkilerini ve Atatürk'ün etkileri gibi Türkiye'nin tarihsel geçmişini sık sık dile getirmiştir (Malkoç, 2016, 136). Bu ziyarete Hindistan Cumhurbaşkanı Dr. Shankar Dayal'ın resmi davetlisi olarak, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel karşılık vermiştir. 30 Ocak- 2 Şubat 1995 tarihlerinde gerçekleşen bu ziyarette kendisine İsmail Coşar, İlhan Kaya, Ahmet Sezai Özbek, Osman Nuri Özbek, Fahri Gündüz eşlik etmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 19, cilt 79, birleşim 74, 14 Mayıs 1995, s.39-40).

1997 Haziran ayında, Hindistan Millet Meclisi Başkanı resmi bir davetle, TBMM parlamentosundan bir heyeti davet etmek istemiştir. 9-16 Ağustos 1997 tarihleri arasında Hindistan'ı ziyaret etmesi için 8 kişilik bir parlamanto heyeti oluşturulmuştur (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 20, cilt 30, birleşim 113, 1 Temmuz 1997, s.87). Karşılıklı temaslar devam ederken önemli bir ziyaret daha yaşanmış ve 16 Eylül 1998'de Hindistan Cumhurbaşkanı K.R. Narayanan Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret sırasında yatırımların teşviki, uyuşturucu madde kaçakçılığı ve kültürel bazda anlaşmalar yapılması hedeflenmiştir (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1998, 10).

Daha sonra 28 Kasım- 2 Aralık 1999 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Korkmaz Haktanır, Hindistan'a gitmiştir. Yeni Delhi'de yapılacak görüşmelerde Müsteşar Büyükelçi Haktanır ile Müsteşar Nareshwar Dayal'ın Başkanlığındaki heyetler arasında iki ülkeyi ilgilendiren bölgesel ve uluslararası konular hakkında görüş alışverişlerinde bulunulması öngörülmüştür (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1999, 223).

1990'lı yılların sonuna gelindiğinde Bülent Ecevit'in Hindistan'a seyahati olmuştur. Üst düzey temaslarda bulunan Ecevit, Hindistan demokrasisini övmüş, laiklikten taviz verilmemesi gerektiğini belirtmiş ve terörizme karşı önlem alınması konusunda ifadelerini dile getirmiştir (Malkoç, 2016, 139).

Ecevit'in görüşmesinde önemli olan konulardan biri de Pakistan'ın bir mesajını taşıması olmuştur. Hindistan'daki silahlanma artışının, Pakistan'da yarattığı endişeyi dile getirip, Pakistan yönetiminin sorunların barışçıl yollarla çözümünü istediğini söylemiştir. Narayanan bu mesaja karşılık olarak, Keşmir'deki silahlı saldırıların durmasının beklentisiyle *"Laftan çok icraate bakarız."* ifadelerini kullanmıştır. Bu görüşme sonrasında, adadaki son gelişmeleri Ecevit'ten dinleyen ve Kıbrıs konusunda Yunan tezlerine daha yakın duran Hindistan'ın Cumhurbaşkanı, *"Bu gelişmelerden, KKTC'nin giderek daha fazla kabul gördüğü anlamı çıkardığını"* ifade etmiştir. Görüşmelerde üniversitelerarası öğrenci değiş tokuşu, kültürel alanda Hindistan'daki Türk izlerinin sempozyumlar ve belgesellerle incelenmesi gibi konular ve THY'nin Delhi seferlerinin yeniden başlaması gündem başlığı olarak ele alınmıştır (Habertürk, 2006).

2 Nisan 2000'de Başbakan Bülent Ecevit yapmış olduğu resmi ziyaretinin dönüşünde basın mensuplarına yapmış olduğu ziyaretle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Orada bulunduğu sürede, *"Hindistan Cumhurbaşkanı Narayanan, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kant ve Başbakan Vajpayee ile samimi ve yapıcı görüşmeler gerçekleştirdiğini ve Türkiye ile Hindistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha ileriye götürülüp üçüncü ülkelerle iş birliğine girilebilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduklarını"* söylemiştir. Ayrıca yapılan bu ziyarette, Dışişleri Bakanlıkları arasında Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ile Kültürel Değişim Programı imzalandığını dile getirmiştir (Dışişleri Bakanlığı Güncesi, 2000, s.8,9).

31 Mart 2000'de Türkiye Cumhuriyeti ile Hindistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları arasında 5 yıl yürürlükte kalacak olan Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Anlaşmada dostane ilişkilerin güçlendirilmesi, iş birliğinin derinleştirilmesi ve iş birliğine yeni boyutların eklenmesi amaçlanmıştır (Resmî Gazete, 2000).

Türkiye ile Hindistan arasında Orta Asya ve Kafkasya konularında da görüşmeler gerçekleştirilmiş. Taraflar 4 Temmuz 2000'de gerçekleştirilen istişarelerde Türkiye ve Hindistan'ın bölge ülkeleriyle ilişkileri, bu ülkelere yönelik politikalarının temel unsurları üzerinde durmuş, ayrıca bölgede son dönemde meydana

gelen gelişmeler ile bölgedeki diğer güçlü ülkelerin Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri ele alınmıştır (Dışişleri Bakanlığı Güncesi, 2000, 8,9).

3.2.3. Kültürel İlişkiler

Diplomatik temasların, kültürel ilişkileri geliştirmesi açısından önemi olsa da sınırlı kalmıştır. Sadece yönetici ve bürokratlar değil şahıslar da ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. 1991 yıllarında Hindistan ve Türkiye, Prof.Dr. Türkkaya Ataöv, Prof.Dr. İnci Macun ve gazeteci İlnur Çevik'e Hint ile Türk halklarının arasındaki ilişkilerin gelişmesinde katkıda bulunduklarından dolayı plaket verilmiştir (Malkoç, 2016, 136).

İkili ilişkilerin gelişebilmesi ve ülkelerin birbirlerini daha yakından tanıyabilmeleri için 29 Ocak 1992 yılında Yeni Delhi'de Türkiye Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti arasında 1992-1994 yılları Kültürel ve Bilimsel Değişim Programı imzalanmıştır (Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1992, 152) . Bu kapsamda da dillerini öğrenebilmeleri için 1995'ten beri Ankara Üniversitesi Hintoloji Anabilim dalında Hintli bir profesör Hintçe öğretmekte, benzer şekilde Jamia Millia ve Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nde iki Türk dili profesörü çalışmaktadır (Önal, 2019, 338).

Sivil yapılanmalar açısından da Türk-Hint kültür ilişkileri belli bir düzeyde devam etmiştir. 26 Ocak 1996'da İstanbul'daki Hindistan Başkonsolosluğu ile İstanbul Hint-Türk Dostluk ve Kültür Derneği, Hindistan'ın Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda bir gece düzenlemişlerdir. Yine 13 Ağustos 1997'de Hint Türk Dostluk ve Kültür Derneği'nin katkılarıyla Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda bir gece düzenlenmiştir (Malkoç, 2017, 526).

Dış ilişkilerin Düzenlenmesi Hakkındaki 3620 sayılı Kanunun 4. Maddesi uyarınca 16 Ocak 1997'de TBMM'ye Türkiye- Hindistan Parlemantolararası Dostluk Grubu'nun kurulmasına ilişkin bir tezkere sunulmuş ve onaylanmıştır (Millet Meclisi Tutanak Raporu, dönem 20, cilt 19, birleşim 47, 16 Ocak 1997, s.208). Aynı şekilde 5 Ağustos 1999'da içerisinde 14 ülkenin bulunduğu parlemantolararası dostluk gruplarının içinde Türkiye Hindistan Dostluk Grubu oluşturulmuştur (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 21, cilt 8, birleşim 45, 5 Ağustos 1999, s.451).

17 Eylül 1998’de Tübitak ile Hindistan Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Konseyi (CSIR) arasında Bilimsel ve Teknik İşbirliği Konusunda Mutabakat Protokolü imzalanmıştır. Bu işbirliği çerçevesinde Türk ve Hindistanlı bilim insanları arasında ortak projeler desteklenmektedir (Teknoloji Transfer Ofisi, 2017).

Ayrıca Hint felsefesini rehber edinmiş bir Başbakan olarak anılan (Habertürk, 2006), Bülent Ecevit’in Hindistan ziyareti sırasında kendisine, Hint ozanı ve düşünürü Tagore tarafından kurulan Visva- Bharati Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı verilmiştir (Dışişleri Bakanlığı Güncesi, 2000, 8-9).

3.2.4. Ekonomik İlişkiler

1990’lı yıllarda ekonomik ilişkiler geçmiş dönemlere göre daha iyi ilerlemiştir. İthalat ve ihracatı geliştirebilmek ve işbirliği sağlayabilmek için 19 Kasım 1993’te Standardizasyon Alanında Teknik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (Deik, 2010, 44). 31 Ocak 1995’te Türkiye Cumhuriyeti ile Hindistan Cumhuriyeti arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayla kişilerin aynı gelir üzerinden iki devlette birden vergilendirilmesinin önlenmesi amaçlanmıştır. Anlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti adına Devlet Bakanı Bekir Sami Daçe, Hindistan Cumhuriyeti adına Maliye Bakanı Dr. Manmohan Singh imzalamıştır. Türk-Hint-İngiliz dillerinde üç metin olacak şekilde düzenlenen anlaşma Yeni Delhi’de düzenlenmiştir. (Millet Meclisi Tutanak Raporu, 22 Mayıs, 1995, 57).

İki ülke arasındaki karşılıklı seyahatlerin teşvikini, turizm kuruluşları arasındaki iş birliğinin geliştirilmesini, turizm planlaması ve turizmi geliştirmek amacıyla ortak komite kurulmasını öngören Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması 31 Ocak 1995’te Yeni Delhi’de imzalanmıştır. Yirmi birinci yüzyıla önemli hedeflerle giren her iki ülkenin turizm alanında geliştirecekleri ilişkilerin diğer alanlara da yansıtacağına inanmışlardır (Millet Meclisi Tutanak Raporu, 31 Mart 1995, s.101).

30 Haziran 1995 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararıyla Demiryolu Alanında İşbirliği Konusunda Mutabakat Zaptı’nın onaylanması kararlaştırılmıştır. 10-12 Nisan 1995 tarihlerinde Devlet Bakanı ve Hint-Türk Ortak Komisyonu Eşbaşkanı Sayın A.Baki Ataç, Hindistan’a bir ziyarette bulunmuş ve Hindistan Hükümeti Demiryolları

Bakanı Sayın C.K. Jaffer Sharief ile demiryolları alanında Hint-Türk işbirliği konusunda görüşmeler yapmıştır. İki bakan Hindistan Demiryolu İnşaatı Limitet Şirketi'nin (IRCON) Eskişehir ve Sincan arasındaki demiryolu hattının (267 km) elektrifikasyonunu başarıyla tamamlamış olması ve Sincan-Ankara (67,4 km) kesiminde bir genişletme projesini tamamlama aşamasında bulunmasından duydukları memnuniyeti dile getirmiştir. Hindistan Demiryolları ve Türk Demiryollarının (TCDD) demiryolu sektöründe yapıcı bir iş birliği içinde ortak çalışmalarda bulunduğu ve gelecekte de bu iş birliğinin genişletilmesinin yollarını araştırabilecekleri konusunda ve her iki ülkenin demiryolu şebekelerindeki en son gelişmeleri yakından izlemek ve eğitim ve AR-GE alanları konusunda iş birliğinde bulunmak amacıyla karşılıklı heyet teatisinde bulunma konusunda mutabık kalmışlardır (Resmî Gazete, 1995).

11-13 Aralık 1996 yılında, Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu (FICCI) ile Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) arasındaki Hindistan-Türkiye Ortak İş Konseyi kurulmuştur (Önal, 2019, 337). Hedeflenen sektörlerde:

“Hindistan pazarına girmek isteyen şirketleri desteklemek, ticaret hacmini artırmak, Türkiye ve Hindistan arasındaki üçüncü ülkelerde ortak iş birliğini arttırmak ve CII (Hindistan Sanayi Federasyonu), FICCI (Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu), TPCI (Hindistan Ticaret Geliştirme Konseyi) gibi kuruluşlarla ilişkileri geliştirmek amaçlanmıştır” (Deik, 2020, s.23,24).

Önemli bir anlaşma da Hindistan Cumhurbaşkanı K.R. Narayanan'ın ziyaretinde yapılmıştır. 17 Eylül 1998 tarihinde Hindistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması imzalanmıştır. Tarafların ekonomik gelişimini teşvik edeceğini kabul ederek istikrarlı bir yatırım ortamı meydana getirmek ve ekonomik kaynakların en etkin biçimde kullanılmalarını sağlamak üzere, yatırımların adil ve hakkaniyete uygun muamele edilmesi amaçlanmıştır (TBMM Kanunu, 2003).

İkili ilişkilerin geliştirilmesi açısından birçok kararın alındığı diğer bir toplantı 9 Şubat 2000 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye- Hindistan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komitesinin Sekizinci Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı

onaylanmıştır. Toplantıda yatırımlar, ihracat, sanayi, enerji, iletişim, ulaşım ve haberleşme gibi bir çok konu üzerinde işbirliği hedeflenmiş ve bu hedefler doğrultusunda 2000 yılının ilk yıllarında ticaret hacminin 1 milyar dolar seviyesine çıkartılması amaçlanmıştır. Ayrıca, Hindistan, araştırma kurumları ve sanayi kuruluşları arasında ortak hareket edilmesi yönünde işbirliği imkanlarını araştırmak üzere bir Türk heyetini Hindistan'a davet etmiştir. Yine bu toplantıda tekstil sektöründe bir diyalogun başlatılması üzerine Türkiye, Hindistan'ı davet etmiştir (Resmi Gazete, 2000).

Türkiye-Hindistan ilişkilerinin sağlamlaştırılmaya başlandığı diğer bir husus tarımla ilgili gerçekleştirilen işbirliğidir. Türkiye Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Tarım ve Tarımla İlgili Diğer Alanlarda İşbirliği Mutabakat Zaptı 31 Mart 2000 tarihinde Yeni Delhi'de imzalanmıştır. İki ülke arasındaki mevcut dostane ilişkileri, tarım bilimi ve teknolojisi, tarımsal üretim ve tarımsal işleme ve ekonomik işbirliği yoluyla geliştirmeyi amaçlamışlardır (Resmi Gazete, 2000).

3.3. 2000-2014 Yılları Arasında Türkiye-Hindistan İlişkileri

2000 yılı sonrasında her iki ülkenin de dış politikasında değişimler yaşanmıştır. Hindistan, özellikle son yıllarda “*kültürel ilişkiler*” yoluyla tanınırlığına yönelik politikalarına hız verirken, Türkiye bölgesel ve küresel anlamda daha etkin bir konuma gelmeyi hedeflemiştir.

3.3.1. Siyasi İlişkiler ve Diplomatik Temaslar

2000'li yılların ikili ilişkiler açısından diplomatik temasların sürdürüldüğü ilk zamanlarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Bülent Arınç'ın Hindistan'a davet edilmesiyle ilgili TBMM'ye bir tezkere sunulmuştur. Hindistan Parlamentosu Halk Temsilcileri Meclisi Başkanı Manohar Joshi'nin davetiyle, yanında bir heyet ile birlikte resmi davete icabet edeceği konusu kararlaştırılıp onaylanmıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 22, cilt 1, birleşim 8, 11 Aralık 2002, s.258).

Bülent Arınç ziyareti sırasında Hindistan Cumhurbaşkanı A.P.J. Abdülkelam ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Arınç, Türk demokrasisinde laikliğin önemini

vurgulamış, Türkiye'nin de Hindistan gibi terörizmden etkilendiğini ve teröre karşı mücadele verdiklerini anlatmıştır. Hindistan Cumhurbaşkanı Abdülkelam ise dünyada çok kültürlü, çok dinli ve çok etnik kökenli olup, demokrasiyi ve laikliği koruyan iki ülke olduğunu ve bunların da Hindistan ve Türkiye olduğunu dile getirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Bülent Arınç ve beraberindeki heyeti 21 Aralık'ta Ankara'ya dönmüştür.

Yapılan basın toplantısında, *“Her iki ülke de terörizme karşı ortak mücadele yollarının benimsenmesi hususlarını teyit etmiştir.”* demiştir. Ayrıca iki ülkenin parlamantolarası ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğinin üzerinde ortak fikir beyan ettiklerini söyleyen Arınç, bu çerçevede kapsamında ülkenin parlamantolarında kadın milletvekillerinin de dahil olacağı dostluk gruplarının kurulması için gerekli adımların atıldığını söylemiştir. İki ülke arasındaki karşılıklı ilişkilerin pekiştirilmesi amacıyla Hindistan Başbakanı ve Halk Temsilcileri Meclis Başkanı'nı Türkiye'ye davet ettiklerini de dile getirmiştir (TBMM Raporu, 2002).

9 Ocak 2003'te TBMM'ye bir tezkere sunulmuştur. Hindistan Parlamanto Başkanı Manohar Joshi tarafından TBMM Başkanı Bülent Arınç'a bir mektup gönderilmiş ve içeriğinde Hindistan Parlamentosunun 50. kuruluş yıldönümü münasebetiyle 22-26 Ocak 2003 tarihlerinde, Yeni Delhi'de düzenlenecek Uluslararası Parlamenter Konferansa, TBMM Başkanı ve bir milletvekilinin davet edildiği bildirilmiştir. Konferansa TBMM Başkanvekili İsmail Alptekin ve Kütahya Milletvekili Hasan Fehmi Kınay katılmıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, dönem 22, cilt 3, birleşim 24, 21 Ocak 2003, s.224).

Karşılıklı temaslar devam ederken Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Abdullah Gül Hindistan Dışişleri Bakanı Sayın Yashwant Sinha'ya, 4-5 Ağustos 2003 tarihlerinde Ankara'ya gelmesi için bir resmi davette bulunmuştur. Yapılan açıklamada ‘Sayın Bakanımız ile Hindistan Dışişleri Bakanı Sayın Yashwant Sinha Başkanlığında yapılacak Heyetlerarası görüşmelerde, ikili ilişkiler ile Bölgesel ve Uluslararası konular ele alınacağı belirtilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2003). Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Hindistan Dışişleri Bakanı Yashwant Sinha'yı Çankaya Köşkü'nde ağırlamıştır (Uçankuş, 2003).

Eylül 2003'te üst düzey bir ziyaret gerçekleşmiştir. Hindistan Başbakanı Atal Bihari Vajpayee Türkiye'ye gelecekti. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 18 Eylül 2003'te Atal Bihari Vajpayee ve beraberindeki heyeti Cumhurbaşkanlığı Tarabya Tesisleri'nde kabul etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2003). Aynı zamanda Recep Tayyip Erdoğan'la ikili görüşme ve heyetlerarası görüşme gerçekleştiren Vajpayee, daha sonra Erdoğan ile birlikte bir basın konuşması gerçekleştirmiştir. Açıklamadan önce iki ülke arasında bilimsel ve teknik işbirliği, enformasyon teknolojisi ve bilgisayar işbirliği, Türkiye ile Hindistan Dışişleri Bakanları arasında terörizm konusunda ortak çalışma grubu oluşturulması ve Türkiye ile Hindistan arasında suçluların iadesine ilişkin protokollerin imza törenleri gerçekleşmiştir. Ardından söz alan Erdoğan ikili ilişkilerde ekonomik iş birliğinin gelişmesi açısından kararlı olduklarını vurgulayarak, Vajpayee'nin ilk hedef olarak 2005 yılına kadar aramızdaki ticaret hacmini 1 milyar dolara çıkaralım tespitine katıldıklarını dile getirmiştir (Ezberleri Bozarken, 2005, 89).

Bu dönemde Hindistan Başbakanı Vajpayee Yeni Delhi'de bulunan yazar Fehmi Kuru'ya verdiği röportajda: *"Türk kültür ve geleneklerinin izlerini müziğimizde, mimarimizde ve tarihimizde görebiliyoruz. Çağımızda ise, Kemal Atatürk, milli hareketimizin ilham aldığıydı. Türkiye denildiğinde benim aklıma ilk anda bunlar geliyor"* diyen Vajpayee *"Birçok alanda birlikte çalışabiliriz: Ekonomik ve ticari alanlar, bilim ve teknoloji, kültür, halktan halka bağlar."* ifadeleriyle Türkiye'yle ilgili hislerini dile getirmişti. Türkiye ziyaretinin sebebi olarak da iki ülke arasındaki ilişkileri her alanda daha ileri götürmek olduğunu göstermiştir (Yeni Şafak, 2003).

Sadece iki ülkeyi ilgilendiren ortak konularda değil, diğer tarafta bir felaket veya sorun yaşandığında da Türkiye, Hindistan'ın yanında olmuştur. 2004 yılının sonlarında Hint Okyanusu'nda bir deprem yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer yaşanan olaydan kaynaklı çok sayıda kişinin yaşamını yitirdiği bu elim olay üzerine Hindistan Cumhurbaşkanı Abdul Kalam'a felaketten duyduğu üzüntüyü dile getiren başsağlığı ve geçmiş olsun dileklerini içeren bir mesaj göndermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2004).

2008 yılı geldiğinde bir üst düzey ziyaret daha yaşanmıştır. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Hindistan’a gitmiştir;

“Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın 20-24 Kasım 2008 tarihleri arasında Hindistan’ın Yeni Delhi ve Bangalore kentlerini kapsayan resmi bir ziyaret gerçekleştireceği ve söz konusu ziyaret sırasında 21 Kasım 2008 tarihinde Yeni Delhi’de Hindistan Sanayi ve Ticaret Odaları Federasyonu (FICCI), Hindistan Sanayiciler Konfederasyonu (CII) ve ASSOCHAM iş birliği ile Türk-Hint İş Forumu düzenleneceği bildirilmiştir” (İTKİB, 2023).

Bu foruma TOBB ve DEİK Yönetim Kurulu Başkanı M. Rıfat Hisarcıklıoğlu başkanlığında başta inşaat-müteahhitlik ve enerji, mühendislik, bilişim, turizm, dış ticaret, film yapım endüstrisi olmak üzere farklı sektörlerden yaklaşık 90 özel sektör temsilcisi katılmıştır (Deik, 2011, 35-36).

Temaslar devam ederken Türkiye’den 15 yıl sonra cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan bir resmi ziyareti Abdullah Gül gerçekleştirmiştir. Gül, Atatürk Havalimanı’nda basına yaptığı açıklamada, *“Türkiye’nin Hindistan ile gelişen ilişkilerin mevcut durumunu gözden geçirerek ekonomik ve ticari ilişkiler olmak üzere her alandaki iş birliğinin daha da geliştirilmesi üzerinde bulunacağını”* dile getirmiştir. Abdullah Gül gezisinde Hindistan Cumhurbaşkanı Pratibha Devisingh Patil ile gerçekleştireceği görüşmenin yanı sıra Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ansari, Başbakan Singh, Dışişleri Bakanı Krishna ve İktidar Partisi Başkanı Sonia Gandhi ile Ana Muhalefet Partisi Başkanı Swaraj’la da görüşmeler gerçekleştireceğini söylemiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2010).

Cumhurbaşkanı Gül, konakladığı otel olan Tac Mahal’de, Türk gazetecilerle sohbet toplantısı yapmıştır. Hindistan’daki görüşmelerini değerlendiren Gül;

“İki ülke arasında tarihi ilişkiler bulunduğunu söylemiştir. Türkiye ve Hindistan’ın büyük uygarlıklara ev sahipliği yaptığını dile getirmiş, ‘Türkler ve Hintler tarihte beraber olmuş, Türkler buralarda eserler bırakmış’ demiştir. ‘İki ülke arasında Soğuk Savaş döneminde bir ayrılığın söz konusu olduğunu’ söyleyen Gül, Türkiye ile Hindistan’ın son yıllarda birbirini yeniden keşfettiğini, bunu da temaslarında sık sık dile getirdiğini söylemiştir. Türkiye ve Hindistan’ın uluslararası kuruluşlarda birbirini desteklediğini ifade eden Cumhurbaşkanı Gül, Hindistan’ın Türkiye’nin BM

Güvenlik Konseyi üyeliğine destek verdiğini, Türkiye'nin de 2011-2012 dönemi için Hindistan'ın üyeliğini destekleyeceğini bildirmiştir” (Cumhuriyet, 2010).

Hindistan'dan Türkiye'ye ziyaretler gerçekleşmiştir. 11 Ekim 2011'de Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Eyaletler Konseyi Başkanı M. Hamid Ansari ve beraberindeki heyet Çankaya Köşkü'nde ağırlanmıştır. Ansari ziyaretinde iki güçlü medeniyet ve demokrasi olarak Hindistan-Türkiye ilişkilerini daha da geliştirmekte kararlı olduklarını dile getirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2011). Ansari, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile de görüşmüştür (Anadolu Ajansı, 2012). Ayrıca M. Hamid Ansari, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan ile TUSKON'un düzenlediği Türkiye- Hindistan Ticaret ve Yatırım Forumu programına katılmıştır (Mynet, 2011). Gezi sırasında Konya'yı da ziyaret eden Ansari'ye Mevlâna Üniversitesi'nde fahri doktora unvanı verilmiştir (İHA, 2011).

Ekim 2013'te Hindistan Cumhurbaşkanı Pranap Mukherjee ülkemize resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Hindistan'dan ülkemize Cumhurbaşkanı düzeyinde 15 yıl aradan sonra gerçekleştirilen bu görüşmelerde iki ülkeyi ilgilendiren bölgesel ve küresel gelişmeler ele alınmıştır. Önce baş başa yapılan görüşmeler ardından heyetler arası görüşmeler gerçekleştirilip bilimsel, kültürel ve ekonomik anlamda bir dizi anlaşmalar imzalanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2013). Mukherjee onuruna Çankaya'da yemek veren Gül, Türkiye ve Hindistan'ın Asya coğrafyasında, G-20 bünyesinde ve dünyayı ilgilendiren pek çok başlıkta büyük bir iş birliği potansiyeline sahip olduğunu, bu potansiyelden layıkıyla yararlanılmasının ikili ilişkilerin itici gücünü oluşturan ekonomik ve ticari bağların pekiştirilmesine bağlı olduğunu aktarmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2013). Ayrıca bu anlaşmalar arasında iki devletin yürürlükteki milli mevzuatlarına uygun olarak ve karşılıklılık esası temelinde devlet arşivleri arasında iş birliğini geliştirmesi amaçlanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Arşiv Alanında İşbirliğine Dair Protokol de imzalanmıştır (Resmî Gazete Taraması, 2017, 204) Hindistan Cumhurbaşkanı'na ziyaretleri sırasında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü tarafından fahri doktora unvanı verilmiştir (Sondakika.com, 2013).

3.3.2. Ekonomik İlişkiler

2000’li yıllarda ekonomik ilişkiler ivme kazanmıştır. Fakat ihracat açığı vardır. Türkiye’nin Hindistan’a ihracatı 65 milyon dolar civarıyken ithalatı 565 milyon dolar olarak belirtilmiştir. Buna istinaden Hindistan’ın TÜSİAD’ı sayılan CII’nın sözcüsü S. Sen, “*Bize Türkiye’den satın alabileceğimiz bir ürün adı verin, derhal bağlantı yapalım.*” demiştir. Ayrıca bazı müteahhitlik firmalarının, Hindistan’da yol ve baraj yapımı için ihale aldıklarını da belirtmiştir (Yeni Şafak, 2003).

Tarım konusunda iş birliği sağlanmıştır;

“Hint-Türk JEC ortak tarım politikası altında, Hindistan’dan üç kişilik bir ekip, tarımsal ve hayvansal çiftçilik uzmanı, Haziran 1998’de Türkiye’yi ziyaret etmiş ve koyun yetiştiriciliği gibi konularda bilgi ve veri toplamışlardır. Türk tarafını temsilen de bir heyet Şubat-Mart 2000 tarihlerinde tarımla ilgili konularda Hindistan’ı ziyaret etmiştir. Ardından Mayıs ayında Çay Kurulu Başkanının önderliğinde bir çay heyeti Türkiye’ye gelmiştir” (Pasha, 2008, 1).

Alt yapı ve ulaşım konusunda da ortak çalışmalar sağlanmıştır. Hindistan’dan ilk defa bir müteahhitlik firması 2001 yılında otoyol ihalesi almıştır. Ayrıca Hintli firmalar ile ortak bir şekilde çalışmalar yürüten firmalar da vardır. Firmalar ihalelere katılıp ve orada temsilcilik ofisi açmıştır (Deik, 2011, 27-28).

Bu dönemde ekonominin en önemli kollarından olan turizme yönelik çalışmalar yapılmış fakat istenen seviyeye ulaşılamamıştır. Nisan 2003’te TURSAB’a ait bir heyet, turizmi geliştirmek için Hindistan’ı ziyaret etmiştir. İadeyi ziyaret için Hindistan’lı tur operatörleri Ekim 2003’te Türkiye’ye gelmiştir (Pasha, 2008, 1).

Eylül 2003’te Başbakan Vajpayee’nin gerçekleştirdiği ziyarette ülkenin TOBB’u durumundaki FICCI ile TÜSİAD’ı sayılan CII’den elli kadar iş adamı ekonomik bağlantıları güçlendirmek ve ikili ticareti artırmak amacıyla Vajpayee’ye eşlik etmiş, Ankara ve İstanbul’a gelmişlerdir (Yeni Şafak, 2003). Bunun ardından CII “Made in India Show” adında düzenlenen bir organizasyonla İstanbul’da bir Hindistan Ticaret Fuarı gerçekleşmiştir (Pasha, 2008, 1).

Ayrıca Vajpayee’nin Erdoğan ile görüşmelerinden sonra yapılan basın açıklamasında, Uzun bir aradan sonra THY ve Hindistan Havayolları’nın iş birliğiyle

yarından itibaren Yeni Delhi seferlerini tekrar başlatacağını söylemiştir (Ezberleri Bozarken, 2005, 89). Delhi ve İstanbul arasında başlayan uçuşlarla Türkiye ve Hindistan arasındaki turistik seyahatler artış göstermiştir. Yaşanan gelişmeler bunlarla sınırlı kalmamıştır.

“Hindistan ve Türkiye 25 Kasım 2005’de iki ülke arasında icat ve üretim girişimlerinin öneminin farkında olarak önlerindeki engelleri kaldıran ve Türkiye’ye Yeni İcat Lisans Politikası (NELP) çerçevesinde firmaların çalışmalarına teşvik eden bir anlaşma (MoU) imzalamıştır. Hindistan Petrol ve Doğalgaz Bakanı Mani Shankar Aiyar ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı M. Hilmi Güler Yeni Delhi’de anlaşmayı imzalamıştır. MoU güvenli bir şekilde petrol ve gaz arzı konusunda iki ülkenin ortaklık ve iş birliğini öngörmekte üçüncü bir ülkede yatırım yapmayı da düzenlemektedir” (Pasha, 2008, 1).

Bu dönemde ticari fuarlara katılım başlamıştır. Kasım 2003’te Yeni Delhi’de düzenlenen 22. Hindistan Uluslararası Ticaret Fuarı’na Türkiye resmi olarak ilk kez katılmıştır. Tatas, Reliance, Ispat, Aditya Birla Grubu gibi bazı sanayi firmaları Türkiye’de ofis açmışlardır. Buna karşılık olarak Türk sanayiciler de Hindistan’a iş gezileri düzenlemişlerdir (Pasha, 2008, 1).

Hindistan ve Türkiye arasında bu dönemdeki karşılıklı yatırımlara da aşağıdaki gibi örnekler verilmiştir:

“2005 yılında Polypex Europa Polyester Film San. ve Tic. A.Ş., 2005 yılında Çorlu Avrupa Serbest Bölgesi’nde polyester film tesisi yatırımı ve 2006 yılında aynı bölgede metal kaplama tesisi yatırımı gerçekleştirmiştir. GMR – Limak İnşaat A.Ş., 2007 yılında yapılan ihale ile Sabiha Gökçen Havalimanı’nın yeni dış hatlar terminal binası ve diğer tesislerini yap-işlet-devlet modeli ile yapımını kazanmış ve Malaysia Airport Holding Berhad Ortak Girişim Grubunda %40 hisse ile yer almıştır. Söktaş Tekstil Fabrikası 2007 yılında Hindistan’da Söktaş India PVT şirketini kurmuş ve Hindistan’da üretim yapmaktadır. Farplas Hindistan Yatırımı, Renault, Toyota, Ford, Honda, Mercedes ve Hyundai gibi markaların üreticisi olup 2008 yılında Hindistan’da üretim yapmaya başlamıştır” (Arslan, 2020, 88-89).

Tarihler 23 Kasım 2006'yı gösterdiğinde, Yeni Delhi'de 31 Ocak 1995 tarihinde imzalanan Turizm İşbirliği Anlaşması gereğince, Hindistan ve Türkiye arasında Turizm Alanında Ortak Çalışma Grubu Toplantısı gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasında turizm tanıtımı amacıyla tur operatörleri/seyahat acentaları ve seyahat medyasının değişim ziyaretleri için bir program oluşturulması konusunda karar kılınmışlardır. Ülkelerin turizm ürünlerinin; sağlık, spa, özellikle medikal ve Ayurveda gibi ürünlerinin daha iyi tanınmasını geliştirmek açısından her iki ülkenin özel sektör paydaşları arasındaki temasların önemi üzerinde durulmuştur (Resmi Gazete, 2007).

2002 yılında toplamda 600 milyon dolarlık bir ticaret hacmine sahip olan Hindistan ve Türkiye 2008 yılında 3,1 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşmıştır. Türkiye'nin Hindistan'a 542 milyon dolar ihracatı varken, ithalatı 2,5 milyon dolar olmuştur. Hindistan'da kısa vadeli işler yapmış Limak ve STFA gibi Türk inşaat şirketlerinin işlerinden memnun kalan Hindistan Hükümeti, 2009'da Hindistan Ticaret Bakanı Anand Sharma'nın Ankara ziyaretinde Türk inşaat firmalarını davet etmiştir (Haber7com, 2010). 2008-2014 yılları arasında Türkiye'den Hindistan'a doğrudan yapılan yatırım miktarı 212 milyon dolardır. Türk müteahhitlik firmaları Hindistan'da 622.000 dolar tutarında 8 proje gerçekleştirmiştir (Oba, 2017, 2).

Abdullah Gül'ün Hindistan ziyareti sırasında ekonomik ilişkilere dair bazı gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'den Termikel Grubu'na bağlı Eloktromed ile Hint Morakhia Grubu'na bağlı Gloabtel Convergence şirketleri akıllı elektrik sayaçları üretim tesisi kurmak üzere bir anlaşma yapmışlardır. Bu sayaçlar sayesinde, Hindistan'da ciddi bir sorun olan elektirik kaçaklarının önlenmesi amaçlanmıştır. Yılda 25 milyon dolar ciro yapması planmış ve sadece Hindistan'a değil bölge ülkelere de satış yapılabilmesi hedeflenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı, 2010). Yine bu ziyaret sırasında;

“Yeni Delhi'de yapılacak Hint-Türk İş Forumu'nda inşaat, alt yapı yatırımları, bilişim ve telekomünikasyon, hibrid otomotiv üretimi, tarımsal makine ve traktör üretimi, paslanmaz çelik, enerji yatırımları, turizm ve otelcilik, gıda işleme, savunma, sağlık ve eğitim yatırımları başlıca iş konuları olmuştur” (Haber7com, 2010).

Hindistan Cumhurbaşkanı Mukherje'nin de ziyareti sırasında ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik bir dizi anlaşma imzalandığı önceki konularda dile getirilmiştir. Ekonomik olarak bunlar;

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ile Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti, Mikro, Küçük ve Ortak Ölçekli İşletmeler Bakanlığı Ulusal Küçük İşletmeler İşbirliği Arasında Mutabakat Muhtırası ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ile Hindistan Hükümeti, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Dairesi Arasında Bilim ve Teknoloji İşbirliği Protokolüdür” (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2013).

3.3.3. Kültürel İlişkiler

2000'lerden sonra Hindistan ve Türkiye ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Kültürel olarak yaşanan gelişmeler aşağıda incelenmiştir.

10 Nisan 2002'de Yeni Delhi'de Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ve Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti Hukuk, Adalet ve Şirket İşleri Bakanlığı arasında iş birliği konusunda protokol imzalanmıştır. Anlaşma tarafların dostane ilişkilerini güçlendirmek temel alınarak imzalanmıştır. Ayrıca karşılıklı uzman değişimi, seminer ve konferans düzenlenmesi anlaşmanın maddelerinden bazılarını oluşturmuştur (Resmi Gazete, 2002).

2003'te Hindistan Başbakan'ı Vajpayee'nin Türkiye ziyaretinde Türk akademisyenlere, Teknik İş Birliği Programı çerçevesinde her yıl 50 burs verileceğini söylemiştir ve üniversiteler arası iş birlikleri devam ettirilmiştir (Önal, 2019, 19).

Kültürel ilişkilerin artmasında etkili olan bir diğer unsur temas edilecek ülkenin dilini bilmektir. Araştırmalara göre Türkçe ve Hintçe-Urduda dillerinin arasında 9000 kelimenin ortak olduğu bilinmektedir. Fakat günümüzde Hindistan'da Türkçe bilen kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Bu durumun giderilebilmesi için 2006-2007'de Jamia Millia İslamia Üniversitesi'nde TİKA'nın girişimleri sonucu Türkçe Sertifika programı başlamıştır. Bu program kapsamında her sene 4-5 öğrencinin yükseköğretim için Türkiye'ye gelmektedir. 2010 yılından beri Yunus Emre Enstitüsü'nün desteği ile devam etmektedir. Bu program kapsamında Jamia

Millia İslamia Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Lisans bölümü açılmış ve 2014-2015 itibarıyla de ilk mezunlarını vermiştir (Manazir, 2019, 56-57).

2008 yılına gelindiğinde akademik anlamda iş birliği yapmak amacıyla Türkiye Bilimler Akademisi ile Hindistan Ulusal Bilim Akademisi (INSA) arasında Anlaşma ve Uygulama Protokolü imzalanmıştır. Anlaşma TÜBA Başkanı Prof. Dr. Engin Bermek tarafından 29 Mayıs 2008 tarihinde Ankara'da, INSA Başkanı Prof. Vijayan tarafından ise 13 Haziran 2008 tarihinde Yeni Delhi'de imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Yazışma yoluyla imzalanan bu anlaşma iki akademi arasında ortak bilimsel toplantılar düzenlemesini, bilgi yayın değişimini kısaca başka bir akademiyle iletişim kurarak iş birliği içinde olması hedeflenmiştir (TÜBA, 2013, 28).

Bu anlaşmanın bilim insanı değişim programı kapsamında Yeni Delhi'de yerleşik Jamia Hamdard Üniversitesi Biyokimya Bölümü Başkanı Prof. Dr. Shakir Ali, 10 Şubat 2010 tarihinden itibaren iki hafta süre ile Fırat Üniversitesi'ni (Elazığ) ziyaret etmiştir. Ayrıca Allahabad Üniversitesi Biyokimya Bölümü'nden Asosiye Prof. Dr. Syed Ibrahim Rizvi, 20 Eylül-10 Ekim 2010 tarihleri arasında üç hafta süre ile İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Analitik Kimya Bölümü'nde "Antioksidan ölçümü ve CUPRAC Teknolojisi" konularını öğrenmek üzere İstanbul'a gelmiştir (TUBA, 2010, 84).

İlerleyen yıllarda Türkiye ve Hindistan'da yaşayan gençlerin birbiriyle temaslarının gelişmesine katkı sunmasına olanak sunmak için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında, 5 Haziran 2012 tarihinde Gençlik Faaliyetleri ve Spor Alanlarında İş Birliği Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Ankara'da imzalanan anlaşmanın hükümleri Bakanlar Kurulu tarafından yürütülmüştür (Adıgüzel, 2022, 73). Üniversiteler arasında da değişim programları düzenlenmiştir. Örneğin;

"Kasım 2013'te Hindistan'da Bayburt Üniversitesi, Avrasya İpek Yolu ve Üniversiteler Birliği ile Mevlâna Değişim Programı Kapsamında Hindistan'da yapılan bir toplantıya katılmıştır. Toplantı sırasında Kiit University ve Universiti Putra ile iş birliği protokolü hem de Mevlâna Değişim Programı çerçevesinde bir protokol imzalanmıştır. Anlaşmayla ilişkilerin geliştirilmesi, değişimin öğrencilere, öğretim üyelerine teşvik edilmesi, öğrencilerin Hindistan'a gitmesini kolaylaştırmak,

aynı şekilde buraya gelenlere de aynı imkânı sağlamak amaçlanmıştır. Talep olması halinde 2014 itibarıyla öğrenci ve akademisyenler programdan yararlanabileceklerdir” (Hürriyet, 2013)

2013 yılında Abdullah Gül ve Pranab Mukherjee’nin yapmış olduğu anlaşmalarda kültürel ilişkilerin artmasına yönelik adımlar atılmıştır. Hindistan’daki üniversiteler ile Türkiye’deki Mevlana Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Kadir Has Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi arasında işbirliği hedeflenmiştir. Ayrıca anlaşmalar Hindistan’da bulunan muhatapları ile TUBİTAK arasında işbirliği geliştirilecektir (Önal, 2019, 338).

Türkiye’de TRT ve Hindistan Devlet Televizyonu arasında bir anlaşma yapılmıştır. Kültürlerarası etkileşimi sağlayacak bu işbirliği, Hindistan ve Türk halkının birbirini tanımasını kolaylaştıracaktır.

Ayrıca 2000’li yılların başında, sadece ekonomik getirisi olmayan turizm konusunda Hindistan’dan Türkiye’ye yapılan seyahatler yetersiz kalmış, 2008 ve 2015 yıllarında bu sayı giderek artmıştır. Bu durum kültürler arası hoşgörüyü artırarak aradaki ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmuştur.

3.4. 2014 ve Sonrası Türkiye-Hindistan İlişkileri

3.4.1. Siyasi İlişkiler ve Diplomatik Temaslar

Türkiye ve Hindistan, küresel ve bölgesel güç olabilmek adına iş birliklerini arttırmaya yönelik, birçok üst düzey görüşmeler, toplantılar, anlaşmalar ve projeler gerçekleştirmiştir.

Üst düzey görüşmeler 15-16 Ocak 2015 tarihlerinde, Hindistan Dışişleri Bakanı Sushma Swaraj’ın, Türkiye’ye çalışma ziyareti gerçekleştirmesiyle başlamıştır. Swaraj, dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2015). Daha sonra 19 Mart 2015 tarihinde Mevlüt Çavuşoğlu Yeni Delhi’de transit geçişine kısa süreliğine ara vererek, Swaraj ile görüşme gerçekleştirmiştir (Hindistan Başkonsolosluğu, 2022).

Bir yıl boyunca Türkiye tarafından dönem başkanlığının üstlenildiği G-20 Liderler Zirvesi 15-16 Kasım 2015 tarihlerinde Antalya’da düzenlenmiştir. 26 ülke ve

7 uluslararası örgütün (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 2015) katılım sağladığı Zirve öncesinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Hindistan Başbakanı Narendra Modi'yi kabul etmiştir. Regnum Otel'de 45 dakika süren ikili görüşmeye, Dışışleri Bakanı Ferudun Sinirlioğlu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreter Yardımcısı İbrahim Kalın ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan da katılım göstermiştir (Anadolu Ajansı, 2015).

Hindistan Dışışleri Bakanı Sushma Sawaraj'ın daveti üzerine 18 Ağustos 2016 tarihinde Mevlüt Çavuşoğlu tarafından Hindistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ziyaret sırasında M. Çavuşoğlu ve Swaraj 19 Ağustos'ta ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde iki ülkeyi ilgilendiren karşılıklı çıkarlar üzerine bölgesel ve küresel konular ele alınmıştır. Ayrıca iki ülkenin dışışleri bakanlığı arasında, ilerleyen yıllarda çeşitli alanlarda iş birliği yapılmasına yönelik yol haritasında nihai bir sonuca ulaşılmıştır. Her iki taraf karşılıklı üst düzey ziyaretlerin devamı konusunda da mutabakata varmıştır (Hindistan Hükümeti Dışışleri Bakanlığı, 2016).

30 Nisan- 1 Mayıs 2017 tarihlerinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Hindistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu Erdoğan'ın Hindistan'a yapmış olduğu ikinci ziyaret olmasına rağmen cumhurbaşkanı olarak yapmış olduğu ilk ziyaretidir. Ziyaret sırasında kendisine Rashrapati Bhavan'da (Yeni Delhi Cumhurbaşkanlığı Sarayı) törenle şeref kıtası verilmiştir. Törenin ardından Mahatma Gandhi'nin mezarına çelenk bırakılmıştır (Hindistan Hükümeti Dışışleri Bakanlığı, 2017). Ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, konakladığı otelde Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Mohammed Hamid Ansari'yi ve Dışışleri Bakanı Sushma Savaraj'ı kabul etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2017). Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Jamia Millia İslamia Üniversitesi tarafından 'Fahri Doktora' unvanı verilmiştir (Hindistan Hükümeti Dışışleri Bakanlığı, 2017).

Heyetler arası görüşmeler gerçekleştirilmiş, siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler değerlendirilmiştir. Bu görüşmede ekonomik ilişkiler kapsamında iki ülke arasındaki ticari ilişkinin 2020 yılına kadar 6 milyar dolardan 10 milyar dolara çıkartılması hedeflenmiştir (Oba, 2017, 2).

Ziyaret sırasında “2017-2020 Kültürel Değişim Programı”, “Hindistan Dış Enstitüsü ile Türkiye Diploması Akademisi Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı”, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Diplomatik Misyon veya Konsolosluk Memurlarının Aile Fertlerinin Kazanç Sağlayacak Mesleklere İlişkin Anlaşması”, “Hindistan Telekom Düzenleme Kurumu (TRAI)”, “Hindistan ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu (ICTA)”, “Hindistan Basın Vakfı (PTI) ve Türkiye Anadolu Ajansı Arasında İşbirliği” anlaşmaları da imzalanmıştır (Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakanlığı, 2017).

Ziyaretin bir diğer önemi de Hindistan-Türkiye İş Forumu toplantısının düzenlenmesidir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ziyaretinde kendisine üst düzey yetkililer ve 150 kişilik iş heyeti eşlik etmiştir (Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakanlığı, 2017). 1 Mayıs 2017’de düzenlenen İş Forumuna inşaat, altyapı, tekstil, gıda ve otomotiv gibi pek çok sektörde faaliyet gösteren Türk ve Hintli iş insanları katılım sağlamıştır. FICCI, Deik ve CII Başkanlarının söz almasıyla başlayan forumda (Deik, 2017, 1-4), Erdoğan ve Modi’nin ortak söylemleriyle iki ulus arasındaki bağları daha da güçlendirmek adına sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik konular hakkında mutabakata varmışlardır. 2022’ye kadar Türk müteahhitlik firmalarının Hindistan’da hayata geçirilmesi öngörülen 50 milyon adet konut projesinden pay alması, turizm, altyapı inşaatları, enerji, kültür ve film endüstrisi, tekstil, madencilik, otomotiv sektörü ve gıda endüstrisi forumda dile getirilen diğer konulardandır (Oba, 2017, 2). Ayrıca Türkiye-Hindistan Karma Ekonomik Komite Toplantıları’nın düzenli olarak yapılması yönündeki isteklerini dile getirmişlerdir (Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakanlığı, 2017).

Güvenlik ve terör konuları da bu görüşmeler kapsamında ele alınmıştır. İki tarafta hem çok taraflı sistem içerisinde hem de ikili düzeyde terörle mücadele etme konusunda iş birliği içerisinde olduklarını açıklamışlardır. Birleşmiş Milletlerin kapsamlı reformlarla güçlendirilerek, yirmi birinci yüzyılın doğasına uyacak şekilde, BM Güvenlik Konseyi’nin daha geniş ve etkin bir şekilde temsil edilmesi gerektiği konusunda fikir birliği sağlamışlardır. (Deik, 2017, 4). Geçmiş dönemlerdeki ilişkiler değerlendirildiğinde, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından gerçekleştirilen bu ziyaretin her alanda olumlu sonuçlar vereceği ve ilerleyen süreçlerde Hindistan ve Türkiye ilişkilerinin daha da güçleneceği düşünülmektedir.

2015- 2019 yılları arasında iki ülke liderlerinin karşılıklı temasları ikili ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Modi, 5 Eylül 2016 Hangcou'da (Anadolu Ajansı, 2016), 25-27 Temmuz 2018'de Johannesburg'da (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018) ve 29 Temmuz 2019'da Osaka'da G-20 Zirvesi oturumu ve BRİCS Plus Toplantı'sının oturum aralarında bir araya gelmişlerdir (Hindistan Başkonsolosluğu, 2022). Haziran 2019'da G- 20 zirvesi öncesinde Başbakan Modi'yle bir araya gelen Cumhurbaşkanı Erdoğan, *"Ülkelerimiz arasındaki güçlü ilişkileri değerlendirdiğimiz çok verimli bir ikili görüşme gerçekleştirdik. Dostane ilişkilerimizin, ticari ortaklıklarımızın bu görüşme ile daha da gelişeceğine gönülden inancımızı dile getirdik."* sözleriyle görüşmenin olumlu geçtiğini ifade etmiştir (Recep Tayyip Erdoğan Resmi Twitter Hesabı, 2019).

İki ülkenin karşılıklı üst düzey ziyaretleri devam ettiği sıralarda, 25 Nisan 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve Sözcüsü Dr. İbrahim Kalın, Yeni Delhi'de, Hindistan Ulusal Güvenlik Danışmanı Ajit Davol ile görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede ikili ilişkiler tüm boyutlarıyla ele alınırken özellikle ticaret hacminin artırılmasına yönelik alınabilecek kararlar üzerinde durulmuştur. Yapılan üst düzey ziyaretlerin ekonomik ilişkileri olumlu etkilediği, 2017'den 2019'a kadar, son iki yıldan daha az sürede 6,4 milyar dolardan 8,7 milyar dolara çıktığı konusu üzerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Sri Lanka ve Yeni Zelenda'daki terör saldırılarının da ele alındığı görüşmede, tüm terör unsurlarına ortak bir tavır sergilenmesi vurgulanmış ve Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesi de Hint muhataplarına hatırlatılmıştır. Kalın ve Doval, Hindistan ve Türkiye arasındaki ilişkinin gerçek potansiyeline ulaşması için toplumsal ilişkilerin de yoğunlaşması gerektiği, özellikle kültür ve turizm, sivil toplum ve akademi gibi birçok alanda faaliyetlerin arttırılması gerektiği konusunda fikir birliğine varmıştır (Ege Olay, 2019).

4 Eylül 2018'de, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Hindistan Büyükelçisi Sanjay Bhattacharyya'yı, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kabul etmiş ve Bhattacharyya güven mektubunu sunmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2018).

Eylül 2019’da Hindistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açacak bir gelişme yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, Birleşmiş Milletler Genel Konseyi’ndeki Keşmir sorunu ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Konuşmasında:

“Uluslararası toplumun hala yeterince ilgi göstermediği sorunlardan biri de 72 yıldır çözülemeyen Keşmir ihtilafıdır. Güney Asya’nın istikrarı ve refahı, Keşmir meselesinden ayrı düşünülemez. Şu anda BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu karara rağmen Keşmir adeta abluka altında ve 8 milyon insan Keşmir’den ne yazık ki dışarıya çıkamıyor. Keşmirlilerin, Pakistanlı ve Hintli komşularıyla birlikte güvenli bir geleceğe bakabilmeleri için buradaki sorunun çatışma değil adalet ve hakkaniyet temelinde diyalogla çözümü şarttır.” demiştir (Sözcü, 2019).

Bu açıklamadan sonra Hindistan Başbakanı Modi, gerçekleştireceği Türkiye ziyaretini iptal etmiştir. Hindistan basınına konuyla ilgili konuşan içişleri bakanlığı yetkilisi böyle bir durumun söz konusu olmadığını bildirmiştir. Fakat Hindistan’ın temsilcilikleri bir açıklama yayınlamış ve “*bölgedeki durumlar*” göz önüne alındığında dikkatli olunması gerekir diyerek Hindistanlı turistleri uyarmıştır (Sözcü, 2019).

Ayrıca Hindistan bu dönemde, Keşmir’in özel statüsünü ortadan kaldırmış ve bölgeyi federal idarenin bünyesine geçirmiştir. Türkiye bu duruma tepki göstermiş, bu durum üzerine Türkiye’den ithal edilen ürünlere de kısıtlama getirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2019)

Cumhurbaşkanı Erdoğan birkaç ay sonra Pakistan’a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında, “*Dün Çanakkale, bugün Keşmir, hiçbir farkı yok.*” söylemleriyle, Keşmir sorununa yönelik açıklamalarda bulunmuştur (Sol, 2020). Bunun üzerine Hindistan, Türkiye Büyükelçisi Şakir Özcan Torunlar’ı ilgili bakanlığa çağırması ve Erdoğan’ın yapmış olduğu konuşma ile ilgili rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Hindistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü ‘Hindistan için kabul edilemez’ diyerek konuyla ilgili tavırlarını dile getirmiş, bunun Türkiye ile ilgili olan ilişkileri olumsuz etkileyeceğini ifade etmiştir (Euronews, 2020). Hindistan içişlerine karışılmaması gerektiği ile ilgili net bir tavır sergileyerek, Türkiye’ye NATO vermiştir.

19 Ağustos 2020 tarihinde Hindistan Büyükelçisi Sanjay Kumar Panda, Erdoğan'a güven mektubunu sunmuştur. Erdoğan, Panda'yı, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kabul etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2020).

Karadeniz'deki doğalgaz keşfinden sonra, Sanjay Panda Türkiye'yi ilk tebrik eden büyükelçi olmuştur. Panda'nın, *'Hindistan olarak doğal gaz talebimiz çok; eğer Türkiye, net bir şekilde enerji ihracatçısı olursa, Hindistan en büyük alıcı olacaktır.'* söylemi ilişkilerin beklenen düzeyde gelişmesinin habercisi olarak değerlendirilmiştir (Dönmez ve Sabri, 2021, 14).

ANKASAM, 27 Ekim 2022'de "Değişen Uluslararası Konjonktürde Türkiye-Hindistan İlişkilerinde Yeni Dönem" konulu bir etkinlik gerçekleştirmiştir. Etkinliğe katılan eski Dışişleri Bakanı Mobaşar Caved Akbar, iki ülke arasındaki *"birçok ortak nokta"* olduğunu belirtmiş ve ikili ilişkilerin daha iyi olabileceğine dikkat çekmiştir.

Aynı etkinliğe katılan India Foundation Direktörü Alok Bansal, Türkiye'deki Türk firmalarını Hindistan'a ticaret yapmaya davet etmiştir. İki ülkenin savunma alanında, yenilebilir enerji alanında iş birliği yapması için tavsiyede bulunmuştur. Ayrıca Bansal, Birleşmiş Milletler reformlarını destekleyip desteklemediği ile ilgili gelen soru üzerine, reformları desteklediğini ve Hindistan'ın konseyden uzak tutulamayacağını ifade etmiştir (Anadolu Ajansı, 2022).

9-10 Eylül 2023 tarihinde Hindistan'da G20 Liderler Zirve Toplantısı gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, zirve kapsamında bulunduğu Yeni Delhi'de, Hindistan Başbakanı Narendra Modi'yi kabul etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2023).

Erdoğan 10 Eylül'de yapmış olduğu açıklamada, Hindistan'ın Güney Asya'daki en büyük ticaret ortağı olduğunu ve iki ülkenin ekonomik ve ticari ilişkilerini geleceğe taşıyabilmek için büyük bir potansiyel olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Erdoğan *"Hindistan gibi bir ülkenin BM Güvenlik Konseyinin daimî üyesi olması bizi gururlandırır. Güvenlik Konseyinde yalnızca bu beş ülkenin yer almasını istemiyoruz"* diyerek bütün dünyanın ancak o şekilde mutlu olacağını vurgulamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023)

G20 Zirve kapsamında oturum aralarında görüşme gerçekleştiren Hindistan Başbakanı Modi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ticari bağları, bağlantı ve altyapıyı güçlendirmek için istişarelerde bulunmuşlardır.

3.4.2. Ekonomik İlişkiler

Hindistan ve Türkiye'nin yapmış olduğu ekonomik iş birliği iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Son yıllarda daha da artan bu gelişmeler ikili ilişkileri boyutlandırmış ve güçlendirmiştir.

Ekonomik iş birliğini geliştirmek amacıyla 6 Nisan 2015'te TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıkoğlu ve kendisine eşlik eden heyetin Hindistan ziyareti sırasında, TOBB ve Hindistan Sanayi Konfederasyonu (CII) arasında mutabakat zaptı imzalanmıştır. Ayrıca Hindistan-Türkiye Çalışma Komitesi ve Yatırım Forumları'nın kurulmasına yönelik bir iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Daily Sabah, 2017) İmza töreninde Hisarcıkoğlu, sağlanan iş birliğinin sadece ikili ilişkilerde değil, küresel platformlarda da arttırılması gerektiğini ifade etmiş ve CII-TOBB Çalışma Komitesi ile iş birliğinin derinleşeceğine inandığını söylemiştir (The Union Of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye, 2015).

Ağustos 2015'te, Akbank ve Hindistan Devlet Bankası arasında ikili ticaret ve yatırımları desteklemek amacıyla bir iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Bir yıl sonra Aralık 2016'da Türkiye Cumhuriyeti Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Hindistan Merkez Bankası arasında "Denetleyici İşbirliği ve Denetleyici Bilgi Alışverişi" konulu bir mutabakat zaptı imzalanmıştır (Daily Sabah, 2017).

Hindistan ve Türkiye'ye ait firmalarda da önemli projelerde iş ortaklıkları sağlanmıştır. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin, Eskişehir'den Yunanistan sınırına kadar olan, 459 km uzunluğundaki kısmı Türk Limak Holding ve Hintli Punj Lloyd'un iş ortaklığında yapılmıştır (Star, 2016). İstanbul'da kurulacak yeni havalimanı için, çelik üreticisi Essar Steel, havalimanı inşaatının ilk aşamasında kullanılacak olan hafriyat damperlerinin üretimi için 12.000 mt levha tedarik edeceğine dair sözleşme imzalamıştır (Steel Orbis, 2016).

Dünyanın lider sağlık kuruluşlarından olan Hindistan Merkezli Zydus Cadila, Eczacıbaşı ile biyoteknik ürünlerini Türkiye'de pazarlamak üzere stratejik iş birliği

anlaşması imzalamıştır. Ayrıca anlaşma ülkemizde benzeri bulunmayan ürünlerin ithalatını ve üretim iş birliklerini artırarak, yeni ürünlerinde pazarlanabileceği uzun vadeli bir birlikteliği hedeflemiştir (Dünya, 2016). 2018 Ocak ayında alınan bir kararla TR-Harm ve Dr Reddy'nin Laboratarları arasında biyobenzer ürünlerin geliştirilmesi ve iç-dış piyasaya sürülmesi için uluslararası alanda iş birliği anlaşması imzalanmıştır. İlaçlar Türkiye'de üretilip ruhsatlandırılarak, ardından pazarlanması planlanmıştır (Cleanroomnews, 2018).

18 Aralık 2018 tarihinde, Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan'ın Hindistan ziyareti kapsamında, Yeni Delhi'de Türkiye-Hindistan İş Forumu düzenlenmiştir. DEİK ve FICCI iş birliğiyle hazırlanan bu foruma T.C. Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, DEİK Başkanı Nail Opak, Hindistan Ticaret ve Sanayi Bakanı Suresh Prabhu gibi önemli isimler ve 150'ye yakın iş insanı katılmıştır (Hindistan Başkonsolosluğu, 2022).

Etkinlikte konuşma yapan Suresh Prabhu, Ruhsar Pekcan ile verimli bir görüşme gerçekleştirdiğini belirterek, ağırlıklı olarak bankacılık, tarım ürünleri ve karşılıklı yatırım konularının üzerinde durduklarından bahsetmiştir. Şubat ayı içinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştireceğini ve bu ziyaretlerin karşılıklı ilişkileri daha da arttıracığına inandığını söylemiştir (Deik, 2018). Buna ek olarak FICCI Başkanı Sandip Somany, Türkiye'nin Hindistan için önemli bir partner olduğunu ve Türkiye'nin önemli bir konumda olduğuna dikkat çekerek rekabet etmek yerine iş birliği yapılması gerektiğini belirtmiştir (Deik,2018).

Yaklaşık bir yıl sonra, 14-18 Ekim 2019 tarihlerinde MÜSİAD, THY, TİM ve Conferation of Indian Industry (Hint Endüstri Konfederasyonu) iş birliğiyle, Türkiye-Hindistan İş Forumu programı düzenlenmiştir. Dört gün boyunca süren bu programda B2B görüşmeleri, ticari tanıtımlar ve şehir gezisi gibi organizasyonlar gerçekleştirilmiştir. ICIB (Hindistan Uluslararası Ticaret Odası) ve MACCIA (Maharastra Eyalet Odalar Birliği) ile mutabakat anlaşması imzalanmıştır (MUSIAD, 2019).

Türkiye ve Hindistan arasında özellikle son yıllarda ekonomik ilişkiler ciddi oranda gelişmiş ve ikili ticareti artmıştır. Hindistan'dan Türkiye'ye başlıca ihraç edilen mallarda, mineral yağlar, mineral yakıtlar, makine-mekanik aletler, çelik, yassı çelik ürünleri, suni filament, plastikler ve türevleri, organik kimyasallar ve

boyalar, suni elyaflar ve pamuk/pamuk ipliği/pamuklu tekstiller; Türkiye’den Hindistan’a ihracatta makineler, taş gibi inşaat malzemeleri, sıva malzemeleri, demir-çelik, yağlı tohumlar, metalik cevherler, inorganik kimyasallar, değerli taşlar, taze elma ve haşhaş tohumu yer almıştır (Hindistan Başkonsolosluğu, 2022).

Müteahhitlik alanındaki yatırımlarda da gelişme sağlanmıştır. Son bir yılda Gülermak ve Doğuş gibi birçok Türk firması, 1 milyar dolar değerinde köprü ve metro gibi önemli müteahhitlik ihalelerini almayı başarmışlardır.

Türk firmaları Hindistan’daki kamu ihalelerine katılıp alt yapı projelerinin müteahhitliğini üstlenmişlerdir. Hintli firmalar da Türkiye’deki özelleştirme ihalelerine katılmışlardır. Türkiye’nin Batı pazarlarına yakın olması, iş gücüne ve gelişmiş alt yapıya sahip olması, Hintli firmalar tarafından avantajlı bir yatırım yeri olarak değerlendirilmesini sağlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Yeni Delhi Büyükelçiliği, 2019).

3 Mayıs 2020’de Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkiye-Hindistan Siyasi ve Ekonomik İlişkiler ile Covid-19’un Ekonomiye Etkisi konulu bir panel gerçekleştirmiştir.

Konferans konuğu olan DEİK Türkiye-Hindistan İş Konseyi Başkanı Tevfik Dönmez, mevcut düzende küresel hegemonya değişikliği yaşanırken bunun Türkiye ve Hindistan’ın ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkileri için daha çok önem kazandığını ifade etmiştir. Yatırım ve ticaret yapacak iş insanlarına gıda- sanayi ürünlerinde, sağlık sektöründe, savunma sanayi ve denizcilik, müteahhitlik ve hizmet sektöründe atılacak adımların fırsatlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Dönmez, Hindistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacminin son 2 yılda yükseldiğini ve 2019 yılı itibariyle 7 milyar dolar ithalat, 1.2 milyar dolar ihracat hacmiyle toplam hedeflenen 8.5 milyar dolara ulaştıklarını belirtmiştir (GASAM, 2020).

Eylül ayında DEİK/Türkiye-Hindistan İş Konseyi ile NBD Emirates Bankası arasında iyi niyet anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayla Türkiye ve Hindistan arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerinin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca NBD Emirates, Türkiye’de 15 yerli kamu

ve özel bankasıyla ilişkileri bulunan bir banka özelliği taşımaktadır. Dönmez, anlaşma ile Hindistan'da iş yapan ve yapmayı düşünen Türk firmaları için büyük faydalar sağlayacağını ifade etmiştir (Anadolu Ajansı, 2020).

Bank of Bahrein and Kuveyt (BBK) ile de mutabakat zaptı imzalanmıştır. Hindistan'da 5 banka ile özel iş birliği sağlanarak birebir ve DEİK üyelerine özel çalışma imkânı oluşturulmuştur. Böylelikle iki ülke bankasının çalışmış olduğu üçüncü bir banka devreye girmeden, iş yapmak isteyen Türk şirketleri, teminat mektuplarından alınan masraflarda indirim, hızlı para transferleri gibi birçok işlemi daha kolay ve daha uygun maliyetle yapma imkânı bulmuşlardır (Hindistan Başkonsolosluğu, 2022). Gelecek dönemlerde Hindistan'da kurulabilecek bir Türk bankasının, Hindistan tarafından tanınırlığının olabileceği de değerlendirilmiştir.

Türkiye'de kayıtlı olan Hint şirketleri yaklaşık 200 civarındadır. Hindistan'da varlık gösteren Türk şirketleri yaklaşık 50 tanedir. Hindistan'daki verilere göre; Hintli şirketler Türkiye'ye 125 milyon ABD doları tutarında, Türk şirketler de Hindistan'a 223 milyon dolar seviyesinde yatırım gerçekleştirmişlerdir (Hindistan Başkonsolosluğu, 2022).

İki ülke dış ticaretinin 2015 G-20 Zirvesi'nde 2020 hedefi 10 milyar dolar, 2023 hedefi 25 milyar olarak belirlenmişse de Covid-19 nedeniyle 2020 yılında Türkiye ihracatında %15'lik bir düşüş olmuştur. 1 Ocak- 30 Nisan 2021 dönemi için, 2020 yılına göre artış gerçekleşerek %21 artışla 323,6 milyon dolar olarak kayıtlara geçmiştir (Dönmez ve Sabri, 2021, 8).

2019 yılı sonunda 1,2 milyar dolarla ihracatta artış gerçekleşmiştir. Aynı zamanda 2019 yılından itibaren Hindistan'dan yapılan ithalat %12 oranında (6,6 milyar) azalmıştır. Bu durum Türkiye tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de dış ticaret tablosunun devamı olarak 2020 yılı itibariyle negatif bir ivme kazandığı yönünde değerlendirilmektedir (Dönmez ve Sabri, 2021, 9).

Ticaret Bakanlığı, ekonomisi 2021 yılında %8,7 oranında büyümesiyle Hindistan'ı 2023 yılında hedef pazarlardan biri olarak belirlemiştir. 2021

yılında Türkiye ile Hindistan arasındaki ticaret hacmi en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Shipeedy Lojistik, 2021).

3.4.3. Kültürel İlişkiler

Hindistan ve Türkiye coğrafi konum itibariyle birbirlerine olarak uzak kalmış olsa bile tarihsel ve kültürel olarak benzerlik göstermişlerdir. Her iki ülke de birbirlerini daha iyi tanımak adına projeler ve çalışmalar gerçekleştirmiştir.

TİKA Başkanı Serdar Çam, 13 Haziran 2016'da önemli düşünce kuruluşlarından olan Gateway House tarafından *düzenlenen "The Gateway of India Dialogue"* organizasyonuna katılmak ve çeşitli görüşmelerde bulunmak amacıyla Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında Serdar Çam, Kurtuluş Savaşı sırasında yardım hareketlerini organize eden *"All India Khalifat"* hareketinin genel merkezini de ziyaret etmiştir (Milliyet, 2016). Ardından Bombay Maharastra Collega'da çoğunluğu müslüman olan öğrencilere hitap eden Şam, günümüzde halen Kurtuluş Savaşı sırasında Hindistan tarafından gönderilen yardımların minnetle anıldığını ifade etmiştir (TİKA, 2016).

Aynı yıl içinde Yeni Delhi'de bulunan Jamia Millia Islamia Üniversitesi TİKA'nın desteğiyle *"Hindistan Türkiye İlişkilerine İlişkin Çağdaş Perspektifler"* konferansını gerçekleştirmiştir. Konuşmacılar konferansın teması ile ilgili bilgi verdikten sonra Hindistan'da Türk Edebiyatı eğitim programlarının gelişmesi ve gelecekteki planları hakkında son derece ciddi ve yoğun çalışmalar gerçekleştirildiğinin bilgisini vermiştir (TİKA 2016). Ayrıca 3 gün süren konferansta Hindistan'da bulunan Tika heyeti, başta T.C. Yeni Delhi Büyükelçiliği olmak üzere birçok çeşitli resmi temas gerçekleştirip, İslam ve Türk-Hint tarihine ait eserlerle ilgili çalışmalar yapmıştır.

Türkiye ve Hindistan'ın kültürel ve tarihi bağların güçlendirilmesi ve iki ülke arasındaki iş birliğinin artırılması adına 2017'de Mumbai Üniversitesi'ne bağlı All India Khilafat Committee College of Education isimli yüksekokulun öğretim üyelerinden oluşan bir heyet Türkiye'ye davet edilmiştir. Mumbai Başkonsolosu Erdal Sabri Ergen'in ve Tika'nın daveti üzerine gelen heyet program kapsamında Ankara ve

İstanbul’da tarihi mekanları ziyaret ederek Türkiye’de modern müzecilik, eğitim ve dini konularda edinilen tecrübeleri yerinde tanıma fırsatı bulmuşlardır (TİKA, 2017). Program sonunda kapasite geliştirme programlarının yapılması konusunda iş birliği sağlanmıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Hindistan ziyareti sırasında 2017-2020 yıllarını kapsayan Kültürel Değişim Programı imzalanmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı). Program kapsamında iki ülkede düzenlenecek olan uluslararası tiyatro festivalleri ve kültürel etkinliklerle ilgili bilgi alışverişi, kitap yayıncılığı alanında tanınmış yazar ve şairlerin eserlerinin tercüme edilmesinin teşvik edilmesi, iki ülke arasındaki akademisyenlerin araştırmalarında yardımcı olması adına kaynak değişimlerinin sağlanması, Türkiye Milli Kütüphanesi ve Hindistan Milli Kütüphanesi arasında işbirliği sağlanması yer almıştır (Dünya Bülteni, 2017). Tiyatro, opera ve bale sanatçılarının değişimleri de sağlanarak dostluk bağlarının güçlenmesi amaçlanmıştır.

Özellikle 2017’den sonra düzenli olarak kültürel gösteriler, film gösterileri seminerler, sergiler ve üniversitelere tanıtımlar düzenlenmiştir. Hindistan’ın en eski festivallerinden bilinen Holi Festivali, Türkiye’de 2016 yılından beri kutlanmaya başlamıştır. Kökeni Hint Mitolojisine dayanan bu festival baharın gelişini, sevgiyi ve barışı temsil etmektedir.

Mart- Nisan 2019 tarihlerinde Hindistan’ın önde gelen sanat ve eğlence şirketlerinden Teamwork Arts, T.C. Dışişleri Bakanlığı ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın ortak katkılarıyla hazırlanan Boğaziçi’ndeki Hindistan – India by the Bosphorus Festivali gerçekleşmiştir. Ükelere özgü gösterilerin, görsel sanatların, yemek kültürünün vb. etkinliklerin sergilendiği festivalde iki ülke arasındaki iş birliklerinin artırılması hedeflenmiştir (Netizen List, 2019).

Festival kapsamında Mahatma Gandhi’nin 150. yaş günü kutlanmıştır (Hindistan Başkonsolosluğu). Kutlamalarda ünlü kuklacı Dadi Pudumjee, Gandhi’nin Satyagraha’sını (şiddetsiz direniş) sözsüz bir performans ile sergilemiştir.

Hindistan Tamamlayıcı ve Alternatif Terapiler Bakanlığı ile Hindistan Hükümeti festival boyunca yoga sanatı ve teknikleri ile Ayurveda antik bilim ve refahı üzerine atölye çalışmaları düzenlemişlerdir.

Gülermak, Polyplex, Çelebi ve Indomara Ventures gibi bir çok firma festivale sponsor olmuş ve Türkiye’den bir çok kurum ve kuruluş festivale destek vermiştir (Netizen List, 2019).

Mayıs 2019’da Ankara ve İstanbul’da Hint Bilge, sanatkar , şair Rabindranath Tagore’nin 158. doğum yıl dönümü anısına festival düzenlenmiştir. Hindistan’ın Ankara Büyükelçiliği tarafından Türkiye’ye davet edilen Kalamandalam Grubu, Leyla Gencer Sahnesi’nde dans gösterimi gerçekleştirmiştir. Farklı şehirlerde şiir dinletisi, resim sergisi, dans gösterisi ve konferanslarla devam etmiştir (Hürriyet, 2019).

Üniversiteler aracılığıyla da Hindistan’a dair çalışmalar yapılmaktadır. ODTÜ, Giresun, Malatya, Kayseri, İstanbul ve Koç Üniversiteleri gibi birçok üniversitede Hint Çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca Türkiye’deki bazı üniversitelerde pek çok Hindistanlı çalışmaktadır. Üniversitelerdeki Hindistanlı öğrenci sayısının ise 180’i geçtiği belirlenmiştir.

Ayrıca Hindistan’daki JNU ve Jamilia Millia Üniversitesi’ne Türkçe profesörü gönderilmiştir. Hindistan’a eğitim için giden Türk öğrenciler düzenli olarak Agra’daki Hintçe Merkez Enstitüsü’ne Hintçe eğitimi almaları için aday gösterilmiştir (Hindistan Başkonsolosluğu).

2021 yılının sonunda Konya’da, Selçuk Üniversitesi, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (Deik), Türkiye-Hindistan İş Konseyi, MÜSİAD Konya Şubesi ve Konya Büyükşehir Belediyesi ortaklığıyla Hindistan Araştırmaları Merkezi kurulmasına ilişkin protokol imzalanmıştır. Şehirlerarasında ticari, sanayi, turizm, tanıtım ve eğitim gibi alanlarda ortak çalışmaların hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. 2 yıl geçerli olacak şekilde planlanmıştır (Benim Şehrim, 2021).

Kültürlerarası etkileşimin gelişmesinde fayda gösteren turizm alanındaki sorunları giderebilmek için programlar düzenlenmiştir.

T.C Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Ersoy’un göreve başlamasıyla, TURSAV ve TÜRSAB tarafından yapılan resmi ziyaret sonrasında bir çalışma toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bakan Ersoy’un başkanlığını yürüttüğü toplantıda TÜRSAB Yönetim Kurulu Başkanı Firuz B. Bağlıkaya ile Çin, Hindistan ve Uzak Doğu pazarında faaliyet gösteren tur operatörlerini yer almıştır. Bahsi geçen

pazarlardaki sorunlara yönelik öncelik sırası oluşturulmuş ve çözüm önerilerine dair kararlar alınmıştır (TÜRSAB Birimleri, 2021).

Türkiye 2019 yılı itibariyle 230.000 Hintli turisti ağırlayarak, 2018 yılına göre %60'a yakın bir artış göstermiştir. Hindistanlı turistler için tatil etkinlikleri, seminerler, iş konferansları ve düğün turizmi açısından Türkiye tercih edilir bir yer olmuştur. 2019'dan itibaren Yeni Delhi ve Mumbai'den İstanbul'a direk uçuşların olması seyahatlerin artmasında etkili olmuştur (Hindistan Başkonsolosluğu, 2022).

SONUÇ

Asırlar öncesinde Osmanlı'ya, Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türkiye Cumhuriyeti'ne manevi bağlarla bağlı olan Hindistan halkı milli mücadele döneminde maddi manevi her zaman Türkiye'nin yanında olmuştur. Türkiye'nin İslam bayrağını taşıyacağı fikri verilen bu mücadelede yanımızda olmalarını sağlamış olsa da Hilafetin kaldırılmasından sonra ilişkiler zarar görmüştür. Çok geçmeden Atatürk'ün kurtuluş mücadelesinde öncüsü olduğu bağımsızlık fikri Hindistan milliyetçilerini de etkilemiş ve yıllardır baskısında oldukları İngiliz sömürmesine karşı harekete geçirmiştir.

1947 yılında bağımsızlığını elde eden Hindistan ile yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti arasında İngiltere faktörü olmadan yeni bir sayfa açılmıştır. Çok geçmeden iki ülkenin ilişkisini etkileyecek görüş ayrılıklarının yaşandığı Bandung Konferansı düzenlenmiştir. Dış politikada yönünü Batı'ya çeviren bir Türkiye ve Sovyetler Birliği'ne yakın davranıp dış politikada yalnız kalmak isteyen bir Hindistan için bu kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca Türkiye ve Hindistan ilişkilerini daha büyük ölçüde etkileyecek başka bir sorun daha yaşanmıştır. Türkiye'nin Pakistan'a olan yakınlığı ve Keşmir konusundaki tutumu, Hindistan'ı rahatsız etmiştir. Hindistan buna karşılık olarak Kıbrıs konusunda Yunan tezlerini desteklemiş ve Kıbrıs'ın bağımsızlığından yana bir tavır sergilemiştir. Bu dönem Hindistan ile Türkiye ilişkileri zedelenmiş fakat en düşük seviyede devam etmiştir.

1980'li yıllarda ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Pakistan ve Hindistan arasındaki sorunlar giderilmiş, Hindistan'ın Kıbrıs konusundaki görüşleri yumuşamıştır. Turgut Özal'ın Hindistan ziyaretiyle karşılıklı temaslar artmıştır. 90'lı yıllarda ilişkileri sağlamlaştırabilmek adına farklı alanlarda anlaşmalar imzalanmış ve günümüzde hala sürekliliğini devam ettiren birçok anlaşmanın temelleri atılmıştır. Özellikle 2000 yılından sonra Türkiye ve Hindistan hem siyasi hem ekonomik hem de kültürel anlamda yakınlaşmış ve birçok işbirliği sağlamıştır. 2019 sonrasında Türkiye'nin Keşmir Sorunu ile ilgili söylemleri sebebiyle Hindistan ticari olarak bazı yaptırımlarda bulunmuş olsa da siyasi ilişkiler mevcut durumunu korumuştur. Türkiye ve Hindistan yönetimi, gelecek dönemlerde ikili ilişkilerin daha üst seviyelerde gelişmesini hedeflemiştir.

Sonuç olarak, Kıbrıs Meselesi, Keşmiş Sorunu ve Pakistan faktörü Türkiye ve Hindistan ilişkilerinde dönem dönem gerilime yol açmış olsa da zamanla değişen politikaları, ikili diyalogların yumuşamasını kolaylaştırmıştır. Özellikle her iki ülkenin ekonomik olarak gelişmesi ilişkileri daha ileriye taşımış, Türkiye ve Hindistan'ı daha da yakınlaştırmıştır. Karşılıklı yapılan üst düzey ziyaretler, hedeflenen ticaret hacimlerinin beklenen düzeye ulaşması ve işbirliği alanlarının genişlemesi bunun yadsınamaz örneklerindendir.

Türkiye'nin, Keşmir Sorunu'nda tarafsız bir profil çizmesi gerekmektedir. Bu durum Hindistan'daki mevcut hükümet tarafından dostane bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bunu takiben ilerleyen dönemlerde karşılıklı resmi ziyaretlerin, ekonomik ve kültürel işbirliklerinin daha da arttırılması hem bölgesel hem küresel olarak ikili ilişkilere yönelik hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Meclis ve Senato Zabıtları

- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:3, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c003/tbmm22003024.pdf>. s.224.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:1, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c001/tbmm22001008.pdf>. s.258.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:8, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c008/tbmm21008045.pdf>. s.541.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:30, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c030/tbmm20030113.pdf>. s.87.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:19, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c019/tbmm20019047.pdf>. s.208.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:79, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c079/tbmm19079074.pdf>. s.40-41.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:61, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c061/tbmm18061122.pdf>. s.168-169.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:28, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c028/tbmm17028095.pdf>. s.9-16.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:32, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c032/tbmm18032014.pdf>. s.285.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:23, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c023/tbmm18023059.pdf>. s.142.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:15, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c015/tbmm18015016.pdf>. s.376.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:5, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c005/tbmm18005043.pdf>. s.452.

- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:32, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c032/tbmm17032026.pdf>. s.527.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:28, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c028/tbmm17028095.pdf>. s.9-16.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:8, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c008/tbmm17008021.pdf>. s.87.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:20, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c020/tbmm09020043.pdf>. s.274-289.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:15, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c015/tbmm09015068.pdf>. s.52-89.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:7 , Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM /d02/c007/mm 02007098.pdf>. s.103.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:17, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM /d02/c017/mm 02017103.pdf>. s.17.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:23, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM /d02/c023/mm 02023026.pdf>. s.263.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:27, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c027/tbmm17027085.pdf>. s.15.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** Cilt:8, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c008/tbmm17008019.pdf>.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,** Cilt:31, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS /t05/c031/cs 05031032.pdf>.
- TBMM Bülteni,** “Bülent Arınç’ın Hindistan Ziyareti”, Erişim Adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTE NI/2469_2002_2003_0094_0000/0005.pdf.
- TBMM Raporu,** Dönem:22, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c008/tbmm22008050ss0065.pdf>.
- TBMM Raporu,** Dönem:20, Erişim Adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c010/tbmm20010089ss0057.pdf>.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Haziran 1988 Tarihçesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1988-2.pdf>. s.41-49.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Eylül 1989 Tarihçesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1989-2.pdf>. s.31.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Mayıs 1990 Tarihçesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1990-2.pdf>. s.56.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Mayıs 1992 Tarihçesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1992-2.pdf>. 55-506.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Temmuz 1993 Tarihçesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1993-2.pdf>. s.58-109.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Haziran 1998 Tarihçesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1998.pdf>. s.10.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Aralık 1999 Güncesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1999-2.pdf>. s.223.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Arşivi, **Dışışleri Bakanlığı Temmuz 2000 Güncesi**, Erişim

Adresi: <http://diad.mfa.gov.tr/diad/gunce/nisan-2000.pdf>. s.8-9.

Tez

ADIGÜZEL, Şeyda, “21. Yüzyılda Türkiye-Hindistan İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, **Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Giresun 2022, s.9-73.

AR, Hasibe, “Halide Edip Adivar’ın Hayatı ve Siyasi Kişiliği”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2021, s. 179.

ATASEVEN, Süleyman, “Rauf Orbay Biyografisi”, Yüksek Lisans Tezi, **9 Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü**, İzmir 1997, s.149-150.

BIYIKLI, Mustafa, “Batılılaşma Sürecinde Türkiye’de Hilafet Tartışmaları ve İslam Dünyasındaki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 1997, s.226-292.

DAĞ, Saadet, “1960-1990 Yılları Arası Türkiye Hindistan İlişkileri”, Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi**, Ankara, s.4-11.

- DOĞAN, Nazire, “Arşiv Belgeleri Işığında Rauf Orbay’ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Doktora Tezi, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kayseri 2022, s.163-164.
- DURMUŞ, Mustafa, “Hindistan ve Pakistan’ın Bağımsızlık Sürecinin Türkiye Kamuoyuna Yansımaları (1945-1948)”, Yüksek Lisans Tezi, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kayseri 2019, s.14-18.
- GÖRGÜN, Hatice, “Hindistan Hilafet Hareketi ve Urdu Edebiyatına Yansımaları”, Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2022, s.284.
- GÜLTEKİN, Aysun, “Milli Mücadele Dönemi’nde Hindistan Müslümanları ile Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler (1918-1924)”, Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Balıkesir 2019.
- HUSSAİN, “Fida, Hindistan Matbu’atında Türk Kurtuluş Savaşı ve İnkılâbı”, Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2012, s.41-59.
- İZMİR, Bahar, “Türkiye- Hindistan İlişkileri (1919-1947)”, Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Ankara 2022, s.63-286.
- ÖZELGÜN, Can, “Realizmin Sorgulanmasına Dair Bir Örnek: Pakistan ve Hindistan’da İç Dış Siyaset İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2007, s.69-90.
- YAYLAGÜL, Gamze, “Atatürk Döneminde Türkiye ile Hint Müslümanları Arasındaki İlişkilerin Türk Basınına Yansımaları”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2020, s.43-39.
- YÜRÜK, Yasemin Kutlu, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Hindistan İlişkileri (1923-1980)”, Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu 2022, s.1-147.

Kitap

- ADIVAR, Halide Edib, **Hindistan’a Dair**, Can Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Kronik Kitap, İstanbul 2018.
- AZİZ, K. Kemal, **Hint Hilafet Hareketi Belgeleri (1915-1933)**, Mahya Yayınları, İstanbul 2014.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi Cilt:III**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946.
- KELEŞYILMAZ, **Vahdet, Teşkilâtı Mahsusa’nın Hindistan Misyonu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984.

Çeviri Kitap

ATAÖV, Türkkaya, **Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör, Barış** (Çev Funda Keskin, Elif Ağaoğlu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

SADIQ, MOHAMMAD, **Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi** (Çev Prof. Dr. Funda Keskin Ata), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Makale

ABADAN, Yavuz, “Yeni Hint Anayasası”, **Journal Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1, 1991, 208-255.

ALTINTAŞ, Mehmet, “Türk Kızılay Cemiyeti (Hilal-i Ahmer)”, **Atatürk Ansiklopedisi**, 2023.

ALTUNEL, Mesude, “Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi”, **TBB Dergisi**, 2011, s.455.

ARSLANYÜREK, Yaşar, “Bulgaristan Cephesi’ndeki Gelişmelerin Mondras’a Etkisi”, **KSÜSBD**, C.16, S.1, s.17, 2019.

AYDIN, Cihat, “Halide Edip Adıvar’ın Hindistan Konferanslarının Türkiye ve Hindistan’daki Yansımaları”, **Asya Studies**, C.5, S.15, 2021, s.257-263.

AYDIN, Mehmed Korkud, “Bandung Konferansı ve Türk Basınına Yansımaları”, **Turkish Studies**, C.13, S.24, 2018, s.33-60.

AYTEPE, Oğuz, “Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.29-30, 2002, s.20.

BİLKAN, Ali Fuat, “Halide Edip Adıvar’ın “Inside India” Adlı Eseri ve Hindistan Ziyareti”, **BİLİG**, S.33, 2005, s.130.

BİRSEL, Haktan, DUMAN, Olcay Özkaya, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, **DergiPark**, C.1, S.1, 2012, s.300.

BOYACIOĞLU, Ramazan, “Atatürk’ün Hilafetle İlgili Görüşleri”, **Araştırma Makalesi**, 1992, s.145.

BOZKURT, Gülnihal, “Sevr’i Bilmek, Lozan’ı Anlamak”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.19, S.19, 2003, s.487.

CÖHÇE, Salim, “Türk İstiklâl Savaşı ve Hindistan Müslümanları”, **Araştırma Makalesi**, 1997, s.81-93.

ÇELİK, Recep, “Hüseyin Rauf (Orbay) Bey’in Hindistan Seyahati ve Faaliyetleri”, **Mavi Atlas**, 2019, s.246-252.

ÇELİK, Recep, “İngiliz Korumasında Sultan Vahideddin’in Sürgün Seyahatleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.XVI/33, 2016, s.187-188.

- DÖNMEZ, Tefik, ÖZ Sabri, “Türkiye-Ekonomik İlişkilerinde Yeni Dönem”, **Ankara Üniversitesi Asya ve Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM)**, S.13, 2021, s.7-14.
- DUMAN, Melih, “1965 Pakistan- Hindistan Savaşı Ekseninde Keşmir Olayları ve Türkiye’nin Dış Politikası”, **History Studies**, C.11, S.5, 2019, s.1510-1523.
- DUMAN, Selçuk, “Atatürk Dönemi Türkiye-Hindistan İlişkileri”, **Turkish Studies**, C.9, S.4, 2014, s.390-396.
- ERYÜKSEL, Ahmet, “Hindistan Alt Kıtası’nda Pakistan ile Hindistan Arasında Kanayan Bir Yara: Keşmir”, **DergiPark**, S.17, 2017, s.47-56.
- GÜLMEZ, Nurettin, “(Vakit Gazetesi’ne Göre) Saltanatın Kaldırılmasına Bazı Dünya Müslümanlarının Bakışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.22, S.64-66, 2006, s.253-254.
- HÜLAGÜ, Metin, “Türk Kurtuluş Savaşı Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C.4, S.13, 1999, s.915.
- KHAN, Ali Asghar, “Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Malî Yardımı 1919-1923”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.8, S.1, 1993, s.212-216.
- KİŞİ, Şule Sevinç, “Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye’ye Yardımları (1911-1923)”, **Araştırma Makalesi**, CTAD, S.32, 2020, s.758-759.
- MALKOÇ, Eminalp, “20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye ile Hindistan’ın Siyasi İlişkileri”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C.5, S.1, 2016, s.109-141.
- MALKOÇ, Eminalp, “Türkiye ile Hindistan’ın Kültürel Temasları ve Türkiye-Hindistan Kültür Cemiyeti”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Edebiyat Dergisi**, S.6/1, 2017, s.509-534.
- MANAZİR, Mohd, “Hindistan’da Türkçe Öğretimi, Türk Dili ve Edebiyatı Programı”, **Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, S.6, 2019, s.56-57.
- MURAT, Turgay, “Bandung Konferansı ve Türkiye”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.28, S.6, 2018, s.363-379.
- ÖĞÜN, Tuncay, “Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği”, **Türkiyat Mecmuası**, C.28/1, 2018, 93-97.
- ÖNAL, Buket, “Hindistan’ın Yumuşak Güç Politikaları ve Türkiye- Hindistan İlişkilerindeki Rol”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.12, S.63, 2019, s.233-238.
- ÖZCAN, Azmi, “Osmanlı-Hindistan Münasabetleri”, **TVD İslam Ansiklopedisi**, Hindistan 1997, s.5.
- ÖZTOPRAK, İzzet, “Atatürk, Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.19, S.56, 2003, s.157-158.
- QURESHİ, M. Naeem, “Hindistan Hilafet Hareketi”, **TVD İslam Ansiklopedisi**, C.18, 1998, s.110).
- SERTEL, Savaş, “Arşiv Belgelerine Göre İnönü Dönemi’nde Türkiye-Hindistan İlişkileri”, **Turkish Studies**, C.10/2, 2015, s.852-858.

- ŞAHİN, H. Hilal, “Bir İngiliz-Türk Savaşında Hintli Askerler: Kût’ül Amâre’de Sosyal Bir Dram”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C.IV, S.XIII, 2017, s.13.
- ŞAHİN, H. Hilal, “Osmanlı Devleti İle Hindistan Müslümanlarının Tarihi Bağı ve ‘Hindistan Hilafet Hareketi’”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.24, 2019, s.13.
- TETİK, Zübeyr, “Endonezya’da Bir Osmanlı Görevlisi: Batavya Başşehbenderi Mehmed Kâmil Bey’in Hayatı ve 1987 Tarihli Raporu”, **GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, S.2, 2020, s.94.
- TURAN, Orhan, İLYAS Ahmet , “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, **DergiPark**, C.1, S.1, 2012, s.320-341.
- UYSAI, Berna Türkdoğan, “Balkan Harbi’nde Türk Müslümanlarının Yardımları”, **Türk Yurdu**, S.303, 2012.
- YILMAZ, Serap, “XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Pamuk İpek Karışımı Kumaşları”, **Belleten**, C.56, S.217, 1992, s.776-778.
- YÜKSEL, Hayriye, “Türk Devriminin Hindistan ve İran’daki Yansımaları” **Akademik Barış**, C.3, S.6, 2010, s.237-244.

Süreli Yayınlar

- Cumhuriyet**, (2010, 11 Şubat). ‘Cumhurbaşkanı Gül Hindistan’da’. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cumhurbaskani-gul-hindistanda-118978>.
- Anadolu Ajansı**, (2012, 5 Mart). ‘Erdoğan-Ansari Görüşmesi’. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/vg/video-galeri/erdogan-ansari-gorusmesi/0>.
- Anadolu Ajansı**, (2015, 16 Kasım). ‘Cumhurbaşkanı Erdoğan, Modi ve Rajoy ile Görüştü’. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-modi-ve-rajoy-ile-gorustu/474240>.
- Anadolu Ajansı**, (2016, 5 Eylül). ‘Cumhurbaşkanı Erdoğan, Hindistan Başbakanı Modi’yi Kabul Etti’. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-hindistan-basbakani-modiyi-kabul-etti/641078>.
- Anadolu Ajansı**, (2019, 5 Ağustos). ‘Hindistan, Cammu Keşmir’in Özel Statüsünü Ortadan Kaldırdı’. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-cammu-kesmirin-ozel-statusunu-ortadan-kaldirdi/1550255>.
- Anadolu Ajansı**, (2020, 1 Eylül). ‘Hindistan ile Ticareti Kolaylaştıracak İyi Niyet Anlaşması İmzalandı’. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hindistan-ile-ticareti-kolaylastiracak-iyi-niyet-anlasmasi-imzalandi/1959446>.
- Anadolu Ajansı**, (2022, 11 Şubat). ‘Eski Hindistan Dışişleri Bakanı Akbar’dan Türkiye ile Hindistan Arasında ‘Ortak Nokta’ Vurgusu. Erişim adresi:

<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/eski-hindistan-disisleri-bakani-akbardan-turkiye-ile-hindistan-arasinda-ortak-nokta-vurgusu/2727166>.

Cleanroomnews, (2018, Mart 18). ‘Yeni bir biyobenzer İlaç Türkiye’de Piyasaya Sürülmeye Hazırlanıyor’. Erişim adresi: <https://cleanroomnews.org/yeni-bir-biyobenzer-ilac-turkiyede-piyasaya-surulmeye-hazirlaniyor>.

Cumhuriyet, e-gazete (2010). ‘Yeni Delhi’den İslamabad’a Aynı Mesaj’. Erişim adresi: <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/katalog/192/1986/4/8/14>.

Cumhuriyet, (2014, 11 Ağustos). ‘Halide Edip’in İlk Kez Kitaplaşan Metni’. Erişim Adresi: <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/halide-edibin-ilk-kez-kitaplasan-metni-hindistana-dair-104567>.

Dünya, (2016, 15 Haziran). ‘Eczacıbaşı Biyoteknik İlaç İçin Zydus İle Anlaştı’. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/sirketler/eczacibasi-biyoteknolojik-ilac-icin-zydus-ile-anlasti-haberi-319896>.

Dünya Bülteni, (2017, 23 Eylül). ‘Türkiye ve Hindistan Arasında Kültürel Değişim Programı’. Erişim adresi: <https://www.dunyabulteni.net/dis-politika/turkiye-ve-hindistan-arasinda-kulturel-degisim-programi-h412190.html>.

Daily Sabah, (2014, 21 Temmuz). ‘Halide Edip Adivar’s ‘Inside India’ to be Published in Turkish For the First Time’. Erişim adresi: <https://www.dailysabah.com/books/2014/07/21/halide-edip-adivars-inside-india-to-be-published-in-turkish-for-the-first-time>.

Ege Olay, (2019, 26 Nisan). ‘Kalın, Hindistan Ulusal Güvenlik Danışmanı İle Görüştü’. Erişim adresi: <https://www.egeolay.com/kalin-hindistan-ulusal-guvenlik-danismani-ile-gorustu/121382/>.

Euronews, (2020, 17 Şubat). ‘Hindistan, Erdoğan’ın Sözleri Nedeniyle Türkiye’ye Nota’ verdi. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/02/17/hindistan-erdoganin-sozleri-nedeniyle-turkiye-ye-nota-verdi>.

Haber7com, (2010, 7 Şubat). ‘Gül 100 İş Adamı ile Hindistan’a Gidiyor’. Erişim adresi: <https://www.haber7.com/siyaset/haber/479472-gul-100-isadami-ile-hindistana-gidiyor>.

Habertürk, (2006, 6 Kasım). ‘Can Dündar’ın Arşivinden’. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/4886-can-dundarin-arsivinden-ecevit>.

Hürriyet, (2019, 6 Mayıs). ‘Hint Bilge Tagore Anısına Dans Gösterisi’. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/hint-bilge-tagore-anisina-dans-gosterisi-41204691>.

İHA, (2011, 7 Şubat). ‘Ansari Konya’da’. Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/haber-ansari-konyada-197118/>.

Kronik, (1954, 15 Şubat). ‘1954 Yılı Mevzuatı’. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96454>.

Milliyet, (2016, 16 Haziran). ‘Tika Başkanı Serdar Çam’. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/tika-baskani-serdar-cam-11428910>.

- Mynet**, (2011, 15 Ekim). ‘Ansari ve Çağlayan TUSKON’un programına katıldı’. Erişim adresi: <https://www.mynet.com/ansari-ve-caglayan-tuskonun-programina-katildi-180100059680>.
- Netizen List**, (2019, 26 Mart). ‘Hindistan, India by the Bosphorus Festivali Başladı’. Erişim adresi: <https://www.netizenlist.com/hindistan-india-by-the-bosphorus-festivali-basladi/>.
- Sondakika.com**, (2013, 5 Ekim). ‘Hindistan Cumhurbaşkanı Mukherjee, İstanbul’a Geldi’. Erişim adresi: <https://www.sondakika.com/politika/haber-hindistan-cumhurbaskani-mukherjee-istanbul-a-geldi-5148190/>.
- Sözcü**, (2019, 20 Ekim). ‘Hint Başbakan Erdoğan’ın Sözleri Yüzünden Ziyareti İptal Etti’. Erişim adresi: https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/son-dakika-hint-basbakan-erdoganin-sozleri-yuzunden-ziyareti-iptal-etti-5400212/?utm_source=ilgili_haber&utm_medium=free&utm_campaign=ilgili_haber.
- Sözcü**, (2019, 24 Ekim). ‘Hindistan’dan Algı Yönetimi: Türkiye Uyarısı Yaptılar’. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/hindistandan-algi-yonetimi-turistlere-turkiye-uyarisi-yaptilar-5408380/>.
- Star**, (2016, 26 Ocak). ‘TANAP’ın Batı Yakası Limal-Punj Lloyd’un’. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/ekonomi/tanapin-bati-yakasi-limakpunj-lloydun-haber-1084840/>.
- Uçankuş**, (2003, 4 Ağustos). ‘Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Hindistan Dışişleri Bakanı Sinha’yı Kabul Etti’. Erişim adresi: <https://www.ucankus.com/detay/2492/cumhurbaskani-ahmet-necdet-sezer-hindistan-disisleri-bakani-sinha%60yi-kabul-etti>.
- T.C. Resmi Gazete**, (sayı:26561). ‘Türkiye-Hindistan Turizm Alanında Ortak Çalışma Grubu Toplantısı’, (2007, 23 Haziran). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070623-1.htm>.
- T.C. Resmi Gazete**, ‘Türkiye- Hindistan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komitesi Sekizinci Dönem Karma Komitesi Mutabakat Zaptı’, (2000, 9 Şubat). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000712M1-5.pdf>.
- T.C. Resmi Gazete**, ‘Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım ve Tarımla İlgili Diğer Alanlarda İşbirliği Mutabakat Zaptı’, (2000, 31 Mart). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000712M1-9.pdf>.
- T.C. Resmi Gazete**, (sayı:24790). ‘Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı ile Hindistan Cumhuriyeti Hukuk Adalet ve Şirket İşleri Bakanlığı Arasında İşbirliği Protokolü’, (2002, 19 Haziran). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020619.htm#1>.
- T.C. Resmi Gazete**, (sayı:14736). ‘Kararnameler’, (1978, 8 Aralık). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14736.pdf>. s.1.
- T.C. Resmi Gazete**, (sayı:16460). ‘Yürütme ve İdare Bölümü’, (1978, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16460.pdf>.

- T.C. Resmi Gazete**, (sayı:24225). “Türkiye Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları Arasında Siyasi İstişare”, (2000, 9 Kasım). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/11/20001109.htm#9>.
- T.C. Resmi Gazete**, (8112). “Kanunlar”, (1952, 14 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8112.pdf>.
- Yeni Şafak**, Kıvanç T. (2003, 14 Eylül). “Türkiye Hindistan’a açılıyor”. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/eylul/14/tkivanc.html>
- Yeni Şafak**, (2003, 16 Eylül). “Türkiye’den çok şey öğreneceğiz”. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/eylul/16/d01.html>.
- Daily Sabah**, (2017, 29 Nisan). “Turkey-India cooperation significant for further relations”. Erişim adresi: <https://www.dailysabah.com/op-ed/2017/04/29/turkey-india-cooperation-significant-for-further-relations>.

Raporlar

- Deik 2020, s.6-7, “İnterconnected Ted Business Series: Turkey-India”, Erişim Adresi: <https://www.deik.org.tr/uploads/tr-india-interconnected-business-sonuc-raporu-v2.pdf>.
- Deik 2017, s.1-4, “Hindistan-Türkiye İş Forumu”, Erişim Adresi: https://www.deik.org.tr/uploads/sonuc-raporu_format-543.pdf.

İnternet Kaynakları

- “Hindistan Cumhurbaşkanı Mukherjee Çankaya Köşkü’nde”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11170/hindistan-cumhurbaskani-mukherjee-cankaya-koskunda>, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2023).
- “Büyükelçilik tarihi ve önceki büyükelçilerimiz”, **Türkiye Cumhuriyeti Yeni Delhi Büyükelçiliği**, <http://yenidelhi.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023).
- “İkili Hava Ulaştırma Anlaşmaları”, **Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü**, <http://mevzuat.shgm.gov.tr/index.php/ikili-hava-ulasirma-anlasmalari/>, (Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2023).
- “Hindistan”, **Abdullah Gül**, <http://www.abdullahgul.gen.tr/konuk-devletbaskanlari/255/87372/hindistan.html>, (Erişim Tarihi: 9 Mart 2023).
- “Hint İş Adamlarına Yatırım Çağrısı”, **Abdullah Gül**, <http://www.abdullahgul.gen.tr/haberler/170/48707/hint-is-adamlarina-yatirim-cagrisi.html>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2023).
- “Mevzuat”, **Milletlerarası Anlaşmalar ve Milletlerarası Sözleşmeler**, <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/2EBB8548E0F8478CA97F1209A8634C17?doi=>, (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 1995).

- “Cumhurbaşkanı Gül’den Hindistan Cumhurbaşkanı Mukherjee Onuruna Akşam Yemeği”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/11173/cumhurbaskani-gulden-hindistan-cumhurbaskani-mukherjee-onuruna-aksam-yemegi>, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2023).
- Pasha, Aftap Kamal, “Hindistan-Türkiye Ticari İlişkileri”, **TASAM**, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/998/hindistan_-, (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2023).
- “Ezberleri Bozarken, Yeni Türkiye Vizyonu”, <https://mk.gov.tr/GalleryFiles/242/Ezberleri-Bozarken-1-net-39c65558-4a9f-4a21-8ca7-ccb8a3515c4e.pdf>, (Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2023).
- “Hint Okyanusu’ndaki Deprem”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/6484/hint-okyanusundakideprem>, (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023).
- “Hindistan’a On Beş Yıl Aradan Sonra Cumhurbaşkanı Düzeyinde İlk Ziyaret”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8753/hindistana-on-bes-yil-aradan-sonra-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret>, (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023).
- “İstanbul Ziyareti”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/5958/istanbul-ziyareti>, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023).
- “1 Ağustos 2003”, **Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı**, https://www.mfa.gov.tr/no_128--_1-agustos-2003.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2023).
- “Türkiye-Hindistan Siyasi İlişkileri”, **Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı**, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyeindiarelations.en.mfa#:~:text=Sushma%20Swaraj%20paid%20a%20working,on%2015%2D16%20November%202015>, (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Hindistan Başbakanı Modi’yi Kabul Etti”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/35987/cumhurbaskani-erdogan-hindistan-basbakani-modiyi-kabul-etti.html>, (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).
- “Bülent Arınç Abdülkelam ile Görüşüyor” **Meclis Gazetesi**, https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTE NI/2469_2002_2003_0094_0000/0005.pdf, (Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2023).
- “Hindistan’dan Muavene’t”, **Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası**, <http://hilali-ahmer-mecmualari.kizilay.org.tr/1/46/>, (Erişim Tarihi: 24 Mart 2023).
- “Türk Kızılay Cemiyeti (Hilal-i Ahmer)”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kizilay-cemiyeti/>, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2023).
- Alam, Mujib, “Yakın Dönem Hint-Türk İlişkileri”, **Bilim ve Sanat Vakfı**, https://www.bisav.org.tr/Bulten/116/881/yakin_donem_hint_turk_iliskileri

[indo turkish relations in contemporary period](#). (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023).

“1 Kasım 1912 Saltanatın Kaldırılması”, Sosyal Bilgiler.biz, <https://sosyalbilgiler.biz/forum/konu/1-kasim-1922-saltanat-in-kaldirilmesi.62445/>, (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023).

“Hindistan Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Konseyi”, **Teknoloji Transfer Ofisi**, <https://tto.karabuk.edu.tr/icerikGoster.aspx?K=D&id=71&BA=index.aspx>. (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2023).

“Türkiye Cumhuriyeti ile Hindistan Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma”, **Kanun**, <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4831.html>. (Erişim Tarihi: 26 Nisan 2023).

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki Turizm İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun Tasarısı ve Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm ve Dışişleri”, **TBMM**, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss101m.htm>. (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2023).

OBA, Ali Engin, “Türk-Hind İlişkileri ve Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın Yeni Delhi’ye Yaptığı Devlet Ziyareti”, **TASAM**, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/42079/turk-hind-iliskileri-ve-cumhurbaskani-sayin-recep-tayyip-erdoganin-yeni-delhi-ye-yaptigi-devlet-ziyareti>. (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2023).

“Hindistan-Türkiye İlişkileri”, **Hindistan Başkonsolosluğu**, <https://cgistanbul.gov.in/?14947?000>. (Erişim Tarihi: 1 Eylül).

“Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanımızın Hindistan Ziyareti”, **Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakanlığı**, <https://mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/27325/Visit+of+Minister+of+Foreign+Affairs+of+the+Republic+of+Turkey+to+India+August+1819+2016>. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

“Cumhurbaşkanımızın Hindistan’a Resmi Ziyareti”, **Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakanlığı**, <https://mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/28428/State+visit+of+President+of+Turkey+to+India+30+April+to+01+May+2017>. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023).

“Cumhurbaşkanı Erdoğan, Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ansari’yi Kabul Etti”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75034/cumhurbaskani-erdogan-hindistan-cumhurbaskani-yardimcisi-ansariyi-kabul-etti>. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

“Cumhurbaşkanımızın Hindistan’a Gerçekleştirdiği Devlet Ziyareti Sırasında Hindistan-Türkiye Ortak Açıklaması”, **Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakanlığı**, <https://mea.gov.in/incoming-visit-detail.htm?28433/IndiaTurkey+Joint+Statement+during+the+State+Visit+of+the+President+of+Turkey+to+India+30+April+to+1+May+2017>. (Erişim Tarihi: 1 Eylül 2023)

“Dış Politika Kronolojisi”, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, <https://www.mfa.gov.tr/temmuz2018.tr.mfa>. (Erişim Tarihi: 2 Eylül 2023).

Recep Tayyip Erdoğan Resmi Twitter Hesabı, <https://twitter.com/rterdogan/status/1144986379379781633>. (Erişim Tarihi: 2 Eylül 2023).

“Hindistan Büyükelçisinden Güven Mektubu”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96425/hindistan-buyukelcisinden-guven-mektubu>. (Erişim Tarihi: 2 Eylül 2023).

“Hindistan Büyükelçisinden Güven Mektubu”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/121843/hindistan-buyukelcisinden-guven-mektubu>. (Erişim Tarihi: 2 Eylül 2023).

“TOBB, Hindistan’da İki İşbirliği Anlaşması İmzaladı”, **The Union Of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye**, <https://tobb.org.tr/Sayfalar/Eng/Detay.php?rid=20278&lst=MansetListesi>. (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2023).

“Essar Steel İstanbul’daki Yeni Havalimanı İnşaatı İçin Levha Tedarik Edecek”, **Steel Orbis**, <https://tr.steelorbis.com/celik-haberleri/guncel-haberler/essar-steel-istanbuldaki-yeni-havalimani-insaati-icin-levha-tedarik-edecek-930169.htm>. (Erişim Tarihi 3 Eylül 2023).

“Türkiye- Hindistan İş Forumu Yeni Delhi’de Gerçekleştirildi”, **DEİK**, <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-hindistan-is-forumu-yeni-delhi-de-gerceklestirildi>. (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2023).

“T.C. Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan’ın Hindistan Ziyareti, Hindistan İş Forumu”, **DEİK**, <https://www.deik.org.tr/etkinlikler-t-c-ticaret-bakani-ruhsar-pekan-in-hindistan-ziyareti-hindistan-turkiye-is-forumu>. (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2023).

“Hindistan’da Türk Dili Eğitimi’ne Akademik Katkı”, **TİKA**, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/hindistan'da_turk_dili_egitimi'ne_tika'dan_akademik_katki-20155. (Erişim Tarihi: 4 Eylül 2023).

“MUSİAD’lı İş İnsanları Hindistan’da Ticari Temaslarda Bulundu”, **MUSİAD**, <https://www.musiad.org.tr/icerik/haber-detay-39/p-780>. (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2023).

“İş İnsanlarını Bekleyen Fırsatlar Ülkesi Hindistan”, **Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (GASAM)**, <https://gasam.org.tr/is-insanlarini-bekleyen-firsatlar-ulkesi-hindistan/>. (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2023).

“Hindistan’la Ekonomik İlişkiler”, **Türkiye Cumhuriyeti Yeni Delhi Büyükelçiliği**, <https://yenidelhi-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/243631>. (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2023).

“Türkiye’den Hindistan’a İthalat ve İhracaat Rehberi”, **Shipeedy Lojistik**, <https://www.shipeedy.com/rotalar/turkiye-hindistan-lojistik>. (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2023).

“Tika’dan Kurtuluş Savaşı’ndaki Hindistan Yardımlarına Vefa”, **Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)**,

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kurtulus_savasi%27ndaki_hindistan_yardimlarina_vefa-23524. (Erişim Tarihi: 4 Eylöl 2023).

“Hindistan ile Türkiye Arasında Gönöl Köprüleri Tekrar Canlanıyor”, **TİKA**, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/hindistan_ile_turkiye_arasinda_gonul_koprul_eri_tekrar_canlaniyor-34941. (Erişim Tarihi: 4 Eylöl 2023).

“Türkiye ile Hindistan Arasında Kültürel Değişim Programı”, **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı**, <https://basin.ktb.gov.tr/TR-178420/turkiye-ile-hindistan-arasinda-kulturel-degisim-programi.html>. (Erişim Tarihi: 4 Eylöl 2023).

“Konya’da Hindistan Araştırmaları Merkezi Kurulması İşbirliği Protokolü İmzalandı”, **Benim Şehrim**, <https://www.konya.bel.tr/haber/konyada-hindistan-arastirmalari-merkezi-kurulmasi-isbirligi-protokolu-imzalandi>. (Erişim Tarihi: 4 Eylöl 2023).

“T.C. Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Ersoy İlk Resmi Kabulünde TÜRSAB ve TÜRSAY Yönetim Kurulunu Ağırladı”, TÜRSAB Birimleri, <https://www.tursab.org.tr/basin-odasi-icerikler/tc-kultur-ve-turizm-bakani-mehmet-ersoy-ilk-resmi-kabulunde-tursab-ve-tursav-yonetim-kurulunu-agirladi>. (Erişim Tarihi: 4 Eylöl 2023).

“Dünya Beşten Büyüktür”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı**, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/dunya-besten-buyuktur-turkiye-cumhurbaskani-erdogan-hindistanin-bmgkda-daimi-sandalye-talebini-destekliyor. (Erişim Tarihi: 6 Eylöl 2023).

“Cumhurbaşkanı Erdoğan, Hindistan Başbakanı Modi’yi Kabul Etti”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/149383/cumhurbaskani-erdogan-hindistan-basbakani-modi-yi-kabul-etti>. (Erişim Tarihi: 6 Eylöl 2023).

“İkili Hava Ulaştırma Anlaşmaları”, **Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü**, <http://mevzuat.shgm.gov.tr/index.php/ikili-hava-ulastirma-anlasmalari/>. (Erişim Tarihi: 6 Eylöl 2023).

“Hindistan’ın Göndermiş Olduğu Yardımlar”, **Hilal-i Ahmer Mecnuaları**, <http://hilali-ahmer-mecnualari.kizilay.org.tr/8/50/>. (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2022).